J·B·RUZIUS

"HEILIG INDIE"

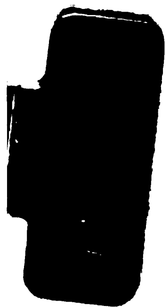

VITGAVE VAN C·A·J·VAN DISHOECK TE BUSSUM·

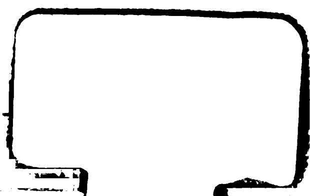

Marie Jaëll
Bagnères 1906

I

„HEILIG INDIË"

I

„HEILIG INDIË"

DOOR J. B. RUZIUS * *

EERSTE DEEL

UITGEGEVEN DOOR C. A. J. VAN DISHOECK
TE BUSSUM IN HET JAAR 1905 * * *

GEDRUKT BIJ G. J. THIEME, NIJMEGEN.

De reiswagen stond voor.

Maar Bets rekte ons verblijf op Soerabaia zooveel mogelijk; ze was ook zoo lang van huis geweest, ze had zoo véél te vertellen!

Hoe had ze gejuicht over mijn plaatsing op Watoe Gedeh, omdat de reis daarheen over Soerabaia ging! Haar verzoek, om dáár bij de familie een dag over te blijven, had ik onmogelijk kunnen weigeren.

Maar nu werd het ook tijd!

»Kom, Bets! Voortmaken, hoor!" drong ik aan.

»Ja, vent, ja! Ma pakt nog wat djeroeks [1]) voor ons in!"

Eindelijk nam de huisjongen het mandje met vruchten van de oude vrouw aan, om het, als laatste stuk van de mee te voeren bagage, een plaatsje te geven in den postwagen.

»Ben je nu klaar? Komaan dan!"

Ma keek naar mij op.

»Is hij altijd zoo ongeduldig, Bets?" vroeg ze lachend.

»Komt u maar gauw eens bij ons logeeren om hem beter te leeren kennen; — hij zal u wel meevallen!"

---

[1]) De verklaringen vindt men achter in het tweede deel. —

»Zou hij?" plaagde de goede vrouw nog, maar nam meteen mijn arm om ons naar den wagen te brengen.

»Ik kom, zoodra jullie huis daar klaar is."

De looper [2]) liet op mijn verzoek de kap van ons vehikel neer, de koetsier nam zijn plaats op den bok in. Wij namen afscheid.

»Dag Ma! Dag Lien!"

»Dag, kinderen!"

»Madjoe, koesir [3])!" beval ik.

We reden af.

Ik had veel gehoord en gelezen van zoo'n reis op Java in een mylord van het grootste, zwaarste kaliber en stelde me een in vele opzichten onaangename reis voor. Want de weg van Soerabaia naar Watoe Gedeh is meer dan zeventig palen lang; het zou wel zeven uur worden, eer we op onze bestemmingsplaats aankwamen. Maar als beginnend ambtenaar, pas in 't land, met de veerkracht nog van lichamelijke sterkte, met een vrouw naast me, waarmee ik het heerlijke, nieuwe leven stralend van hoop tegemoet zag, kon het niet anders, of die lange reis moest wel meevallen.

Bets had veel te praten op den tragen rit door Soerabaia's drukke buurten. Ze wees mij op bekende plaatsen uit haar meisjestijd, toen ze daar nog school ging voor haar vertrek naar Holland, plaatsen, waar ze gespeeld had, waar ze streken had uitgehaald met haar vriendinnetjes.

De stad zelf was niet veranderd in al die jaren, wel de buitenwijken, zei ze.

Lang duurde haar opgewonden babbelen niet. De koetsier klapte met zijn lange zweep, nog eens en nog eens, de wagen zwenkte om straathoeken weer en weer en plotseling klonk het aanzettend geroep van koetsier en looper beide: »Rrr! Rrr!" Het vierspan zette het in galop, de looper sprong op zijn plaats — Soerabaia lag achter ons. We zaten sprakeloos: ik, beangstigd een weinig door het duivelachtig snelle jagen van dien vent op den bok. Als een razende ging hij te keer. Met zweepslagen en geschreeuw zette hij de vier kleine, vlugge paarden nog steeds meer aan, totdat ze voortgaloppeerden met uitgerekte halzen, alsof de dood hen op de hielen zat. Bets scheen mijn angst te bemerken, althans lachend riep ze mij toe:

»Dat is anders rijden dan in Holland, hè! Heerlijk!"

»Nu! Wat het eerste betreft — ja! maar zoo heel op mijn gemak voel ik me toch niet."

»O, dat went wel. De koetsier weet wel, wat hij doet; laat hem maar begaan."

Ik keek eens op naar den Javaan, die daar voor ons zat en, als vastgesmeed op den bok, met de lange, magere vingers als geschroefd om de leeren leidsels, zoo boezemde hij toch wel het vertrouwen in, dat hij waard scheen. En geruster op den afloop van mijn eerste landreis op Java, leunde ik maar achterover tegen de leeren rugkussens. Tambak Bojo lag vlak voor ons op een heuvel van groen: de eerste post. [4]) Ik had weinig opgemerkt tot nu toe van het landschap rondom ons.. Later, toen ik meermalen dien weg gereden had, speet me dat niet. Want waar

de tambaks [5]) aan beide kanten van den weg hun verpestende dampen onder den invloed der verzengende zon op doen stijgen, waar pandanen alleen het droevige van die troostelooze, lage landen breken, daar is het me altijd voorgekomen, als was Soerabaia aan de eene, Tambak Bojo aan de andere zijde een vluchthaven voor elken zwerver op die zee van moeraswater en modder.

Toen had ik dat alles gelukkig niet gezien. Ik had in stilte den man gevloekt zelfs, die ons zóó vlug over dien jammerweg had gebracht. Maar toen ik hem zijn eerste kwartje [6]) in de hand drukte onder de postloods te Tambak Bojo en hem wat nauwkeuriger opnam daarbij, trof mij de kalme beslistheid, die er uit zijn persoon zoowel als uit zijn gestes sprak. Zorgvuldig keek hij het tuig van de versche paarden na, maakte aanmerking hier en daar, monsterde den wagen eens en toen hij zag, dat ik mijn plaats reeds weer ingenomen had, wipte hij vlug op zijn verheven zitplaats en hetzelfde spelletje begon weer.

»Rrrr! Rrrr!"

Vooruit dan maar! Heuvel op, heuvel af! Vooruit maar! Belemmeringen zijn er niet op den weg voor een postwagen. Alles wijkt. De karbouwenjongen, die in de verte het zweepgeknal hoort van een naderenden karetta pos [7]) springt verschrikt van den breeden rug, waarop hij zingend de wacht hield over zijne kudde en drijft alle dieren op zij van den weg; de gliendings [8]) wachten stilstaande aan den kant het oogenblik af, dat de stofwolk, waarin de

reiswagen voorbijsnelt, is weggedreven. De passargangers [9]) wijken haastig op zij en staan met open mond het voorbij vliegend gevaarte na te gapen. Vooruit maar!

»Rrrr! Rrrr!"

Nog hadden we geen drie posten achter den rug, of ik gevoelde me geheel op mijn gemak. Meer dan dat, ik had wagen, paarden, koetsier en al vergeten en keek enthousiast rond. Dat was dan Java! Te Batavia, hoe heerlijk mooi ook, had ik het niet gevonden. Op de bootreis langs de kust had ik het gezien heel in de verte nu en dan: wuivende palmkruinen ver achter de zon-beschenen, kalme zee en nog verder de wazige omtrekken van een massieven bergkolossus. Wat we nu zagen, was Java zelf. Fluweelzacht doezelden de dichtbegroeide heuvels op uit de tegalans [10]), waarop hier en daar een Javaan zijn veldarbeid verrichtte; verderop lagen de djattibosschen [11]), die zich in lange rijen van daar uitstrekken tot ver in het Semarangsche. En even zichtbaar aan de hooge toppen boven den in grijs-blauwen nevel verhulden voet stond de Ardjoenogroep heel ver in 't Zuiden, als machtig fiere wachter aan den drempel van het woeste, grootsche heiligdom, het ander Java, waar de berggoden tronen.

Rechts, achter de kuststrook, waarop de klapperboomen [12]) hun door het zonlicht als verzilverde kruinen zachtkens wuifden boven de talrijke visschershutten, lag de Java-zee, blinkend als gepolijst staal, in de middagzon; verderop stond de zeewind door, want met gespannen zeilen kwamen de vlerk-

prauwen der thuiskeerende visschers uit den gezichteinder op. We zaten hand in hand langen tijd zonder te spreken. Maar toen voor een moment het struikgewas langs den weg ons het uitzicht belemmerde, zag Bets me aan met oogen, waarin de innigste gehechtheid aan dat land straalde en ze vroeg:

»Is ons land niet mooi?"

»Heerlijk, kind!"

Ons land? Ja! 't Zou voortaan ook mijn land zijn. Ik had me zonder voorbehoud overgegeven aan de schoonheid ervan. Daar leven mocht ik en werken, ik zou daar mijn huis hebben en dankbaar zegende ik het lot, dat me er heen gevoerd had.

Toen de zon voor ons stond, verder en verder daalde naar de westerkim, Holland tegen, toen zag ik plotseling in den geest mijn dorp daar, zooals ik het gezien had het laatst. Mijn moeder stond achter ons huis en wuifde haar kinderen een laatst vaarwel toe.

»Dat is Watoe Gedeh daar, waar u dien hoogen randoe ziet."

De koetsier wees met zijn zweep vooruit. We zagen den boom, dien hij aanwees; maar verder geen spoor van een kotta.[13]) Het duurde ook nog een uur. Toen werden de kamponghuizen langs den weg grooter en getuigden van meerdere welvaart der bewoners.

De koetsier hield zijn paarden wat in en met een gezicht, waarop kennelijk blijdschap lag, omdat de voor hem vervelende tocht ten einde liep, draaide hij zich naar ons om en vroeg:

»Waar moet ik u brengen?"

»Naar het hotel."

De rijen assemboomen [14]) aan weerszijden van den weg eindigden. We reden een witte poort door, waarop in groote, zwarte letters te lezen stond: Kotta Watoe Gedeh. Chineezen staarden ons aan uit de smalle voorgalerijen van hun huizen, de wagen zwenkte een plein op, dat zich aan de groote waringins liet kennen als de aloon-aloon; de wagen stond stil — we waren er.

* * *

Dat beteekende voor ons, in het hotel van mevrouw Brinkman.

Getrouw aan zekere traditie onder de schrijvers over Indië, zou ik hier stil moeten staan en mijn lezers moeten vergasten op de indrukken, die ik opdeed in een Indisch hotel. Bas Veth in zijn ziekelijk-pessimistisch »Leven in Nederlandsch-Indië," Justus van Maurik in zijn vluchtige »Indrukken van een totok", — ze hebben met zooveel anderen het onderwerp dankbaar geambiëerd. Zelfs Augusta de Wit, die zoo superieur zag en zeide haar »Orpheus in de dessa", kon de verleiding niet weerstaan. [15]) Mij ontbreekt de lust ten eenenmale dit onderwerp te behandelen — en ik hoop genade te vinden in de oogen dier lezers, die levendige herinneringen bewaren aan een zomerreis door Zwitserland en zich toch nauwelijks te binnen kunnen brengen, in welk hotel ze ook die heerlijke forellen hebben gegeten. Laat

het genoeg zijn, dat ik aan de lange rij »hotelmoeders" uit de Indo-Nederlandsche belletrie van de laatste jaren, van »moeder Spaanderman" tot »moeder Ruitenschild," een waardig vertegenwoordigster van het gilde toevoeg in moeder Brinkman.

Ze had zich heel gauw van mijn vrouw meester gemaakt en vertelde haar in het gebroken Hollandsch van Indische-dame-zonder-opvoeding veel, waarin Bets belang stelde. Zij was te Watoe Gedeh geboren en getogen en wist van de huurprijzen en de geschiktheid der openstaande woningen zoowel, als van de duurte der levensmiddelen, batikwerken, [16]) enz. Toen ze eindelijk in haar heiligdom, keuken en eetzaal, verdween, was Bets geheel voor onze eerste standplaats gewonnen en opgetogen kwam ze mij de voordeelen opsommen van een langdurig verblijf te Watoe Gedeh, zoo het zijn kon. Voorloopig had ik daar ook geen bezwaar tegen. Toch — langdurig? In dien tijd sprong men al heel zonderling om met de ambtenaren en officieren. Ik herinner me uit die dagen een eerste luitenant, die na dertien jaren dienst in het Nederlandsch-Indische leger voor het eerst zijn volle traktement ontving, zonder korting voor voorschot [17]). Hoe het echter ook zijn mocht, lang of kort, wij hadden er ten slotte geen rekening mee te houden. Uitziende op de schaars verlichte aloon-aloon, die in den nacht voor ons lag, luisterend naar het lang-uitgehaalde sjirpen van milliarden insecten, scheen ons de toekomst helder en klaar en toen we eindelijk de slaapkamerdeur achter ons gesloten hadden om uit te rusten van de vele ver-

moeienissen, besloten we den volgenden dag opgewekt te beginnen aan wat ons allereerst te doen stond. Ik moest mijn betrekking aanvaarden, wij zouden een huis moeten zoeken en meubileeren en onze vóoravonden zouden we besteden aan het maken van visites bij de Europeesche ingezetenen en bij den regent.

Toen de zon nauwelijks op was, zaten we weer voor. Dat was een verrukking! In het laatste avondlicht hadden we dat alles even gezien nog den vorigen dag — nu lag de aloon-aloon daar voor ons als één groot gazon, stralend in het morgenlicht. Als een heel zacht tapijt strekte het zorgvuldig kort gehouden grasveld zich uit, hier en daar verbroken door de helder-witte wegen, waarop het schelpzand schitterde. En als twee tronende vorsten stonden daar middenop de majestueuze vertegenwoordigers van de Javaansche traditie, twee eeuwenoude waringins. Ze waren daar eens geplant, vreemd van elkaar, overgedragen elk uit voor den ander vreemden grond. Onbewust van de onderscheiding, die hun ten deel was gevallen, hadden ze nauwelijks op elkaar gelet zelfs in den beginne. Totdat jaar op jaar heengegaan was; totdat ze begonnen elkaar toe te fluisteren in zacht geritsel van den breeder geworden kruin, bewogen door den frisschen zeewind. Ze hadden elkaar begrepen. En sneller uitstrekkend de gespierde takkenarmen, hadden ze elkaar eindelijk omvat en hunne stammen waren ineengegroeid. En de menschen hadden gejuicht, toen ze gezien hadden, dat de waringins zich eindelijk als tweeling-

broeders hadden aaneengesloten. In breeden kring hadden ze om den machtigen voet een muur gebouwd, alsof ze hadden willen zeggen:

»Weest één en blijft het, voor nu en immer!"

Rond de aloon-aloon lagen witte huizen, verscholen in 't groen. [18]) Mevrouw Brinkman wees ons de assistènan, [19]) de kaboepatèn, [20]) en juist tegenover de laatste ook de mesdjid, [21]) kenbaar aan het koepeldak met de halve maan er op. Rechts, tusschen de huizen door, was even de zee zichtbaar en de ver-uitgebouwde pier, waaraan prauwen hun zeilen lagen te drogen. Ik had heel lang naar dit alles willen kijken, maar Bets drong me tot haast met de opmerking, dat het al acht uur was en dat er nog zooveel was te doen. Toch — een uur later stond ik in het kantoor van den assistent-resident, gekleed naar den eisch, dien men op Java nog altijd stelt aan den ambtenaar, die zich meldt bij het hoofd van bestuur.

De heer Weslings ontving mij zeer minzaam. Hij was zelf nauwelijks een half jaar te Watoe Gedeh, maar teekende het plaatsje als gezond, met prettige conversatie onder de Europeesche bewoners, in 't kort, mijn plaatsing daar achtte hij een felicitatie waard. Toen ik hem sprak over de drukte, die ons wachtte, gaf hij mij een paar adressen van leegstaande woningen, waaruit we waarschijnlijk wel een keuze zouden kunnen doen en daar er den volgenden dag vendutie [22]) zou zijn in het huis van een reeds vertrokken ambtenaar, stelde hij mij voor de eerste twee of drie dagen geheel voor mij zelf te houden

en daarna metterdaad mijn betrekking te aanvaarden. Ik ging gaarne op dat voorstel in en daar hij mij aangeraden had maar zoo gauw mogelijk te trachten door onze visites heen te komen, vroeg ik hem of het mevrouw en hem wellicht convenieerde ons in den vooravond te ontvangen.

»Tot mijn spijt," betuigde hij, »moet ik u belet geven. Om elf uur vertrek ik op tournée naar het district [23]) Soemberredjo en kom waarschijnlijk over een dag of vijf eerst terug. Mijn vrouw vergezelt me altijd op mijn dienstreizen, omdat ze het niet prettig vindt zoo dagenlang alleen in de lodji [24]) te zijn. Maar laat dat volstrekt geen motief voor u zijn uw andere bezoeken uit te stellen en vraag b.v., als u tenminste bij uw plan blijft van avond reeds te beginnen, of de regent u kan ontvangen. U zal hem zeker thuis treffen. In hem en de raden ajoe [25]) zal u een paar alleraangenaamste menschen leeren kennen."

Ik zeide zijn raad op te zullen volgen en nam haastig afscheid, daar de man waarschijnlijk gepresseerd was door zijn ophanden zijnd vertrek.

In het hotel zat Bets me met ongeduld te wachten. Ze brandde van verlangen huizen te gaan zien, omdat ze zoo gauw mogelijk haar nieuw huishouden wilde beginnen.

Ik gaf een kort relaas van de ontvangst bij den heer Weslings, verwisselde mijn zwart kostuum met de uniforme, dagelijksche, witte kleeding, bij de Europeanen door geheel Indië in gebruik, en toen we daarna nog een hoteljongen met een briefje naar den regent hadden gezonden konden we uitrijden. Voor

ons lag er een eigenaardige bekoring in zoo van het eene huis naar het andere te gaan, elk in het bizonder te beoordeelen naar de eischen, die wij er aan stelden en het in gedachten te meubileeren. Eerst toen we ze alle gezien hadden, kwam de moeilijkheid van het kiezen. In het hotel teruggekeerd, beraadslaagden we verder en 's namiddags onder de thee eerst kwamen we tot een besluit. Een huis aan de aloon-aloon, waarvan het achtererf grensde aan dat van de kaboepatèn, zou onze eerste woning worden. We lieten den eigenaar bij ons komen en toen de man ons beloofd had, den volgenden morgen direct te zullen beginnen het perceel duchtig onder handen te nemen, konden we ons opgewekt voorbereiden voor het bezoek bij den regent, die ons gaarne ontvangen zou.

Dat eerste bezoek aan den hoogstgeplaatste onder de inlandsche ambtenaren uit de afdeeling, staat me nog voor den geest, alsof het gisteren was. Kan het anders? Wie plotseling wordt overgeplaatst uit de drukte van Europeesch stadsleven in de stille, sprookjesachtige omgeving van een Javaansch aristocraat en daarbij een weinig oog heeft voor Oostersch schoon, dat een regentswoning meestal in vele vormen aanbiedt, hij zal er staan, zooals ik het toen deed, wonderlijk bekoord en toch bevangen door een niet te loochenen gevoel van ontzag, van angst zou ik haast zeggen.

Ik heb dat later weer en weer gevoeld, ook elders, onder andere omstandigheden. Het was in die momenten, waarin het zich machtig aan mij opdrong,

dat wij, Nederlanders, dáár vreemdelingen blijven, dáár, temidden van die nooit ten volle begrepen natuur, van die nooit geheel begrepen inheemsche bewoners. En toch moet in die oogenblikken het meest mijn sympathie opgebloeid zijn voor dat volk vol warme gratie in voelen en denken en doen.

Maar de regent wachtte.

* * *

Het had een weinig geregend in den namiddag: een zwak buitje van den wegtrekkenden West-moesson. Doch het kon erger worden tegen den nacht, meende Bets, want heel in de verte onweerde het nog. Voor alle zekerheid droeg ik mevrouw Brinkman dus op, tegen acht uur een wagen naar de kaboepatèn te zenden, voor het geval het dan niet droog mocht zijn. Want al lag de regentswoning maar op een paar honderd passen afstands van het hotel, een tropische regen, dat wist mijn vrouw beter dan ik, maakt nat tot op de huid in enkele seconden. Een paraplu helpt daartegen zoo goed als niets. En Bets stelde heel veel prijs op haar mousselinen japon, die ze voor deze gelegenheid had aangetrokken.

»Moet je geen hoed opzetten?" vroeg ik haar, wijzend op haar kapsel, waarover ze losjes een sjaaltje van witte kant had geslagen.

»Wel neen; die malle mode mogen ze op de hoofdplaatsen ingevoerd hebben, hier, diep in 't binnenland, zijn ze in dat opzicht bij de oude gewoonte gebleven — gelukkig."

Mij was het wel. Ik vond echter, dat een deftige

visite in Indië meer eischt van de heeren dan van de dames. Mijn lange, gekleede jas hinderde me en ik had werk mijn handen in een paar nieuwe glacé's te boren. Toch, het gelukte eindelijk en het werd tijd ook, want de klok voor de lodji had al een poosje geleden zeven uur geslagen. We kwamen op weg, eerst de aloon-aloon langs, toen links af een hooge poort door, het erf op van den regent. Rechts, vlak bij den ingang, stond het kantoor van den patéh [26]). Nu lag het bijna geheel in het duister, want de patéh gebruikte voor zijn avondwerkzaamheden de pasében [27]) vóór den ingang.

De breede oprijlaan was spaarzaam verlicht door enkele lantaarns, maar aan het einde daarvan lag de reusachtige pendoppo [28]), waar de lampen werden aangestoken.

Wij lieten die echter links liggen en liepen onder een grooten waringin door op het eigenlijke woonhuis, den dalem, af. Men had ons daarbinnen zeker hooren aankomen, want tusschen de pilarenrij door, die de voorgalerij aan den voorkant afsloot, zag ik iemand opstaan en naar buiten komen. Het was de regent. Hij kwam ons enkele passen tegemoet, groette mij even en presenteerde mijn vrouw, hoffelijk buigend, den arm. In de voorgalerij had de eigenlijke kennismaking plaats, ook met de raden ajoe, die opgestaan was, Bets de hand toestak en haar plaats liet nemen. Wat was mij alles vreemd! Die vrouw vooral trok mijn aandacht. Ze zat daar, in den grooten schommelstoel zich zacht heen en weer wiegend, en gaf zoo den indruk van iets heel teers en broos.

dat ik onwillekeurig geneigd was, zacht te spreken. Zij zelve deed het met nauw merkbare beweging van de dunne lippen, terwijl ze steeds glimlachend opzag naar mijn vrouw, waarin de Indische haar blijkbaar aantrok. Zij had een zacht-rose, zijden kabaja [29]) aan, gesloten met drie borstspelden, schitterend van juweelen. De kain, [30]) die ze droeg, zat strak om de tengere beenen en liet de voeten vrij, die in opengewerkte kousen staken. Twee kleine muiltjes, als gemaakt voor kindervoeten, rijkelijk met gouddraad geborduurd, voltooiden haar kleeding. Als versiering droeg ze een schat van diamanten, waarmee niet alleen de borstspelden, maar ook haar ringen, oorknoppen en haarnaalden bezet waren. Het geöliede haar was strak naar achter gekamd en tegen het achterhoofd opgenomen in een dikke wrong.

Toen ik een weinig aan haar spreken gewend was, hoorde ik haar, tusschen mijn gesprek met den regent door, tegen Bets opmerken:

»U is zeker een Djocjasche, nietwaar mevrouw? tenminste te oordeelen naar uw uitspraak van het Maleisch."

»Toch niet, Raden Ajoe; ik ben te Soerabaia geboren en heb daar zeventien jaar gewoond."

't Was voor de dames een punt van aanraking te meer en nog lang hoorde ik ze opgewekt Soerabaia bespreken als bekende stad.

Met mij en den regent ging het niet zoo vlot in den beginne. Het Maleisch verstond ik wel, maar sprak het nog moeilijk. Het was dan ook een ware

verlichting voor me, toen hij mij zeide, dat hij jarenlang aan de landbouwschool te Buitenzorg had gestudeerd. Ik maakte onmiddellijk van de gelegenheid gebruik en vroeg hem, waarom hij dan geen Hollandsch met me sprak.

»Ik doe dat nooit," was zijn antwoord. »Liever spreek ik onberispelijk Maleisch dan slecht Hollandsch; maar mocht u zich liever in uw eigen taal willen uitdrukken, doe dat dan gerust; ik versta het Hollandsch zeer goed."

Zoo bleef het, ook later, gedurende den tijd waarin ik met Raden Temoengoeng Koesomidjojo omging.

Hij sprak, zoolang er geen derden bij waren, Maleisch, ik Hollandsch. En zóó hebben we elkaar wel begrepen al dien tijd. Meer dan dat! Want toen daarna een besluit van mijn departementschef mij wegriep van Watoe Gedeh, toen vroeg hij mij, of ik niet blijven wilde; hij wou er moeite voor doen in dat geval. En als ik later zijn korte felicitatie ontving op feestdagen, dan zag ik in gedachten zijn kaboepatèn weer en hem zelf, die nu reeds door onze koningin onderscheiden is met den titel van Ario, met het recht den gouden song-song [31]) te voeren. Wat zal hij er trotsch op zijn! Waarom trok ik hem aan, meer dan vele andere Nederlanders daar? Was het, omdat hij belangstelling in me zag voor zijn land, belangstelling, die tot liefde werd met de jaren? Waarschijnlijk wel.

Hij had er zoovelen gekend, die er gekomen waren enkel en alleen om den buidel te vullen, zonder

zijn volk te willen kennen, zonder het te willen waardeeren.

Waardeering? Had Koesomidjojo waardeering genoten van den kant der Europeesche ambtenaren, toen hij nog jong was, nog djoeroetoelis, mantri, assistent-wedono [32]) misschien? Toen wist ik het niet.

Hij had zijn blik een tijdlang op me gevestigd gehouden. Toen, als plotseling zijn gedachtengang afbrekend, vroeg hij:

»Wat wilt u rooken, een manilla, of een Hollandsche sigaar?"

Ik prefereerde een Hollandsche.

»En drinkt u een whisky soda [33]) mee?"

»Liever ajer blanda [34]), Regent."

»Botja!" [35]).

Een bediende, die zich tot nu toe onzichtbaar had gehouden in het donker, verscheen om den hoek van de voorgalerij en bleef zitten met de beenen kruiselings gevouwen onder het lijf, terwijl hij een sembah [36]) maakte voor zijn meester.

»Breng sigaren en dranken hier," beval de regent.

Weer volgde een sembah en de man verdween geruischloos, zooals hij gekomen was.

Tot mijn groote verbazing vertelde de regent me, dat die bediende zijn jongste broer was. Hij had aanvankelijk de school voor inlandsche geneeskundigen te Weltevreden bezocht, maar was daarvan verwijderd wegens gebrek aan aanleg. Wat hij nu met den jongen man moest aanvangen, wist hij niet. Misschien, dat hij nog het klein-ambtenaarsexamen zou kunnen doen, dan zou hij in elk geval nog in

gouvernementsdienst kunnen komen. Toen de jongen weer binnen kwam en de glazen vulde, altijd maar in onderdanige houding neerhurkend of zittend, kon ik niet nalaten hem even op te nemen. De regent zag dit, althans hij vervolgde:

»En dan komen ze maar hier. Weet u, dat ik hier wel dertig familieleden van mij en de raden ajoe huisvest? In Holland bestaat dat niet, nietwaar? Hier is het gewoonte, dat men elkaar helpt: een goede gewoonte, vindt u niet?"

Ik beaamde dit ten volle, maar kon niet nalaten te vragen:

»Maar waar bergt u al die menschen, Regent?"

»O, ruimte genoeg," antwoordde hij lachend. »En allen hebben ze hun werk, niet alleen de dertig, waarvan ik u sprak, maar bijna evenveel nog, die mij niet verwant zijn."

De raden ajoe scheen het laatste deel van ons gesprek gevolgd te hebben, want ik hoorde haar tegen Bets zeggen:

»Elken dag moet er hier voor een kleine zestig menschen gekookt worden."

»Dan zal ik het gemakkelijker hebben in mijn aanstaand huishoudentje, Raden Ajoe."

»Ja, kinderen hebt u niet, nietwaar?"

»We zijn pas een paar maanden getrouwd, even voor ons vertrek uit Holland. Hebt u kinderen?

»Twee, een jongen en een meisje."

De regent wendde zich tot mijn vrouw en vroeg haar, of hij ze even voor mocht laten komen.

»Zeker Regent, ik wil ze heel graag eens zien."

Een kort bevel aan den bediende volgde en een oogenblik later kwamen er niet twee, maar drie kinderen binnen, twee jongens en een meisje.

»De grootste jongen is van mijn broer, den djaksa [37]) van Soekoredjo," verklaarde de regent. »De twee anderen zijn van mij. Kom eens hier, Kosari!"

Het meisje, een kind van een jaar of zes, kwam verlegen dichterbij.

Het neefje van den regent was op een afstand op den marmeren vloer gaan zitten met de beenen gevouwen onder zich. Hij keek ons aan met groote staaroogen, alsof elke gedachte weg was uit zijn kinderziel. Zooals hij daar zat naar de regels van de Javaansche etiquette, geleek hij de incarnatie van slaafsche onderdanigheid, die geen uiting van gedachte duldt, in welken vorm dan ook, in presentie van den kandjeng [38]). Ware hij ouder geweest, volkomen meester reeds in de kunst van zelfbeheersching, hij had zelfs geen blijk van vroolijkheid gegeven, toen het kleinste kind, een jongetje van een jaar of drie, plotseling zei:

»Dik wil ook stroop [39]) drinken."

Nu lachten zijn oogen even, zijn neusvleugels trilden; maar, alsof hij zich schaamde over zijn zwakheid, boog hij het hoofd dieper neer om oogenblikkelijk daarna weer op te kijken met denzelfden starren blik.

»En jij, Kosari, wou jij ook stroop hebben?" vroeg de regent aan het meisje, dat haar hoofdje op vaders knie had gevleid en zoo met de groote, bruine oogen naar mijn vrouw opzag. Ze knikte even, zonder te antwoorden.

»Dan maar gauw weer naar achter en laat baboe jullie een glas klaar maken."

Op de bloote voetjes trippelden ze weg.

»Wat 'n dotjes van kinderen," zei Bets welgemeend. Met een dankbaren blik antwoordde de regent:

»Ja, mevrouw! maar o, die zorg om ze groot te krijgen! Ik wou ze zoo graag alles laten leeren, wat maar eenigszins mogelijk is. — En dan vrees ik soms, dat ze later blijk zullen geven niet voldoenden aanleg te hebben. — Van de kinderen van den patéh van Kedoeng Randoe hebt u zeker gehoord, nietwaar! De oudste zoon studeert te Leiden op het oogenblik, de jongste zit in het vierde jaar van de burgerschool te Semarang. Dat is kranig, he! — En dan de kinderen van den regent van Jepara [40]. Die zullen het ook ver brengen."

Starend voor zich uit naar de pendoppo, waar alle lampen nu waren aangestoken, vervolgde hij als tot zichzelf:

»Ik ben maar 'n domme orang [41]; maar vroeger waren de eischen ook minder."

Hij schikte nerveus aan de plooien van zijn kaïn, opgaande in de visie van zijn kinderen, groot geworden: Dik regent in zijn afdeeling, Kosari uitgehuwelijkt aan een lid van oud-adellijk geslacht, ook regent, of die het eenmaal zijn kon. De donkere oogen straalden in vochtigen goudglans. Wat was hij schoon! In mij op bruiste een warme sympathie voor dien man, patriarch tusschen zijn volk, bekleed met bijna vorstelijke macht in 'n vorstelijke omgeving, maar die heeler ziel opging in de twee

teere kinderen, die zich zelf eenmaal bij hen wenschte achter te stellen, in allen eenvoud getuigende, dat hij maar 'n domme orang was. Wat stond hij voor mij vèr boven zooveel machthebbers, bestuurshoofden van hooggeroemd Europeesch bloed, die ik later ontmoet heb. Hij scheen de stilte te voelen, die er gevolgd was op ons gesprek. Opkijkend trok hij aan zijn sigaar, die uitgegaan was en, zonder te letten op de lucifers in het rookstel, beval hij luid: »Api!" [42]).

Ik schrikte op. De bediende kwam uit zijn schuilhoek te voorschijn en liep in zittende houding, uitslaande de beenen in breeden boog links en rechts, op zijn stoel af en reikte hem de tali api [43]) aan, met de linkerhand den opgeheven rechterarm steunende.

»U rookt nog, zie ik."

»Ja Regent, dank u."

»En hoe vindt u Watoe Gedeh? Is u ingenomen met uw standplaats?"

»O ja, Regent! Te oordeelen naar alles, wat we ervan gezien hebben, zal het ons hier wel bevallen. Het plaatsje lijkt ons heel aardig en het huis, dat we gehuurd hebben, bevalt ons ook."

»Hebt u al een huis!"

»Dat hier naast uw erf. Is de eigenaar niet hadji Hassan?"

»Ah ja; dan worden we buren."

En dan tot mijn vrouw:

»Als u soms hulp noodig mocht hebben bij de drukte van het inrichten, laat u het dan gerust even weten, mevrouw."

»Heel graag, Regent. Mocht het voorkomen, dan zal ik gebruik maken van uw aanbod.”

»Wij hebben zoovéél bedienden hier en alle kamers zijn opgepropt vol met meubels. En met elke vendutie kómen er weer andere bij. Ik weet zelf niet, wat er eigènlijk zoo al is,” lichtte de raden ajoe toe.

»Heeft u al een visite gemaakt bij de familie Weslings?” [44])

»Een visite niet bepaald, Regent. Ik heb hem even op zijn kantoor gesproken van ochtend. Hij vertelde mij, dat hij voor eenige dagen op tournée ging naar Soemberredjo. Daarom raadde hij mij aan in dien tijd de andere visites maar te beginnen.”

»Zóó!”

Hij keek mij even aan. Er lag in zijn blik een moeilijk te definieeren uitdrukking van verwondering, ingehouden spotternij bijna.

»Hij komt me een zeer aangenaam mensch voor,” vervolgde ik voorzichtig.

»De assistent-resident is een zeer knap man.”

Ik ging niet verder op het onderwerp in, te zeer begrijpend, dat er in de verhouding van de beide bestuurshoofden iets was, dat mij als nieuweling in het kleine maatschappijtje daar niet aanging en voorloopig niet interesseerde ook.

Het gesprek stokte; werd algemeen later in het praten over koetjes en kalfjes. Mijn aandacht werd afgetrokken.

In een hoek van de pendoppo had ik al een tijdlang enkele inlanders zien af- en aanloopen. Nu hield het op. Maar twee, drie gingen in langzame

bewegingen zitten achter een soort bakken, groot en klein, waarvan de omgewerkte, vergulde hoeken schitterden in het licht. Ik zag er één een soort hamer opnemen, naar het mij voorkwam. Hij klopte er mee op één der bakken met breed gebaar van den uitgestrekten arm; er viel een toon in den stillen nacht, rein als kristalklank, ver hoorbaar in den omtrek.

»Begint de gamelan [45]) nu al?" vroeg de regent, op zijn horloge kijkend. »Ja, 't is waarachtig al acht uur." En werktuigelijk het uurwerk opwindend: »Ik vier om de vijf weken mijn geboortedag met een tandakpartij; dan zijn de priaji's uit de afdeeling mijn gasten" [46]).

Bets knikte me toe ten teeken, dat wij dan op moesten staan. De daad bij het woord voegend, zei ze:

»Dan wordt het tijd voor ons, Raden Ajoe."

De tong-tongs [47]) buiten sloegen acht, monotoon en hard, rauw opklinkend in de stilte, waarmee de gamelanklanken in volkomen harmonie waren.

»Om ons hoeft u zich niet te haasten," excuseerde zich de regent zwak.

Wij bleven echter bij ons voornemen en beloofden gauw eens wat langer te komen praten. Het afscheid volgde.

Weer waren we buiten onder den grooten waringin. We konden niet nalaten stil te staan, nog eens om te kijken, onzichtbaar zelf in de duisternis onder den breeden kruin.

Het tooneel was veranderd. De lucht, opgeklaard nu, stralend in heerlijke sterrenpracht, deed denken

aan 'n stillen, klaren winternacht in het moederland. Vreemd voor mij deed daarbij de tropische boomenweelde, weelde van donkere, fluweelzachte bladerwolken vooral, waarboven de palmenkruinen uitstaken, die dichtbij in zilverglans het licht weerkaatsten, dat stroomde uit pendoppo en voorgalerij. Verderop teekenden ze zich af tegen den nachthemel, glansloos maar scherp, als geschetst in koolzwart op donkeren grond. En daartusschen lag in de wondere weelde van een tot-werkelijkheid-geworden »Duizend en één nacht"-sprookje de kaboepatèn, opgetrokken in rein-witte wanden en zuilen, die in het felle licht als verguld schenen op de scherpgelijnde schulpranden.

Was het een droom? Neen, neen! toen niet, toen de gamelan er klonk in zilveren toon op toon, vallend en verstervend in den wijden nacht!

O! was het in droom maar geweest, dat ik die heerlijke pracht ontwijd heb gezien later door feestvierende blanda's,[48]) toen hun muziek er in walsen en polka's valsch opschetterde, toen zij er in verschoten rokken binnenwaggelden op de ronsebons[49])-tonen van het imposante »Wien Neerlandsch bloed," imposant vooral in die omgeving!

Ik schrijf van jaren geleden.

De tijden veranderen.

Er kwam een rijtuig aanknarsen in het dikke schelpzand op den grooten weg. Het hield stil voor de poort. Een inlandsch hoofd stapte uit en kwam in rustigen gang het erf op. Hij groette buigend, toen wij de oprijlaan afliepen, de aloon-aloon op.

»Willen we nog even de pier opwandelen?" vroeg Bets.

Ik stemde graag toe.

Er lagen weinig schepen. Ver naar buiten schemerde vaag op een prauw onder tuig. Aan den kant zat een drietal Madoereezen, neergehurkt om een vuurtje, waarboven ze visch roosterden. Ze keken ons zwijgend na. Op de steenen bank op het einde der pier wilden we even gaan zitten. Maar ze was nat van dauw en langzaam keerden we terug naar het hotel.

Waarom zwegen we?

De betoovering week niet.

Eerst aan tafel werden we teruggeroepen in het werkelijke leven. De houtvester van Ngagleh was in het hotel afgestapt en maakte onze kennis. Na den eten bleven we met hem napraten onder een kop koffie en een sigaar. Hij dweepte met Indië, hij, die er zijn huis had op uren afstands van den dichtstbijwonenden Europeaan, midden in de met djattiboomen begroeide heuvels van zijn boschdistrict.

Het deed me goed, dat te hooren.

Toen we scheidden, klonk de gamelan in de pendoppo van den regent wilder door, begeleidend den dans, die in vollen gang was en duren zou tot den morgen. Bij die tonen sliepen we in dien nacht, blijmoedig verwachtend den nieuwen dag.

* * *

Een nieuwe dag, bedoeld vooral als een der data, waarop vielen de »aangeslagen" venduties. Want

als zoodanig zou hij beteekenis voor ons krijgen. Nog heeft hij dat! Of staan ons niet de jaren, die we in Indië doorbrachten, voor den geest, ongescheiden het eene van het andere, maar gegroepeerd naar de plaats, waar we ze doorbrachten: drie hier, vier daar, twee elders en de laatste drie weer elders, vier perioden, begonnen elk met het inkoopen van »je boeltje" op vendutie, geëindigd met den verkoop op vendutie.

Venduties beheerschen ons leven daar; ze zijn geen ongeziene gebeurtenisjes als de verkoopingen hier, ze vormen er een maatschappelijk verschijnsel. In de herinnering van elk Indisch ambtenaar met »langdurigen dienst" staan ze gegrift, onuitwischbaar, zooals de landbouwer hier zich dagen herinnert van hagelslag op te veld staanden oogst.

Meermalen heeft ieder hunner »vendutie aangevraagd" bij den »vendumeester" onder opgave van den door hem gekozen »venduhouder." Den laatste heeft hij zijn gedoe overgelaten, waaraan hij gehecht was. Toen hij er zijn schreiend vrouwtje uitleidde, heeft hij nog gezien, dat de »vendu-mandoer" [50]) er rondging en zijn schrijftafel maakte tot een nummer, zijn bloemen-in-potten tot nummers, zijn piano, die zooveel vreugde had gebracht in zijn huis, tot een nummer, de bedden, de kasten — alles tot nummers. Dat was op den »kijkavond" vóór de vendutie-avond, waarop ieder brutaal in zijn huis drong: kwebbelende vrouwen, die nooit in zijn woning geweest waren, maar er toen kwamen om er gichelend den boel op te nemen, die bezwadderden de netheid,

den smaak misschien van zijn vrouw; ook anderen, die belang hadden bij den verkoop, omdat ze noodig hadden het een of het ander; vrienden, die er den volgenden dag niet zelf konden zijn en die commissie kwamen geven op wat ze wel niet noodig hadden, maar toch wilden hebben à tout prix, als aandenken. En den volgenden morgen heel vroeg is hij nog even, als vreemde in eigen huis bijna, den bediende printa [51]) gaan geven om appolinariswater, bier en whisky te halen, port, sherry en bitter en ijs bij hoopen [52]); ze moesten in de stemming gebracht worden tot koopen en durven, die er weg zouden halen zijn boeltje. Hij heeft haast moeten maken, want weer kwamen er kijkers, vuile Chineezen en Arabieren vooral. Eén ging er zitten op het witte bedje van zijn kind, waarin het ziek was geweest, waarin het genezen was. Eens had hij daarbij gestaan, hand in hand met zijn vrouw, schreiend van smart, van vreugde later. En weggevlucht is hij uit zijn huis, zijn bezit, weg van de plaats, waar hij rust had gevonden na moeitevollen arbeid.

Ik heb willen schrijven over Indië, mede uit drang om de smet af te wisschen, waarmee anderen, die schreven »uit rancune," het hebben beklad. Mijn belangstelling, ik heb het gezegd, werd er tot liefde met de jaren en zeer geprononceerd zal dat gevoel blijven domineeren in de herinneringen, die ik hier neerschrijf. In contrast daarmee laait te feller de wrok in me op, als ik terugdenk aan de herhaalde overplaatsingen met al de gevolgen ervan, waaraan ook ik er blootstond, overplaatsingen, ruw ingrijpend in

een kalm, gelukkig bestaan, ruïneus, ook ten opzichte van de ambitie in de opgelegde taak. O! dat ze beperkt bleven voortaan tot de noodzakelijke alleen! [53])

De controleur-kotta [54]) van Watoe Gedeh was overgeplaatst naar West-Java, overgeplaatst met spoed. Met zijn gezin was hij reeds een veertien dagen geleden vertrokken en dien dag zou er vendutie worden gehouden in zijn huis. 't Was een mooie gelegenheid om ons van de noodige meubels te voorzien. Wel werd er soms ook meubilair te Soerabaia besteld, maar de prauwvracht was zeer hoog. Alleen onze bedden zouden van daar komen, nieuw; onze bedden en een piano, een huwelijkscadeau van de familie, een mooie, fonkelnieuwe Lipp, die wij zelf hadden uitgezocht.

Heel in de vroegte waren we even naar de controleurswoning gewandeld om samen eens na te gaan, wat er zooal van onze gading was. Aan het noteeren kwam geen einde; dit opschrijven, dat niet vergeten, — 't werd een heele lijst: tafels, stoelen, kasten, en dan — ja, noodig waren ze wel niet, maar Bets vroeg het zoo dringend, ook wat planten in sierlijke potten: rozen, palmen, chevelures.

»God vent, wat 'n heerlijkheid! Kijk toch eens!"

Ja, ja! wèl was het mooi. Maar een vendutie bij een controleur — de inlandsche hoofden waren allen op de plaats toevallig [55]) — 't zou duur worden, heel duur misschien; er zou worden »opgejaagd," want de controleur was zeer gezien bij de priaji's.

In het hotel teruggekeerd, stelden we de prijzen vast, die ik voor een en ander zou kunnen besteden

en tegen negen uur toog ik opnieuw op weg naar de kontrolieran[56]. Ik vond het huis vol menschen: voor, binnen en achter. Koelies lagen in afwachting van een vrachtje op het voorerf, onverschillig hun strootjes[57] rookend. De pikolans, arm-dikke bamboes met opgeschoten einden touw eraan, stonden tegen het lage muurtje, dat het erf aan den wegkant afsloot. In de voorgalerij zaten om een der beide marmeren tafels zes, zeven Europeanen: heeren in witte pakken met witte helmhoeden op en daartusschen ook de regent, mij heel vreemd voorkomend, waarschijnlijk, omdat hij zijn dienstpet met breeden gouden band droeg op den hoofddoek[58]. Toen hij mij zag, stond hij op, kwam met uitgestoken hand naar mij toe en informeerde na een korte begroeting, uiterst beleefd ook naar mijn vrouw. Toen, alsof het van zelf sprak, stelde hij mij voor aan de verschillende Europeanen.

Achtereenvolgens drukte ik de hand van de voornaamste ambtenaren van Watoe Gedeh. De president van den landraad was er, de dokter, de griffier, de ambtenaar van de waterstaat, de ontvanger en ook:

»De houtvester van Ngagleh."

»Aangenaam — o! pardon, mijnheer Van Lesse, hoe gaat het?"

»Uitstekend, uitstekend! Goed gerust van nacht?"

»Dank u; ik herkende u zoo gauw niet."

»Zeer begrijpelijk ook; men ziet zoo veel vreemde gezichten de eerste dagen op een nieuwe standplaats; maar maak het u gemakkelijk; het wachten is nog op den notaris."

Ik nam plaats op den stoel, dien hij bijschoof en — ja! ik voelde me vreemd, o! zoo vreemd tusschen al die oudgasten, die op hun beurt in mij den nieuweling zagen, den baar.

»U is getrouwd, nietwaar?" informeerde de dokter.

»Jawel Dokter, sedert een paar maanden."

»In onzen tijd deden we dat niet zoo haastig, nietwaar President? Maar 't menschdom degenereert tegenwoordig zeer beslist. Maakt u een partijtje?"

Ik had die degeneratie van 't menschdom volstrekt niet au sérieux genomen, vond wel iets grappigs zelfs in die bruuske bewering en antwoordde dan ook op den gewoonsten toon ter wereld:

»Neen Dokter, ik speel niet."

»'n Leelijk gebrek in uw opvoeding, mijnheer!"

De anderen lachten.

De dokter zelf trok eens aan zijn sigaar en begon tegen den landraad-voorzitter te spreken over 't lange wegblijven van den notaris. Met mij had hij afgedaan, met mij, iemand van zes en twintig jaar ongeveer, die getrouwd was en geen partijtje maakte. Ik voelde zijn minachting.

Gelukkig kwam op hetzelfde oogenblik de notaris binnen. Hij groette ons haastig en gaf order aan den venduhouder direct te beginnen.

»En nu niet liggen te donderjagen, Verkerk, maar voortmaken, hoor! Vanmiddag moet ik naar Soember Kening voor de pand-vendutie [59]) van morgen."

»Poekel matti!" [60]) schreeuwde Verkerk naar voren.

De gongslager, die den heelen morgen op het voorerf de vendutie had aangekondigd in luide sla-

gen, opvolgend elkaar met lange tusschenpoozen, roffelde nu zoo hard als hij kon op het koperen instrument en eindigde met vier, vijf harde slagen:

»Gong, gong, gong — — gong!"

De venduhouder Verkerk met zijn staf van «vendu-afslager" en »vendu-schrijver" was nu heer en meester. Hij voelde het. Van ongezien manneke in den grooten hoop werd hij opeens een type, een waardig type van zijn gilde.

Gij, die Indië kent als ik, gij zult onwillekeurig oplachen, nu ook in uw herinnering de lange rij venduhouders komt opdoemen, die gij er hebt leeren kennen. Zijt ge te Batavia geweest eenigen tijd, dan hebt ge zeker Verbrugge gekend. Hij staat u voor den geest, zooals ge hem leerdet kennen 's morgens op venduties, sputterend in het drukke loven en prijzen, dat zijn métier meebracht, vol humor dan, maar ook als ge hem 's avonds zaagt als directie-lid van Schouwburg of Dierentuin, in frak. Hij was gildemeester, venduhouder-aristocraat! Verkerk was de venduhouder uit het binnenland: scharrelaar op dagen, waarop geen vendutie werd gehouden, eerst recht in zijn kracht echter, wanneer hij stond als toen, met de genummerde lijst van een gespecificeerden inboedel voor zich, die hem een dagloon van vijftig, zestig gulden of meer zou opbrengen.

Hij zette zijn bril recht, overzag het publiek, dat naar voren was komen dringen, als een bataljons-commandant zijn troep en commandeerde met zijn kraakstem:

»Dan maar op het voorerf beginnen, mijnheeren! Di moeka doeloe, sobat-sobat!" [61]). —

Wat lag er een diplomatie in die uitnoodiging: de afstand tegenover de »heeren" bewaarde hij zorgvuldig; tot de inlanders en vreemde Oosterlingen, die de vendutie goed moesten maken, boog hij zich neer, zijn »vrienden"!

De menschendrom, Europeanen, inlanders, Chineezen en Arabieren, verspreidde zich op 't voorerf, Verkerk met zijn trawanten in breeden boog insluitend om de veiling van paarden en wagens het allereerst te volgen. Ik was ook opgestaan, maar bleef in de voorgalerij; de regent en de landraad-voorzitter bleven zitten in druk gesprek met den notaris, die onder het zorgvuldig schoonmaken van zijn lorgnet aanstalten maakte de courant te gaan lezen. Ik vond de gelegenheid gunstig me aan hem voor te stellen.

»En u komt u waarschijnlijk van het noodige voorzien hier?" vroeg hij, toen we kennis gemaakt hadden.

»Als het niet al te duur gaat, ja."

»Daar kunnen we toch wel een beetje rekening mee houden, niet waar", merkte de regent op.

De notaris trok de schouders op.

»Een zaak buiten mij, Regent; ik zal er de duurte niet in brengen."

Er ging luid gelach op vóór; Verkerk was op dreef. De wagens en paarden waren verkocht en de potten met planten kwamen aan de beurt om bij groepen van zes, waarin ze voor de vendutie gerangschikt waren, opgeveild te worden. Ik moest er bij zijn, de anderen blijkbaar ook; alleen de notaris bleef zitten bij zijn courant.

»Die één koopt, koopt zes," waarschuwde Verkerk. »Sapa beli satoe, beli anam[62]). Komaan, heeren! mooie rozen!" en zich voorover buigend met de rechterhand aan zijn bril om den naam te lezen, die op een blikken plaatje tusschen de planten prijkte: »Dat is nu de echte — de echte — maréchal Niel!"

»Een mooie naam, Baba;"[63]) vervolgde hij in 't Maleisch tegen een dikken Chinees, die naast hem stond, »zoo zou jij ook wel graag heeten, hé!"

En dan met verheffing van stem:

»Maar hij heet Oe Hok Tay;[64]) dat is ook 'n mooie naam, maar 't stinkt! Ha, ha, ha! Kijk, wat 'n snuit hij nou trekt!"

De Chinees trok zich terug onder het bulderend gelach der omstanders.

»Setali!"[65]) klonk het.

»Setali!" bood ik.

»Setali!" een ander.

»Een gulden!" was mijn bod.

»Eénmaal, andermaal," waarschuwde de afslager.

»Eén gulden!! — Tiga kali! [66]) Voor mijnheer!"

»Hoe is uw naam, mijnheer?" vroeg Verkerk.

Ik drong vooruit en maakte in den besten vorm kennis met den venduhouder, sprak hem met een enkel woord van mijn plan om veel te koopen, spelde hem mijn naam duidelijk voor en trok me terug tusschen het publiek.

»Daar hebt u goed aan gedaan, even kennis met Verkerk te maken," fluisterde de president-landraad mij in. »Dat soort lui stelt veel prijs op dergelijke kleinigheden."

Een koelie-mandoer hurkte naast mij neer en sprak mij aan in het Javaansch.

»Hij vraagt, of hij uw barang [67]) weg mag brengen," verklaarde mijn buurman, toen hij zag, dat ik den man niet verstond.

»Zeker maar naar uw huis, niet waar?"

»Ja, dat zal het beste zijn," antwoordde ik en in dien geest bracht hij den mandoer mijn wensch over, hem tevens mijn woning aanduidend:

»Dáár, aan de aloon-aloon."

De man maakte, diep voorover gebogen, een sembah en kroop in dezelfde houding, tusschen de beenen van de omstanders door, weer weg.

De verkooping vlotte. Ik bood mee, knikkend alleen maar tegen den afslager. Langzaam verplaatste zich de drukte van het voorerf naar de voorgalerij en vandaar naar de binnengalerij en de kamers. Het was daar bijna niet uit te houden. De menschenlucht was er hinderlijk; sigaren- en sigarettenrook, waar bovenuit stonk de penetrante lucht van Chineesche tabakswalm, bemoeilijkten de ademhaling. Ik moest vóor even uitblazen en keek er mijn boekje in. Ik kon tevreden zijn: ik had al tafels, wipstoelen, gewone stoelen, kasten, een mooie schrijftafel met een boekenkast in denzelfden stijl, allerlei planten in potten, palmen in tonnen, ja! wat niet al!

»Wat zal Bets blij zijn!" dacht ik. »En 't is niet te duur. — Of de regent daar de hand in heeft?"

Toen ik weer binnenkwam, kon ik den lust niet weerstaan een bod te doen op een paar mooie gravures van Goupil, hoewel we heel wat wandver-

siering uit Holland hadden meegebracht. Ik knikte den afslager toe.

»Vier gulden!"

»Setali!" vervolgde een Arabier, die waarschijnlijk een koopje dacht te doen, dat met goede winst wel weer van de hand was te zetten. Met het scherp geteekend gelaat in spanning vooruit, keek hij mij strak aan in afwachting van mijn hooger bod. Verkerk kwam er tusschen.

»Wat, Ben Joesoef! Wou jij die mooie platen van Goupil hebben voor vier en een kwart! Zeker om ze op te hangen in je geitenstal, [68]) hé! Neen, waarde zoon van Hadramaut! Dat gaat je neus voorbij! Hier! De wedono van Kendang biedt tien gulden!"

De wedono lachte, maar trok het opgedrongen bod niet in.

»Setali!" bood een ander, een Chinees.

»Setali, setali!" imiteerde Verkerk de nasale uitspraak van den man, »koop maar bami [69]) voor jou kwartje! Ajo! Durven jullie niet? Dan bied ik: vijftien, twintig, dertig, veertig gulden! Wie biedt er meer?"

Allen zwegen.

»Schrijf op: veertig gulden voor den assistent-resident."

»Nu naar de achtergalerij, heeren!"

Aan het gewei van een hert hing een oude, vuile dienstpet van den vertrokken controleur. Het ding was vergeten, weggegooid misschien. Verkerk nam het hoofddeksel voorzichtig aan, bekeek het zwijgend van alle kanten, hield het met half gesloten oogen op armslengte van zich, toonde het rechts en links en

begon eindelijk zacht, alsof hij droefheid onderdrukte:

»En daar heb je nu het beste stuk van de heele vendutie. Die dàt koopt, zal oentoeng [70]) hebben zijn leven lang!"

Hij was niet ten einde, maar — — — — —

»Setali!" klonk het, hier, daar, ginder, overal.

»Vijf gulden," dicteerde Verkerk, »voor den assistent-wedono van Ngagleh."

»Djoeal lagi, toean!" [71]) riep de man.

En weer werd onder algemeen gelach de controleurspet opgeveild, weer en nog eens en nog eens — zes keer, totdat eindelijk de pateh eigenaar bleef. Het ding had een kleine veertig gulden opgebracht.

Zoo langzamerhand was de stemming onder het koopende publiek gekomen, die men in dien tijd als de gewoonste zaak ter wereld beschouwde, stemming, die zich uitte in het besteden van prijzen, zoo enorm hoog, dat men zich onwillekeurig afvroeg, of de koopers gek waren, of dronken misschien.

Venduties, die opgejaagd worden, komen in Indië nog voor, hoewel minder dan vroeger. Op andere plaatsen heb ik honderd gulden zien betalen voor een pennenhouder van een kwartje, duizend gulden voor een ezel, vijf en twintig voor een pakje lucifers. Het is een ingekankerde gewoonte, waaraan niet alleen de inlandsche hoofden, maar ook rijke Europeanen en Chineezen meedoen. Voor de eersten vooral zijn die venduties verderfelijk, wanneer het inkomen althans niet toelaat hooge venduschulden te betalen. Dat dit veelal het geval is, weet ieder, die geen onbekende is in Indië.

In de laatste jaren, nu ook de dagbladpers zich meer en meer bemoeit met alles, wat de economische ontwikkeling van het Javaansche volk betreft, worden meestal zeer hooge vendutie-opbrengsten gepubliceerd en besproken, vooral wanneer het de verkochte inboedels betreft van ambtenaren bij het binnenlandsch bestuur, recherche-ambtenaren, kortom van die rijksdienaren, die ex officio veel in aanraking komen met inlanders en vreemde Oosterlingen. De grondgedachte van een dergelijke bespreking is in negen en negentig van de honderd gevallen twijfel aan de eerlijkheid, de goede trouw van den verkooper. Men veronderstelt al heel gauw, dat er baantjes zijn vergeven, pachten zijn gegund, woeste gronden zijn in handen gespeeld, faciliteiten zijn toegestaan in welk opzicht dan ook, dat er dingen gebeurd zijn, die niet strooken met een eerlijke opvatting van de instructie van den betrokken ambtenaar, dat er »geknoeid" is. Een opgejaagde vendutie is de belooning.

Dat dit voorkomt, veel voorkomt misschien, is zeker. Toch, men ga niet zoovèr, à priori elke opgejaagde vendutie te veroordeelen als gevolg van genoemde antecedenten. Javanen en Indo-Chineezen staan in hun opvatting van dankbaarheid ver van ons, misschien boven ons. Een stoffelijk blijk te geven van dankbaarheid is hun een behoefte. En zoo heb ik bestuursambtenaren ontmoet, eenvoudige, rechtschapen menschen, maar die vaderlijk over het volk stonden en die bij vertrek hun vendutie zagen opgejaagd tot het driedubbele van den werke-

lijken prijs van hun inboedel. En daarin is iets heel mooois, afgezien natuurlijk van de gevolgen zoo voor den kooper als voor den verkooper.

De controleur-kotta van Watoe Gedeh, die vertrokken was tot leedwezen van de bevolking, was een rechtschapen man volgens getuigenis van velen. Toen ik het hoorde van verschillende Europeanen daar, was mijn verbazing minder pijnlijk bij zooveel vreemde tooneelen, die er nog volgden.

Het glas- en porseleinwerk werd verkocht en bracht zeer hooge prijzen op. Een compleet, gedecoreerd eetservies, waarop ik bood, werd mij daarentegen voor een billijke som gelaten en weer moest ik veronderstellen, dat er, zooals de regent had gezegd, rekening werd gehouden met mijn belangen.

»Wat is dàt voor een ding?" vroeg in 't Maleisch een wedono, toen er een steekpan werd opgeveild.

»Boeat minoem whisky-soda", [72]) antwoordde Verkerk en weer bulderde gelach op.

Het allerlaatst kwamen de overgebleven dranken aan de beurt. Likeurglaasjes, gevuld met bitter gingen voor vijf gulden en meer.

Ik had er echter niet meer te maken en ging heen. In ons huis wilde ik eens even zien, waar de koelies den boel neerzetten. Bets was er echter al lang en zorgde in druk bevelen, dat alles zooveel mogelijk op de rechte plaats kwam te staan. De voorgalerij was schoon en netjes gewit, de binnengalerij ook en in de kamers waren vijf, zes witters bezig het huis verder bewoonbaar te maken.

»Morgen kunnen we erintrekken," dacht mijn vrouw.

»De bedden en piano zijn ook aangekomen; de prauwvoerder is zoo pas hier geweest."

»Hoe eerder hoe beter, kind! Alleen — het zal nog een drukke namiddag worden dan."

Dat had ze er echter graag voor over en opgeruimd stapten we nu maar gauw naar het hotel, waar ons de rijsttafel wachtte. Het was twee uur geworden.

Een half uur later hoorde ik van den houtvester, dat de vendutie bijna vijfduizend gulden had opgebracht; hij taxeerde de waarde van den verkochten inboedel op zestien, zeventien honderd gulden.

* * *

De indruk van het tegenwoordige staat krachtig boven het beeld, dat ik terugroep, beeld van de eerste dagen dáar, in het land, dat zoo ver is.

Voor het eerst, sedert heel, heel lang huilt weeklagend de herfstwind door de ontbladerde olmkruinen voor »onze kamers."

De laatste gele blaren vallen.

Ze slieren weg over de wit-grijze straat en plekken af dan op 't zwarte kanaalwater.

Tegen één der boomen zit de bedeljongen, die zoo pas zijn dagelijksche boterham bij ons is komen halen. Nu en dan verdwijnt het paars-roode gezichtje achter het bruin-gele brood, dat hij met beide handen vasthoudt. Dan staart hij met langzaam bewegen van den mond naar d' overzij. Even vergeet hij zijn honger, als de stoomtram naar Scheveningen bellend, rommelend aankomt en voorbijsnelt. De witte rook slaat neer, verwaait, teekent wazig den weg naar de

badplaats, visschersdorp alleen nog maar in droeve herfstkoude en wind.

De stemming komt niet.

Onwillig trek ik den blik af en staar rond in onze huurkamer. Calvijn hangt er tegen het geel-roode behang op een oleografie van een gulden, Calvijn op 't sterfbed. De magere hand rust op bijbelfoliant; de ingevallen mond stamelt zijn laatste klanken.

Een groote Japansche waaier in helrood en blauw maskeert ten deele het koord, waaraan de plaat hangt.

Wie is het geweest, die smalend schreef over den kunstzin der Nederlanders in Indië? Dat ik hem hier had om hem Calvijn te toonen onder den waaier! Toch wonen we hier bij »nette menschen."

In Indië heb ik soms wel verlangd onder het gepassioneerd opgeven van anderen over alles, wat Holland gegeven had in korten verloftijd, verlangd ook naar de intimiteit van een Hollandsche binnenkamer.

Nu ben ik er zelf.

En het waait en de blaren slieren in 't kanaalwater; de arme jongen zit daar nog kleumend tegen den boom; nog rommelt de leege stoomtram voorbij, nog teekent de verwaaide, witte damprook den weg naar de duinstreek.

Bets rilt in de fauteuil.

»Zullen we de kachel niet laten aanleggen, vent?"

»Neen, nog niet! Straks, als de lampen branden, zal 't warmer zijn. — Nu stil zijn, kindje"

Ik ben er!

— — — — — — — — — — — — —

Ik zie mijn huis op dien Zondagavond weer, toen we nauwelijks twee weken waren op [73]) Watoe Gedeh.

'tBeeld lokt in warme bekoorlijkheid! 't Is, of ik het zie en voel, als toen.

Boven de mesdjid staat de maan, bijna vol, de tropenmaan. Haar licht vult de gansche ruimte tusschen aarde en hemel. Enkele sterren alleen maar schitteren in bescheiden licht in het gevolg van de nacht-koningin.

Overal licht!

Alleen zwarte boomschaduwen plekken af op 't breede aloon-aloonveld, dat nòg groen is, groen en schitterend-wit van de schelpzandpaden, nòg, in den nacht. We hebben een tafel en stoelen vóór laten brengen op den uitgebouwden cementvloer tusschen Bets' rozen. De goed onderhouden planten staan er in witte potten-op-voetstukken. Tegen 't licht in de voorgalerij schijnen de blaadjes en knoppen en bloemen fijn geteekend.

De geur van de vier, vijf La Frances dicht bij de voorgalerij waait naar ons over, hier op den weg. En de kenangga [74]) achter ruiken we ook.

»Morgen zal ik den kebon [75]) erin sturen om de bloemen te plukken," zegt Bets. »Ik houd van kenanggageur."

Ze is vol over haar huis.

We hebben heel drukke dagen gehad, maar nu alles klaar is, overtreft het ook de stoutste verwachtingen.

»Dat is nu een huis, nietwaar vent! In Europa bouwen ze in de steden geen huizen meer. Daar

zijn 't hokken, vierkante hokken, honderden naast en op elkaar! Moet je er wonen, dan huur je drie, vier of meer van die hokken, al naar je beurs het toelaat, je zet er je eigen of gehuurde meubels in en woont er bekrompen naast anderen, die je 's nachts hoort snurken in d'r slaap."

»Nou, nou, kindje!" sus ik.

»Is 't dan niet zoo! — O! 'k Heb het altijd zoo vreeselijk armoedig gevonden!"

We kijken, kijken, — als kinderen, die uit bouwdoos het opgegeven huis optrokken en 't mooi vinden, o! zoo mooi!

Ja! 't Is mooi!

Ik heb me al heel weinig dat huis gedroomd in al mijn denken aan het vreemde land, dat ons wachtte. Nu is er dankbare vreugde in me en ik druk de kleine hand, die alles zoo regelde en schikte, beter dan een Hollandsche vrouw het had kunnen doen.

De menschen hebben het ons vleiend gezegd:

»Wat knapt dat huis op onder uw handen; 't ziet er beeldig uit!"

En 't is zoo!

Van hier uit zien we de voorgalerij, waar de marmeren tafelbladen rechts en links wit opblinken onder de hanglampen. Midden tusschen de stoep en den ingang naar de binnengalerij staat een groep palmen, waarvan de waaiervormige bladeren lichtgroen schijnen in 't lamplicht. Links leidt een dubbele deur naar mijn studeerkamer; de lamp brandt er zacht op de mooie schrijftafel; de banden in de boekenkast kan ik van hier zien. Daarachter weet

ik de slaapkamer, heel ruim, zes meter bij vijf, met de frissche, witte bedden, een spiegelkast en de marmeren waschtafel. De derde in deze rij is de kleedkamer, veel kleiner.

Rechts liggen maar twee kamers, die Bets open wil houden voor logé's; ze zijn nog niet geheel klaar maar dat komt wel; onze eerste gasten wachten we ook nog in lang niet.

Tusschen de kamerrijen links en rechts ligt de binnengalerij, groot, te hol dacht ik eerst. Maar nu staat er onze piano met het muziekkastje; een salonameublement vult er één hoek en stoelen, kleine tafels, knaapjes, zooals ze hier zeggen, palmen in tonnen met koperen banden, smaakvol geplaatst, voordeelig uitkomend in 't licht der muurlampen, die hier en daar zijn aangebracht, maken het tot een heerlijk, gezellig, ruim vertrek. Een dubbele deur geeft toegang tot de achtergalerij.

Bets heeft zich dáárvoor vooral veel moeite gegeven.

»Dat wordt onze huiskamer, onze eetzaal, ons gezellig interieur bij uitnemendheid, waar we met z'n beidjes zullen zitten bij de leestrommel, [76]) als we geen menschen hebben," heeft ze geschwärmd.

En 't is haar prachtig gelukt.

De cementen vloer, die ze in de slaapkamer vooral niet bedekt wou voor de frischheid, is hier belegd met wit-gele Grisseesche matten, [77]) die een handvol geld gekost hebben. 't Staat vroolijk, licht!

Aan de ééne zij, tegenover de binnengalerij, heeft ze de eettafel laten zetten, een mooi buffet met marmeren bladen en spiegelglas en een kast voor het

glaswerk en het eetserviès. Het andere, grootste deel wordt geheel ingenomen door gemakkelijke stoelen, kleine tafeltjes, een damesschrijftafel en wat niet al meer! 't Is nu reeds ons geliefkoosd zitje! Bets is er het grootste deel van den dag. 's Morgens zit ze er graag te werken.

»'t Is er heerlijk koel," heeft ze gezegd. »En daarbij heb ik er steeds een oogje op de bedienden."

Die huizen achter.

Van de achtergalerij leidt een overdekte overloop met cementen vloer naar de bijgebouwen, de goedang, [78]) drie kamers voor de bedienden, de keuken, de badkamer, waar de diepe put met helder water vlak voor staat en een rommelkamer. Verder naar achter ligt een groote tuin met vruchtboomen, een paardenstal met wagenkamer, een kippenhok, enz.

De breede galerij, die voor de bijgebouwen langs loopt, is 't rechtsgebied van de inlanders in onzen dienst, ons bedienden-personeel, zooals ze hier wijdsch, in leelijk Hollandsch zeggen. Daar werken ze over dag en slapen er 's nachts, als het in de kamers te warm is. Met hun vrouwen wonen daar de huisjongen en de kebon, de laatste ook nog met een kind. De keukenmeid en de baboe [79]) wonen nog in de kampong [80]) en overnachten dáár dus.

Ook die lui hebben het druk gehad in 't zware werk van sjouwen en versjouwen, zooals njonja [81]) het wou.

Maar nu zijn ook zij op dreef.

Een heerlijk gevoel van rust geeft het, zoo in je eigen huis te zijn, frisch en schoon, gemeubeld en

versierd naar eigen smaak, na dat maandenlange kofferleven in hotels en aan boord.

En nu deze avond!

Zóó mooi heb ik geen maannacht gezien, noch, in Italië, noch elders.

Wij zijn gaan zitten, stil, tusschen de rozen.

Geluidloos ligt heel Watoe Gedeh om ons met zijn duizenden inwoners.

Alleen krekels zingen en heel ver weg klinkt een gamelan.

Een groepje Chineezen in losse, witte kleeren, wandelt voorbij naar de pier, waar ze zoo graag bij maneschijn zitten aan de stille zee.

Er zijn vrouwen bij; dat ziet men anders niet.

»Zal ik wat spelen, vent?" vraagt Bets.

»Ja, heel graag."

»Is het de maannachtstemming in haar, die de keuze bepaalt van de muziek?

Ze slaat de Sonate Pathétique even aan, maar gaat niet door.

Opeens klinkt het Adagio vol en breed naar buiten.

Ik luister niet, zooals anders.

De klanken gaan over me, maar stemmen me toch met al het ongeziene om me heen, tot rust, vredige rust.

Heerlijk, heerlijk Indië!

Gezegend land!

— — — — — — — — — — — — —

De lampen branden.

Buiten loeit de stormwind.

De regen klettert tegen de ruiten.

Bets is half ingeslapen, weggedoken in haar stoel,

de handen rustend op het mooie boek van Corelli, dat ze uitlas, terwijl ik schreef: Thelma.

»Hoe is 't kind, slaap je?"

»Neen, bijna! — 'k Heb het koud. — Toe dan, vent! Laat ons teruggaan naar Indië?"

»Terug naar Indie?! Eerst willen we de winterkou goed op ons laten inwerken, gezond en frisch worden heelemaal! Weet je 't nog van vroeger: witberijpte boomen in een versneeuwde omgeving en een mooie, heldere lucht! En dan, als de winter voorbij is en de lente komt, als de primula's bloeien, dan — — — — —!"

Ze is opgestaan, legt het hoofd op mijn schouder. En met de groote, bruine oogen staart ze me lang aan. Dan hoor ik haar fluisteren:

»Dan verlang ik nog meer dan nu! »Heilig Indie!" [82])

* * *

We waren op Watoe Gedeh »eingebürgert" en — achteraf gezien, was toch alles geleidelijk in orde gekomen.

»Ada goela, ada semoet," [83]) zeggen de inlanders. Had ik die zegswijze toen gekend, ik had de waarheid ervan lachend kunnen erkennen: er wás suiker en mieren kwamen er!

Chineesche tokohouders [84]) hadden onze deur plat geloopen, bedelend om de klandizie van de njonja besar [85]). Bets had ten volle de hoffelijkheid van de sluwe, gestaarte heeren weten te waardeeren: de een na den ander was weggezonden.

Ongevraagd hadden de dames van de plaats inlichtingen gegeven en daarop afgaande, was Bets tot de overtuiging gekomen, dat Kwee Soey Lan de beste was onder de leveranciers. Hij was niet afgescheept; zijn bestelboekje was aangenomen en met zijn vilten hoed tusschen de knieën had hij al zijn vaardigheid in het schrijven van Latijnsche karakters uitgeput en in houterige stijve letters mijn naam op den omslag geschreven.

Het aannemen van dat onoogelijke notitieboekje bezegelde onze overeenkomst met Soey Lan. Wel was ons contract niet bindend, wel omschreef geen notarieele acte onze wederzijdsche rechten en plichten, maar toch lag in dat feit de plechtige verklaring van onzen kant, dat die Chinees al de jaren, die we op Watoe Gedeh zouden doorbrengen, onze tjina langànan [86]) zou zijn. Wie onder de oudgasten zal de beteekenis van een dergelijke verklaring onderschatten? Soey Lan deed het niet! Toen de zaak beklonken was, had hij zich lachend, buigend, uit onze achtergalerij terug getrokken en ons uitgenoodigd een kijkje te komen nemen in zijn toko. Op het voorerf had hij zich onder het oprollen van zijn staart [87]) een gewaagde, vrijpostige scherts laten ontvallen tegen onze baboe, die er niet kwaad uitzag, en hem haar minachtend »korang adjar" [88]) nazond.

In zijn gelukkige vreugde had hij het graag uit willen schreeuwen: »Ze zijn voor mij! Ik heb ze!"

's Avonds waren we een kijkje gaan nemen in zijn winkel. In letterlijken zin kon Soey Lan aan ieders eischen voldoen. Europeesche groenten en

vleeschwaren, in blikken, potten en vaatjes, manufacturen, gemaakte kleedingstukken, schoenen, hoeden en petten, ijzerwaren, dranken, van de fijnste champagne tot de minstwaardige jeneversoorten, galanterieën, leer-, glas- en porseleinwerk, koloniale waren, sigaren en tabak, boter, melk en kaas, aardappelen en uien, papier in soorten — wat was er niet!

De Chinees had een goeden dag gehad aan ons: alles was er noodig in ons jong huishouden. In het bestelboekje had Bets de éérne bladzijde na de andere vol geschreven en ziende, dat ik de affaire lijdelijk aanzag had Soey Lan in overbeleefdheid een kistje sigaren aangedragen en mij tot rooken gedrongen.

»Ini roko jang aloes, toean! Merk Esse tee Josee dari pabriek Reijnpan!" [89]).

Ik had aangenomen.

De sigaar bleek goed.

Maar op weg naar huis had ik er nog heel wat van moeten hooren, van mijn vrouw.

»Dat moet je niet doen, vent! Jij begrijpt dat nog zoo niet, maar neem liever niets aan van die lui! In 't vervolg moet je maar kortaf weigeren — zoo'n Chinees moet in jou niet z'n sobat [90]) zien, die z'n sigaren accepteert — later zul je dat zelf wel gaan inzien."

Ik had de brandende helft toen weggesmeten, alsof daarmee mijn fout te herstellen was en Bets had erom gelachen.

Elken dag kwam nu Soey Lan, lachend steeds, hooren, wat er zoo al noodig was, of onze huisjon-

gen, Oesoep, werd met het boekje naar den Chinees gezonden en kwam met het bestelde terug.

Ook die was ongeroepen gekomen.

In het hotel nog zat hij op een ochtend op de stoep gehurkt en maakte zijn sembah:

»Tabé, njonja besar!" [91])

»Tabé!"

»Ik hoor, dat u een huisjongen zoekt?"

»Ja! wou jij misschien als jongen bij ons in dienst komen?"

»Saja!" [92])

»Heb je al meer als huisjongen gediend?"

Als antwoord op die vraag had hij Bets een paar vuile, verkreukte briefjes voorgelegd, aanbevelingen van vroegere meesters. Zij wist, dat die briefjes soms geleend werden van gedienstige vrienden en wantrouwend had ze geëxamineerd:

»Hoe heet je?"

»Oesoep, njonja besar."

»Dat klopt! En waar heb je 't laatst gediend?"

»Bij toean controlir, [93]) die pas vertrokken is."

»Ja! Maar waarom ben je maar zoo kort in dienst geweest bij toean algemin?" [94])

»Bij toean algemin heb ik nooit gediend, njonja besar."

»Niet? En 't staat hier toch?"

»Leest u het wel goed?"

»Wie is dit dan, toean Berkman?"

»Toean Berkman was de vorige amtnar watterstaat [95]); ik ben daar maar vijf maanden geweest, omdat mijnheer mij telkens zoo sloeg, als ik iets

niet naar zijn zin deed. En toen ben ik weggeloopen, njonja besar."

»Hoe heb je dan nog een soerat[96]) van mijnheer gekregen?"

»Ik heb gezegd, dat ik ziek was; toen heeft mijnheer mij een briefje gegeven."

Bij het verhaal van zijn voorgewende ziekte had Oesoep het gezicht neergebogen en op de vloermat gestaard.

Mijn stem had de man toen reeds gehad.

Zijn vorige meester had hem geslagen, herhaaldelijk geslagen, en toen de maat was volgemeten, toen zijn duldzame ziel in opstand was gekomen tegen een dergelijke behandeling, had hij gezwegen daarover, maar eenvoudig ziekte voorgewend om een aanbeveling machtig te worden.

»Zou je hem maar niet aannemen, Bets?" had ik voorzichtig aangedrongen.

»Hij bevalt mij wel; we zouden het kunnen probeeren. — Wanneer kun je in dienst komen, Oesoep?"

»Morgenochtend wel, als u dat goed vindt."

»Ben je getrouwd?"

»Saja."

»En heb je kinderen?"

»Neen."

»En zou je bij ons op het erf kunnen komen wonen?"

»Als mevrouw dat verkiest, kan het wel."

»Hoeveel moet je verdienen?"

»Als mijn werk goed is, wou ik graag twaalf gulden in de maand hebben."

't Was een gulden meer geweest dan Bets gedacht had te betalen.

»Twaalf gulden is veel; maar ik wil het je geven, als je in alle opzichten goed je best doet, Kom dus morgen vroeg binnen om te helpen bij het verhuizen en zie eens, of er in de kampong ook een keukenmeid en een baboe te vinden zijn; ook een kebon moeten we nog hebben."

»Ik zal doen, zooals u zegt. — Tabé 'nja, tabé toean!" [97])

Het vleiende besar was toen niet noodig meer geweest; Oesoep had zijn doel bereikt!

Met de anderen was het al evenzoo gegaan.

Mannen en vrouwen waren gekomen om hun diensten aan te bieden, allen in nette kleeren om er zoo voordeelig mogelijk uit te zien en allen ondergingen ze een verhoor van mijn vrouw, zooals Oesoep had moeten doorstaan.

Daar waren er, die breed opgaven van eigen kundigheden, doch Bets liet zich daardoor niet inpalmen.

»Ik kan croquetjes maken en swar-sweer!" [98]) hoorde ik een keukenmeid pochen.

»Ja, en praten kun je ook, merk ik," viel Bets haar in de rede. »En die zoo heel veel te vertellen hebben, vertrouw ik nu juist niet goed; jou kan ik niet gebruiken, versta je!"

De meid boog het hoofd.

Een roode roos in de haarwrong [99]) werd zichtbaar.

Mijn vrouw stoof op.

»En denk je misschien dat ik hier vrouwen op het erf wil hebben met een roos in het haar en bedak[100]) op het gezicht! Maak maar gauw, dat je weg komt!"

De vrouw droop af.

»Wat 'n brutaal wijf!" voer Bets uit. »Zoo'n slet! Dat komt hier maar brutaal gepoederd en opgedirkt en denkt, dat ik ze nog zal in dienst nemen ook! Zeker heeft ze gedacht, een echt Hollandsche vrouw aan te treffen, die het natuurlijk zoo nauw niet neemt!"

Die de keur heeft, heeft de kwel.

Maar onze »bediendes"[101]) kregen we!

Ons huishouden was geregeld na enkele dagen. Oesoep werkte binnenshuis, poetste de lepels en vorken of bediende ons aan tafel, al naar de tijd van den dag het meebracht. De keukenmeid heerschte in de keuken onder het drukke zorgen voor de rijsttafel of voor den avondmaaltijd, de baboe zat in de achtergalerij op haar matje[102]) en verstelde kleeren, of maakte nieuwe onder Bets toezicht.

En buiten, in de zon, was Kardi bezig, van den vroegen morgen tot den laten avond, Kardi, onze tuinman, ons factotum!

Nog zie ik dien man voor mij, den orang-dessa,[103]) dien we in dienst namen, toen hij nog nooit bij een Europeaan had gediend, toen hij nog maar alleen Javaansch verstond, omdat hij in zijn dessa midden in 't heuvelland nooit Maleisch had gehoord.

Toen hij door mijn vrouw in dienst was genomen, was hij op weg gegaan naar die dessa; den langen

weg van acht, negen uren had hij te voet, in den nacht, afgelegd. Den volgenden avond bracht hij zijn veel jongere vrouw met haar eenigst kind in de slendang[104]) ons erf op en wees haar de kamer, die voor hen bestemd was.

Een bundeltje kleeren was alles, wat ze meebrachten.

»Heb je terug kunnen rijden, kebon?" vroeg Bets.

»Rijden, mevrouw? Ik had geen geld — niets! Mijn vrouw heeft nu pijn in de voeten gekregen — ze is het loopen niet zoo goed gewend als ik."

We gingen eens kijken.

In de kamer, een vochtige, steenen vloer tusschen vier gewitte muren, zat de heel mooie, jonge vrouw neergehurkt naast haar kind, dat ze op een ouden lap te slapen had gelegd.

Ze had haar baadje reeds uitgetrokken en zat daar met naakte armen en schouders, de sarong hoog opgetrokken, toegehaald boven de borsten.

Tegen mijn vrouw zag ze angstig op.

Ze had nog nooit een Hollandsche dame van zoo nabij gezien.

Dat Bets haar aansprak in het Javaansch, stelde haar blijkbaar op haar gemak.

In haar taal zong ze haar leed uit over vermoeidheid en pijn, toen Bets er naar vroeg.

»Haal eens wat kajoe-poetiholie[105]) uit het medicijnkastje, vent."

Teruggekeerd, zag ik Bets de gezwollen voeten der arme Javaansche zorgvuldig behandelen.

Ik had mijn vrouw nog nooit zoo lief gehad als toen!

Ook Kardi had glimlachend toegekeken.

Trouwer bediende hebben we in Indië niet gehad. Hij had in de zes jaren, dat hij bij ons bleef, alles vóór ons over — hij zou in letterlijken zin voor ons door het vuur zijn geloopen.

* * *

Ik heb lang stil gestaan bij de eerste dagen van ons verblijf op Watoe Gedeh.

Te lang misschien?

Ik geloof het niet.

Want vast en zeker is het, dat de wijze, waarop Indië de jonge moederlandsche ambtenaren, officieren en particulieren ontvangt, belangrijk influenceert op hun latere gevoelens voor dat land. Ons werd de overgang gemakkelijk gemaakt; wij stonden er niet geheel vreemd door de bekendheid van mijn vrouw met land en volk, wij hadden er ons huis, ons »heim", waarin wij het leven buiten mijn werkkring naar eigen wenschen en behoeften regelden, ons was het er wèl van den beginne af.

Ik was slechts enkele dagen na aankomst te Batavia geplaatst te Watoe Gedeh.

Ook dat beteekent veel.

Toen en later ook gebeurde het niet altijd. Ambtenaren vooral, officieren minder, kwamen van hun eerste bezoek bij hun departementschef zoo dikwijls terug met de boodschap:

Wachten op plaatsing onder genot (?) van een voorloopig tractement, dat ongeveer een derde bedraagt van het activiteits-inkomen.

Aanvankelijk zag men daarvan al het wreede niet in.

Maar als de dagen wachtens aangroeiden tot weken, de weken tot maanden, — ja! dan kregen ook de Bataviasche hotels de beteekenis, die ik eenige bladzijden vroeger gering achtte.

Ik heb er zoovelen gekend, die dààr hun komen naar Indië betreurden: getrouwde, pas getrouwde, jonge ambtenaren, die met hun vrouwtjes aan boord gedroomd hadden over 't nieuwe vaderland, die er het leed van scheiden-voor-heel-lang van allen, die ze in Nederland liefhadden, vergaten en die in de muffe hotelkamers, zonder comfort, wreed werden ontnuchterd.

Ik heb er den gezonden blos op frissche vrouwenwangen zien verbleeken.

Ik heb er jonge mannen hun leed zien verzetten aan de hotel-paittafels [106]) in aandachtig luisteren naar de vuile, gore moppen, van vuile, gore oudgasten, bourgeois-menschen in wezen en denken en doen, die geld hadden gemaakt »in den Oost"en in zwetsende voldaanheid dáarover zich lichaam en ziel vergiftigden met jenever, veel jenever.

Veth moet daar zijn »onafzienbare rij van ploerten" gezien hebben.

Maar de schuld daarvan draagt niet Indië!

Dat is geen »tropenwee" — het is »menschenwee"! [107])

Nog in een ander opzicht, ik zie het nu beter dan toen, was het lot ons gunstig geweest.

We waren op Watoe Gedeh geplaatst, een klein plaatsje, diep in 't binnenland, met maar een hand-

vol Europeesche bewoners en juist daarom preferabel boven de zoogenaamde hoofdplaatsen.

Het leven was er goedkoop.

Zoo ons huis dáár geplaatst was geweest in een Europeesche wijk te Batavia of Soerabaia b.v. het had honderd, honderd twintig gulden huur per maand moeten doen.

Hadji Hassan stelde zich met dertig gulden tevreden, een uitgave voor ons, die strookte met mijn aanvangssalaris. En de weinige Europeanen, die er waren, leefden er als leden van één groot gezin; ze sloten zich aanéén, hielpen elkander; ze hadden elkaar noodig, ze konden niet anders. Het is een groote bekoring van veel kleine plaatsen in Indië, nu nog.

De regent had ons hulp aangeboden, anderen gaven ongevraagd goeden raad en toen we op zekeren avond een visite zouden maken bij de familie Dijkhoff, den landraad-voorzitter, kwam hij zelf mij verzoeken in 't wit [108]) te komen.

»'t Is wel wat warm voor 'n pakéan deftig", [109]) vindt u niet?"

»Als u het tolereert, dan heel graag," was alles wat ik kon antwoorden.

De handschoenen en de zwarte jas bleven thuis en daarmee ook de deftig-doenerij; we kwamen als kennissen, en toen de conversatie vlotte dien avond, stelde mevrouw Dijkhoff ons voor aan hun tafel te blijven eten.

»Maar mijn eigen eten, mevrouw!" protesteerde Bets. »Ik geloof, dat de keukenmeid mijn man van

avond juist wou trakteeren op gebakken visch : ze heeft tong kunnen krijgen op de pasar." [110])

»Dat treft!" mengde zich de heer Dijkhoff in 't gesprek, »dat treft uitstekend! Gebakken tong vind ik een delicatesse; mij dunkt, dan moesten we uw maal maar hier laten brengen; hoe denkt u dáárover?"

Ik knikte mijn vrouw toe en Bets verzette zich niet meer.

»Djongus!" [111])

De huisjongen kwam voor.

»Dek voor nog twee personen, de visite blijft hier eten. En loop dan even naar mijnheers huis en zeg Oesoep, dat hij de makanan [112]) vandaar hier brengt," beval mevrouw.

»Als Oesoep 't maar begrijpt? — Is 't niet beter, dat wij zelf even gaan?" vroeg Bets.

»Maak u maar niet ongerust, mevrouwtje! Dat komt terecht; Oesoep heeft dat meer gedaan, toen hij bij den controleur in dienst was."

En 't kwam terecht.

Oesoep en de kebon kwamen een oogenblik later opduiken in 't lamplicht, dat over het voorerf tot op den weg scheen, beide beladen met gedekte schalen, die ze zwijgend brachten in de keuken van de presidentswoning.

Even later gingen ze terug om ons huis te sluiten voor den nacht.

Hoe vreemd, hoe eigenaardig kwam mij dat alles toen voor. Bij wildvreemden, menschen, waar we een visite maakten, om ze te leeren kennen, werden

we aan tafel genoodigd, zonder veel omhaal, alsof het de gewoonste zaak ter wereld was.

Toen we na afloop van het copieuze maal in lange stoelen buiten zaten onder het genot van een geurig kop koffie en een pousse, kwam het gesprek op Holland, dat de familie Dijkhoff dertien jaar geleden verlaten had voor Indië.

»Onze jongen is er pas heen gegaan onder geleide van een kennis," vertelde hij.

»Uw zoon? Ik dacht, dat u alleen maar dat meisje had, waarvan u vertelde, dat ze te Soerabaia school-ging."

»Neen, neen! We hebben er twee — rijkelui's wensch: een jongen en een meisje. Boy is twaalf jaar nu — Anna is vijftien."

Rijke-lui's wensch!

Hij had het glimlachend gezegd.

Dan staarde hij peinzend voor zich uit in den nacht daar buiten, in nerveuze haast trekkend aan zijn sigaar.

»Hoe lang is Boy nu weg, vrouw?" informeerde hij, om zich een houding te geven.

»Vandaag juist veertien dagen," antwoordde zij zacht.

Met trillende mondhoeken kampte ze tegen opdringende tranen.

Het leed van de laatste dagen, om het heengaan van hun jongen, was er weer, onafwijsbaar. Het was binnengedrongen in den kleinen kring als een ruwe gast, dien ze graag voor eenige uren hadden buitengesloten.

»'t Is zoo stil in huis," schreide ze.

Bets drukte haar de hand in volkomen begrijpen.

Ik zag den kleinen Boy in dat huis, lachend, spelend op het erf, in de galerijen, aanzittend tusschen zijn ouders bij de maaltijden, hun leven vullend door de véélomvattende zorg voor, door de stille vreugde om zijn grooter en flink worden.

Ik dacht me de dagen voor zijn vertrek onder 't droeve beredderen van zijn »uitrusting", onder het inpakken van zijn speelgoed ook, waarmee ze hem zoo dikwijls hadden bezig gezien, opgetogen, druk.

Het afscheid aan boord van den mailstoomer op Soerabaia's ree was het laatste geweest; hun twaalfjarig kind hadden ze er achter gelaten in de handen van de linnenjuffrouw, die beloofd had op den jongen toe te zullen zien, veel meer nog, toen ze 't biljetje van vijf en twintig gulden in de handpalm had voelen kittelen, de koopsom voor 't surrogaat van moederlijke toewijding en genegenheid.

Toen waren ze alleen naar Watoe Gedeh teruggekeerd.

»'t Is zoo stil, zoo stil!" klaagde ze weer.

Ik voelde hun leed.

»'t Moet heel hard zijn, mevrouw!"

»Bitter hard is het, voor hem en voor ons", viel de heer Dijkhoff in, »maar hièr kon Boy niet blijven. Als u zelf éénmaal kinderen hebt en u ziet van dag tot dag, hoe ze meer en meer onder den invloed komen van bedienden en ander tuig, dan zult u den knoop doorhakken als ik. Kon ik, dan zond ik Non [113]) ook naar Holland, — maar ik kan 't niet betalen."

»Is dat zóó erg?" vroeg ik verbaasd. »Daar kon u toch zelf veel aan doen, om den omgang van uw kind met inlanders tegen te gaan?"

»Veel, ja! — maar lang niet genoeg. Op school, thuis, als wij uit waren, bij anderen, overal en altijd was de jongen om en bij inlanders en die 't wel niet heeten en toch zijn: njo's en nonna's,[114]) kampongkinderen, waartegen ik waarschuwde, — totdat ik zag, dat hij njo ging worden, een blonde njo."

»Maar man!" waarschuwde zijn vrouw, »denk er toch aan, dat mevrouw ook een Indische is."

Hij keerde zich om tot Bets en vervolgde:

»Als ik spreek van njo's en nonna's in den zin van zooeven, dan begrijpt u me wel, nietwaar mevrouw? Dat ik dat durfde doen in uw presentie, bewijst m.i. al, dat ik er geen vaag vermoeden van had, dat ik u daarmee onaangenaam kon zijn."

»Uit uw apologie mag ik dus opmaken, dat u niet als zoovéél Nederlanders hier, met minachting neerziet op álle kleurlingen?" vroeg mijn vrouw lachend.

»Neen, volstrekt niet! Of ziet u in mij iemand van zoo weinig critischen zin, dat alleen de huidskleur van wien ik ontmoet op mijn pad, mijn waardeering bepaalt? Neen, mevrouw! Daar zijn inlanders en Indo's, die ik zeer hoog schat, maar dat verandert niets aan mijn meening, dat het inlandsche plebs en ook het plebs onder de Indo-Europeanen veel eigenaardigheden heeft, laat me het maar eerlijk zeggen, gebreken, waarvoor ik mijn eigen kinderen graag beveilig. Dat begrijpt u, als Indische, toch volkomen, niet waar?"

»Zeer zeker, mijnheer Dijkhoff: om dezelfde reden zijn wij indertijd naar Holland gezonden, ofschoon pa zelf hier geboren was.”

»Leeft uw moeder nog?”

Onze gastvrouw had zich geheel hersteld. Toch scheen die vraag nog verband te houden met haar denken van zoo pas, over háár zelf en háár kind.

Bets voelde dat ook, intuïtief, want met warmte antwoordde zij;

»Ja, mevrouw! Gelukkig wel! Ma woont op Soerabaia met mijn jongste zus en een ongetrouwde broer.”

»Vindt u 't niet heerlijk in de buurt geplaatst te zijn? Nu kunt u ze nog eens zien van tijd tot tijd, nietwaar!”

»Ja! Ik stel me er ook heel veel van voor, ma en de anderen eens bij ons te logeeren te hebben.”

»Ik kan me 't zoo goed denken.”

»Zoo zal 't ons ook gaan, vrouw! Nog wat jaartjes geduld, dan logeeren we ook bij onze getrouwde kinderen en laten ons verwennen!”

Ze lachte weer, maar schudde toch onmerkbaar bijna het hoofd, als weerde ze zijn troost af; als vrouw, als moeder, zag ze minder dan hij de toekomstige vergoeding voor hun gemis.

We zwegen allen.

Dien avond voor het eerst was het mij duidelijk geworden, hoe fel, hoe velen-omvattend het leed-omscheiding moest zijn in dat land! Ik zag het daar, in hen, maar 't moest zijn in heel Indië, overal!

Duizenden waren er, zooals zij, die er gekomen

waren onder het achterlaten van alles en allen, waaraan ze in twintig, dertig levensjaren gehecht waren geworden, meer dan dat, waarmee ze één waren geworden.

En op den vreemden grond, altijd levend in de visie van wat hun bestaan vroeger zoo mooi had gemaakt, hadden duizenden met hen gezworven van plaats tot plaats, rust zoekend in eigen huisgezin, weggevoerd weer, als ze meenden eindelijk gevonden te hebben, weg van alles, eindelijk ook van eigen kinderen. Want ook die moesten weg, naar Holland, voor de opvoeding buiten huis, weg bij booten vol.

De late maan kwam op, oranje-tintend de verre luchten boven boomen en huizen; in 't fijne tamarindegroen van de boomtoppen voor de presidentswoning speelde 't licht. Kalongs [115]) wiekten krijschend van boom tot boom in het rustlooze, nacht-lange zoeken naar sappig ooft in hof en tuin.

In de hooge randoe op het erf van de kaboepaten riep een uil, somber, klaaglijk.

De dames keken in de richting, vanwaar 't geluid kwam.

»Een uil," verklaarde Bets.

»Vindt u 't geen akelig geluid?" vroeg mevrouw Dijkhoff. »En nu juist, nu we zoo over Boy gesproken hebben." [116])

»Kom, kom, mevrouw! U moet niet te veel toegeven aan al die sombere gedachten; 't komt alles immers weer terecht," troostte mijn vrouwtje.

Ze was opgestaan.

»Kom, vent! 't Wordt zoo zoetjes aan tijd om naar bed te gaan. Morgen kom ik misschien nog wat met u babbelen, mevrouw! — Of heeft u 't misschien liever niet?"

»O! Als u dàt wou doen! 'k Zie soms zoo tegen die lange voormiddagen op en 't wordt dikwijls twee, drie uur voor mijn man thuis komt van de zitting."

En Bets de hand drukkend:

»U komt dus stellig? Ja? Dan wil ik u toch ook eens onder vier oogen zeggen, hoe prettig ik met u kennis heb gemaakt!"

Ze boog zich plotseling en drukte Bets een zoen op de wang:

»U is mij heel sympathiek; kom véél bij ons, als 't kan."

»Dat beloof ik u. Tot ziens zullen we dus maar zeggen."

De heer Dijkhoff bracht ons het erf af.

»'n Heel lieve familie, denk je ook niet, vent?" vroeg Bets op weg naar huis.

»'k Geloof het ook; wel wat nerveus zij, maar toch een vrouw, die gauw voor zich inneemt."

»Nerveus, ja! maar dat kan toch ook niet anders! In haar geval, zou ik nog meer onder den indruk zijn! Stel je voor, je eigen kind, dat alléén feitelijk de wereld ingezonden wordt, twaalf jaar nog maar en dat je pas terug zult zien als man! — 'k Vind 't vreeselijk!"

Langs een kampongweg naderde een patrouille, [117])
In éénvormige cadans klonk het klepperen op de kentongans: [118]).

Tok! tokke, tokke, tokke, tok!

Dan hield het plotseling op en heel vreemd echode 'n harde stem door de nachtstilte:

»Tó! Tóó! Tóó!" [119])

Uit het complex van bamboehutten gaf de schorre stem van een uit-zijn-slaap-opgeschrikten inlander antwoord. Toen vervolgden de menschen hun weg.

Hoe vreemd, hoe vreemd deed mij alles aan!

Voor de boei [120]) zat de oude cipier, een Duitscher.

Toen hij ons aan zag komen, knoopte hij zijn loshangende kabaja [121]) dicht en richtte hij zich op in zijn stoel.

Als oud soldaat bracht hij ons in militaire houding zijn groet: »'n Abend!"

Ik hoorde hem weer in zijn rieten stoel vallen en zijn gezang hervatten.

»Wem Gott will rechte Gunst erweisen,
»Dem schickt Er in die weite Welt."

Maar in zijn vibreerende, grove basstem klonk geen bruisend enthousiasme meer door, als toen hij 't zelfde lied zong eens, jongeling nog, in zijn Thüringsche bergen.

Zijn wensch van toen was vervuld.

Van 'n Algiersch regiment was hij door 't Fransche leger in Cochin-China naar 't Hollandsche in Indië getrokken.

Zijn heimat had hij niet weergezien.

Nu was hij oud en op!

»Es wird ja wohl spoedieg nach kaptän Jas [122]) gehn," had hij tegen mij geklaagd eenige dagen geleden.

»Arme, arme kerel!” dacht ik.

In onze voorgalerij, voor de deur, lag Oesoep.

Hij sliep rustig met ’n brandende palita [123]) naast zich op den vloer.

»Oesoep! Hée!”

»Toean!”

Hij sprong op en opende ons de deur.

Ons vroolijk huis leek mij somber in ’t bijna volslagen donker.

Door de jaloezieën voor de slaapkamervensters lag ik dien nacht lang nog te staren naar ’t verlichte hemelvak.

Ik zag Hollandsche weiden en velden en droomde mij, wakend nog, thuis.

Totdat naast de knotwilgen langs boorden en zoomen ook palmen wiegden en de lotus er opbloeide in ’t kroos van de slooten!

Totdat vager en vager ’t verlangen verzonk!

Totdat slaap gaf milde verkwikking en kracht voor komende dagen!

* * *

Niemand soll dir’s wehren,
Wenn’s dich kitzelt
Einen Fetisch zu verehren,
Den du selbst geschnitzelt.
ISOLDE KURZ.

Alle dag’s-leven kwam: onbewogen leven van doen zonder veel denken, van zien zonder voelen; gelijkmatig, emotieloos leven, week aan week zich rijende

in troostelooze éénvormigheid van ongemerkte dagen.

Want het vreemde verloor de bekoring en dra oud werd het nieuwe!

De waringins op de aloon-aloon stonden breed en krachtig elken morgen in den dauwnevel en hun wondere pracht zag ik niet meer!

Als in vaag licht de dag aanbrak, dan hoorde ik de vogels niet, die in den top van den hoogen kanari-boom op zij van ons huis hun lied schetterden: een duizendvoudig koor van djalaks! [124])

En als zon en morgenwind ons huis binnendrongen en de lichtbundels speelden in de slaapkamer, waar zachtkens de klamboes [125]) om de witte bedden opbolden en weer neervielen, dan zag ik het niet!

Dan even een geheel ontwaken, als 't koele badwater over 't vermoeide lijf parelde en frissche zeeplucht werkte als opwekkend snuifmiddel.

De trage gang naar 't werk volgde: 't werk van elken dag, sleurwerk, zonder de inspanning, die vreugde van voldaanheid schenkt, werk, dat zich keerde tegen mijzelf, omdat ik de resultaten gering schatte.

Ik voelde me moe, zoo moe — elken dag!

En al de anderen rondom me, zag ik niet anders. Daar was de nieuwe controleur, dien ik elken morgen tegen zeven uur uit zijn voorgalerij zag komen op weg naar de societeit, om de courant te lezen, die de morgenpost had meegebracht. Ik zag hem langzaam den weg gaan en het societeitserf opdraaien, heel moe en lusteloos met de vingers klappend tegen zijn hond, die aandraafde en als dol

weer wegvloog, het gespierde lijf wentelend nu en dan in 't mollige gras van de aloon-aloon. Ik zag hem nog langzamer teruggaan en dacht me zijn stemming bij 't vooruitzicht van 't enerveerend werk van verslagen samenstellen en rapporten opmaken, waarvan hij de waarde ontkende, dat hij schold »den vervloekten paperassen-rommel."

Kort daarna kwam de assistent-resident, de heer Weslings, de aloon-aloon oversteken, naar huis keerende van zijn morgenwandeling. Met zijn stok wees hij nu en dan op grassprietjes, die clandestien opschoten in 't witte schelpzand, of op uitgroeiende zoomen van 't wijde gazon, die afgestoken moesten worden. En telkens als de wandelstok omhoog ging en wees, schoot de oppas [126]) vooruit en hoorde hurkend de bevelen aan van zijn meester, bevelen, die overgebracht moesten worden aan den cipier [127]). Dan verdween de kleine figuur met de zilveren-bandpet tusschen het welige groen op het voorerf van de lodji. Een oogenblik later wist ik hem bezig met de rol [128]) achter de groote schrijftafel in zijn kantoor, een paviljoen met twee kamers, dat dicht bij het woonhuis stond.

Verder naar voren stond aan de aloon-aloon het eigenlijke »Kantoor van den Assistent-Resident", zooals een lang gevelbord met groote, zwarte letters aangaf. Daar was de eerste klerk bezig met zijn Indo-Europeesche en inlandsche schrijvers in vunzige kamers, waar de lucht van oud papier vermengd met den rook van Van Nelle's shag-tabak ondragelijk was. Was het hun te misgunnen, dat ze nu en dan

hun puntige, dunne sigaretten rolden, dat ze rookten met langzaam, al-pratend-uitstooten van den diep ingehaalden rook tusschen het eeuwigdurend staten copiëeren, staten en lijsten, die werden »afgegeven voor origineel, duplicaat en triplicaat"?

In den anderen vleugel van hetzelfde gebouw zat de algemeene ontvanger aan zijn heel vuile schrijftafel tusschen geld, geld, geld! Geld in elken vorm! In papierbundels en rijksdaalderhoopen, in centen- en gobangs-, dubbeljes- en kwartjesrijen op den roodsteenen vloer, geld in de brandkelders met zware, ijzeren deuren, in kisten en biezen zakken! Hij zat rekenende en cijferende, dag in dag uit, het oog te houden op de honderdduizenden onder zijn hoede; lichamelijk geruïneerd in jarenlange overspanning der zenuwen, met tanig, bleek gelaat, tanig en bleek »van de geldluch", [129]) zooals hij zelf zei.

Verderop, in de éénige straat van de Europeesche wijk, presideerde Dijkhoff de landraadzitting. In de heel armoedige zaal zat hij vreemd in de toga over het witte pak. En vreemd rondom hem zaten de Indo-griffier in 't verschoten mohairjasje, de djaksa, de penggoeloe [130]) en de inlandsche hoofden, deel uitmakend van de vierschaar naar aangewezen beurt, [131]) luisterend in halven dommel naar de antwoorden van getuigen en beschuldigden: dieven van soebengs [132]) en buikbanden en krissen, [133]) dieven van vee ook soms; helden van vrouwen-perkara's [134]) meestal, die plastische bijzonderheden ten beste gaven van hun cherchez la femme, waarbij ze de kort-gelemmerde messen hadden getrokken met rood beloopen oogen.

Daarnaast galmden de spreekoefeningen op, die de beide Europeesche onderwijzers hielden met hun bruine leerlingen: Indo-Europeanen en Chineezen en Javanen.

»De hoed is van stroo."

»De bol is rond."

»De rand is plat."

Wat later op den dag stonden de thuiskeerende passargangsters met de leege manden op den rug even stil, als uit het lage gebouwtje het koorgezang klonk van twintig, dertig nasale stemmetjes:

»Kent gij het land, der zee ontrukt
»Door d' arbeid van een voorgeslacht?
— — — — — — — — — — — — — — — — —
»Dat land bekend aan 't verste strand,
»'t Is 't ons zoo dierbaar Nederland!"

Dan vervolgden de vrouwen gichelend haar weg.

Hadden ze ook gelachen, als ze ook maar iets hadden verstaan van den verheffenden tekst, als ze ook maar een flauw begrip hadden gehad van »dierbaar Nederland", zooals de gestaarte en ongestaarte kinderen daar binnen.

De eenvoudige dessamenschen begrepen het niet, dat was het! Geen hunner wist ook maar eenigszins het werk te waardeeren »in dienst van den lande", waarin wij allen daar in de kleine, Europeesche samenleving op Watoe Gedeh toch zoo heeler ziel opgingen!

Intusschen rees de zon!

Elken dag weer!

En als de zeewind doorstond, waaide 't witte kalkzand op van de wegen en kleurde 't mooie groen van boomen en planten vuil-grijs-groen,

De hitte steeg!

Boven de aloon-aloon trilden de luchtlagen.

In de boomen zaten krijschende kraaien met open bek. En door 't loome, moeë lijf trilde me 't verlangen naar huis, naar koele kamers en droge, losse kleeren.

Elken dag weer!

Dan eindelijk kwam de een na den ander ieder van eigen, afgedaan werk.

Ik zag de witte gedaanten verdwijnen in de met zeilen en kree's [135]) behangen huizen, waar ze rust zochten, rust en koelte.

Als ook mijn beurt kwam, sprong onze foxterrier me tegemoet en droeg mijn wandelstok naar binnen, als dacht het beest den lichten last nog te zwaar voor mijn hand. Luid blafte hij om ons heen, als Bets dan de handen op mijn schouders lei en me aankeek met de groote, bruine oogen.

»Hoe is 't, vent? Weer zoo moe?"

Dan vermande ik me en gaf vroolijk voor, dat 't beter ging.

»'t Gaat nog al vandaag."

En dan ging 't werkelijk beter!

Want daar was iets heel opwekkends in, mijn klein, dapper wijfje naast me te zien, te hooren haar druk gesnap over wat ze gedaan had, gedaan in haast om klaar te zijn, voor ik thuis kwam.

»Kom nu eens mee!"

Dan bracht ze me voor pas met frissche gordijnen behangen vensters of voor versieringen, die ze smaakvol had gedrapeerd.

»Hoe vin-je dàt?"

»Mooi, kindje! Heel mooi!"

En 'k sloot haar in mijn armen en streelde haar 't zwarte haar!

Toch zag ik dan over jou heen, beste! en dacht onze toekomst niet licht.

Nu mag ik 't je zeggen!

Want lang is 't voorbij al.

Nu mag ik 't je zeggen!

Of gun je den herstelde zijn terugblik niet op dagen van krank zijn?

De herinnering aan lang geleden ziek-geweest-zijn geeft rijper waardeering van het gezond-zich-voelen, nietwaar Bets?

Vreemd schijnt je dit alles, omdat jij je in je knusse leven niets zag van al de misère van toen.

Je man en je huis — dat was je genoeg; door al je teer-vrouwelijk zorgen voor die twee werd jou bestaan geheel gevuld!

Wat stond ik vèr van je af toen!

Vragend kijk je mij aan nu!

'k Zal verder vertellen, dat ook jij me begrijpt.

Een uur nadat de kree's voor de huizen waren dichtgevallen, digereerde heel Europeesch Watoe Gedeh in loodzware siësta na de rijsttafel. De witte huizen stonden verlaten in den laaienden zonnebrand; met de verhulde pilarenrijen en palmentooi zag ik ze als mausoleums, over levend-begravenen!

In ons huis ook was 't dan nacht-donker.

Veelal stootte ik in mijn studeerkamer nog een raam open uit gewoonte-drang om licht te zien rondom me, terwijl de zon daarbuiten hoog stond.

»Rust liever wat!" waarschuwde Bets dan. »Nu kun je toch niet werken of lezen."

Het was zoo, 't ging niet.

In de koele slaapkamer was het 't best.

Op de rustbedden wachtten we het eerste gestommel van Oesoep af, als hij tegen vier uur begon de kree's achter op te halen en er de theetafel klaar te zetten.

En ja, dan kwam de bekoring weer!

De lichte, vroolijke galerij, de intieme, rustige omgeving daar, het theegerei op de kleine, zeskante tafel tusschen ons, 'n mooi boek, — 't stemde al tot hoogelijk waardeeren van 't vluchtige uur.

Want heel gauw was het dan ook avond.

Als we tegen half zes uit de badkamer kwamen, wisselden buiten de lichttinten reeds; het felle lichtgeel werd oranje, 't werd rood, paars — dàn stonden boomen en huizen als silhouetten in de wazig-grijsblauwe avondstemming.

Als bijna alle Europeanen daar, wandelden we dan naar de pier.

Elken dag weer!

Verder waren er geen wandelingen, verklaarde men.

Zij, die ons opgevolgd hebben, zullen ook dààr onze plaatsen hebben ingenomen. Als wij, zullen ze er elken avond zitten op de steenen banken, droomerig starend naar den gezichteinder, die wegdoezelt meer en meer, duf converseerend over 't weinige

nieuws van den dag op Watoe Gedeh, over 't nieuws daar buiten, voor zoover de couranten het meebrengen.

Nu nog!

Zij zullen, als wij toen, afgeven op zoovéél Europeanen in Indië, die na enkele jaren verblijfs in de tropen reeds vervallen zijn tot het leiden van een plantenleven en ze zullen niet inzien, dat in hun dagelijks terugkeerende slentering het scherpste bewijs ligt van eigen moreelen ondergang.

Wat heb ik er gedacht, geleden, gewenscht!

Wat heb ik er leeg gezien ons bestaan!

Wat heb ik er gesmacht naar één enkel uur van vol leven in één der Europeesche centra, naar concert- of schouwburgzaal, zooals ik die toen zag in 't verre verleden over de onberoerde Java Zee!

Wat heb ik er verlangd naar één enkelen gang door winteromgeving naar het ouderlijk huis!

Ik zag de weiden en velden versneeuwd; verzilverde boomen rezen op in mijn verbeelding om héel warm toegedekte hofsteden!

'k Zag alles in treffend contrast met de omgeving dáár en zóó hevig suggereerde soms 't droombeeld, dat ik oprilde in den lauw-warmen avond!

Dan hoorde ik de vreemde, bleeke menschen om me heen.

De zee ruischte, kabbelend, moe opkrullend tegen de schoeiing.

Vlerkprauwen [136]) dreven voorbij met slaphangende zeilen, als spookschepen in den nacht.

»'t Begint hier zoo langzamerhand erg »unheimisch" te worden, is 't niet," merkte er allicht iemand op dan.

»In de soos zal 't wel beter zijn op het moment," stemde een ander mee.

En de algemeene aftocht begon naar 't onaanzienlijk societeitsgebouwtje vlak naast de mesdjid.

Elken avond weer!

Als de sonore stem van den voorganger in 't gebed zong door de hooge gewelven van het Mohammedaansche bedehuis, zaten wij daarnaast en hoorden hem tot in de zachtste schakeering van zijn machtig geluid.

De tegenstelling trof me, telkens weer.

Maar op de andere bezoekers maakte 't geen indruk, naar 't scheen.

Eens op een avond merkte de dokter lachend op:

»Onze solist is goed bij stem van avond."

Verder werd er geen acht op geslagen.

»Djongus, passang bolla!" [137])

»Toean!"

»U biljart mee, nietwaar?"

»Ja, een enkel partijtje!"

Gewoonlijk waren de beide biljarten in de achterzaal bezet zoo'n avond.

Vóor, in de groote, open galerij maakten altijd dezelfde heeren een ombertje.

De dokter en de assistent-resident mankeerden nooit aan de speeltafel.

Ik schoof mijn queue bij om met de andere spelers te meten voor de indeeling.

»Wij samen! Speelt u maar op! — Spada!" [138])

»Toean!"

»Wat zal 't wezen, heeren? 'n Slappe? [139]) Jij, Meier?"

»Ja, heel graag!"

»Notaris?"

»'n Whisky soda? Asjeblieft! — Maar 't liefst 'n krassen hond; [140]) — dat slappe goed smaakt me niet."

»En u mijnheer? Ook een whisky soda?"

»Heel graag."

De architect, Van der Ley, die ons de verfrissching aangeboden had, bestelde:

»Ampat whisky soda, — boeat toean notaris jang kras." [141])

»Toean!"

De jongen verdween.

In 't buffet-kamertje knalden de kurken van de sodawaterflesschen, groote brokken ijs [142]) werden tot bruikbare stukken gehakt en een oogenblik later verscheen de bediende opnieuw met den licht-geel getinten, parelenden drank in de groote glazen zonder voet. Stukken ijs glinsterden er boven uit.

»Frisschen avond, heeren!" noodigde de gever.

»Prosit!"

»Dat valt hè! zoo'n kouwe!" smaklipte de heer Meier nog, terwijl hij alle moeite deed zijn bal te maken.

»Wanneer smaakt hij jou eigenlijk niet, Meier?" vroeg lachend de notaris. »Je bijt er altijd nog al happig in zoo."

Zich buigend over het biljart viel de architect in;

»Hij krijgt thuis zijn competente portie niet tegenwoordig; die nieuwe njai [143]) van 'm heeft de broek an, dat verzeker ik je!"

»Klets niet," repliceerde Meier. »Ajo! Stoot op!"

»Nou ja! 't Is geen aangenomen werk! — Over zijn meid wil ie niks hooren!"

Aan het andere biljart scheen het reeds opgemerkt te zijn, dat de Indo-postchef weer eens tot wrijfpaal diende voor een avond.

»Hebbe jullie 't gehoord," riep er één, »Meier mot gauw papa worden, naar ze zegge!"

Homerisch gelach volgde.

»Vous pouvez me le faire," verzekerde Meier, onmachtig den algemeenen aanval af te slaan.

»Jelui gaat te ver," zette de notaris door. »Als 't waar is, wat daar zoo pas gezegd werd, heeft Meier zelf er toch geen schuld aan."

Weer uitbundig gelach.

De man van de post antwoordde niet.

Het gelach bedaarde.

Uit de mesdjid klonk luider de stem van den bede-zanger. Onwillekeurig keek ik op naar de spaarzaam verlichte, gekleurde tempelramen.

Voor het open venster van de biljartzaal doken in 't donker twee, drie kijkende Javanen weg, die in stilte het vreemde doen van de blanda's hadden gadegeslagen.

Wat zouden ze wel gedacht hebben?

»Mijnheer!" waarschuwde één van mijn partners, »'t is aan u, met de gele."

Ik speelde; mijn stoot miste.

»U is er niet bij," veronderstelde de notaris.

»Nog een beetje vreemd," vergoelijkte Meier. »Mijnheer heeft zijn picol rijst[144]) nog niet op."

»Zou het vreemde daarmee verdwijnen?" vroeg ik lachend.

»Vast! Begin maar driemaal daags rijst te eten, dan is u gauw gewend hier."

'k Begreep zijn scherts niet; 'k voelde alleen, dat mijn beurt gekomen was om zoo'n beetje tot mikpunt te dienen voor de heeren.

»'n Borrel op z'n tijd is ook niet kwaad om het acclimatiseeren een beetje te bespoedigen," meende de notaris. »Hoe denken de heeren over 'n paitje?" 145)

En zonder het antwoord af te wachten:

»Djongus! bawa pait!" 146)

Ik bedankte.

»Liever iets anders, 'n glas port of sherry?"

»Dank u, 't wordt mijn tijd zoo langzamerhand."

De eerste partij was uit, gelukkig.

Ik noteerde 'n half spel in 't bonboekje, 147) dat de mandoer aanreikte.

»Bonsoir, heeren!"

»Bonsoir!"

»Gaat u nu al naar huis?" vroeg me de heer Weslings, terwijl hij even opkeek van zijn kaarten. »'t Is nog geen acht uur — 'n goed staatsburger blijft tot negen uur in de kroeg, nietwaar, Dokter?"

De dokter antwoordde niet, keek zelfs niet op van zijn kaartenwaaier, dien hij in de uitgestrekte linkerhand voor zich hield.

»Uw vrouw zal wel in de lodji zijn," lichtte de assistent-resident me nog in. »Het plan was tenminste, dat de dames daar zouden koempelen." 148)

In de achterzaal lachten, brulden de spelers; waar-

schijnlijk werd er onder den eersten klok bitter een ui getapt, waarvoor mijn baarschap de stof had geleverd.

'Hinderde me niet!

'k Verlangde naar huis, naar Bets!

'k Moest mijn leed uitzeggen, 't leed van verlatenzijn, van ontroostbare eenzaamheid!

Het wijde, kleurlooze leven stond tegen me op als een dreigend monster; — ik hijgde in doodsbenauwing onder zijn loodzwaren greep!

Thuis vond ik mijn vrouw in gezelschap van mevrouw Dijkhoff; ze zaten achter.

»In de lodji was 't niet gezellig," verklaarde Bets. Mevrouw Dijkhoff keek mij glimlachend aan.

»En in de soos? U is zoo vroeg thuis," vroeg ze.

»'t Ligt zeker aan mij, mevrouw! — maar ik begrijp niet, hoe de lui dag in dag uit dáár verstrooiïng kunnen zoeken, ik ben er weggevlucht."

Ze lachte niet meer.

»Verveling," zei ze klankloos, »Indische verveling." Toen dwaalde haar blik af, ze bleef staren door 't open venster, waardoor de geur van oranjebloesem naar binnen drong.

Voor het eerst trof het me, hoe vermoeid die vrouw er uitzag. Ik wist, dat ze pas haar zes en dertigste jaar was ingegaan en ze scheen bij de vijftig. Het blonde haar vergrijsde reeds aan de slapen; rond mond- en ooghoeken rimpelde zich het volle gelaat.

»En denken de menschen dan werkelijk, dat ze met die gemeenschappelijke wandelingen op de pier en met dat dagelijksch kroeg-loopen de verveling verdrijven?" vroeg ik.

»Ja! Als ge 't hun vraagt, zeggen ze, dat het noodig is om niet heelemaal te versuffen."

»Denkt u er ook zoo over, en uw man? — Hem zie ik toch weinig op wat ze hier gewoon zijn, »neutraal terrein" te noemen?"

»Neutraal terrein!" lachte ze minachtend. »Een vorm van verdediging, die in heel Indië opgeld doet. In de soos vervallen stand en rang, zeggen ze, de assistent is er eenvoudig societeitslid, de minste onder de ambtenaren even goed. Op dezelfde manier zult u het dagelijksche, urenlange zitten aan een speeltafel, waaraan zooveel Indisch-gasten verslaafd zijn, wel eens hooren verdedigen. Aan een partijtje heeft men zijn aandacht bij 't spel, bij de kaarten; dus is er geen gelegenheid tot klatsch, tot achterklap. Maar de groote oorzaak van al die dingen blijft ongenoemd en dat is, wat ik zooeven zei, verveling, Indische verveling, als gevolg van het sleurleven, van de indolentie, waaraan zoo weinigen ontkomen hier. — Mijn man heeft het druk, gelukkig! Zelfs in de poeasa [149]) kan hij zich meestal geen rust gunnen, omdat er dan altijd nog achterstand is bij te werken [150]) — En ik? Och, dat weet u toch ook wel, mijnheer! — Ik haat het, dat leege leven, zooals de meeste lui het hier leiden; — maar ik weet ook, hoe moeilijk het is, zich er buiten te houden, zich er boven te verheffen. U ziet me nog al eens met al de anderen, zult u zeggen. Ja! maar in den laatsten tijd, nu Boy weg is, is het me thuis dikwijls te eenzaam en dan loop ik er maar uit, de pier op tegen den avond! Alsof het dáár is te vinden!

Hier bekom ik altijd nog maar het best, hier, bij uw vrouw, uw Betsy! Die verveel ik nu misschien al te veel met mijn saai gezelschap."

»Dat meen je niet," lachte Bets.

»Als je nog eens zoo mooi voor me speelt, als gisteravond, trek ik mijn woorden in."

»Ja, toe, Bets! Mag ik de kaarsen voor je aansteken?" drong ik aan.

Mijn vrouw knikte me toe.

Een oogenblik later, terwijl mevrouw Dijkhoff en ik achter zaten, klonk Bets' spel door de open deuren van de binnengalerij.

Ze speelde Chopin, haar lievelings-componist!

De grillige tonenrijen met de vreemde versieringen versmolten tot walsen, mazurka's en polonaisen.

»Wat speelt ze mooi!" fluisterde de presidentsvrouw.

Oesoep kwam binnen om de tafel te dekken.

»Toenggoe doeloe!" [151]) gebood ik. Onhoorbaar verwijderde hij zich weer.

»'t Was, alsof ik mijn vrouw nooit zoo mooi had hooren spelen. Toen de eerste klanken vielen als balsemdruppels in mijn vermoeide ziel was het, alsof een zachte hand mij over de kloppende slapen streelde.

Een vreemd-plotselinge rust kwam over me, ontspanning. Daar was geen angst meer, geen bekommernis!

't Droeve leven daarbuiten vervaagde, week geheel!

Wat had ik gezocht, wat had ik mezelven toch gepijnigd bij den zegen-rijkdom rondom me?

Had ik niet alles, álles?

Was het niet mijn vrouw, die daar speelde, heerlijk speelde?

Klonk haar spel niet als wijding tot het beste, het mooiste van ons beider bestaan?

Wat had ik daarbuiten gezocht?

Wat had ik me moe gevoeld, zonder weerstand, laf?

Was ik niet jong, niet sterk?

Lag het leven niet voor ons en bood het geen heerlijken rijkdom van vruchten, die lokten tot plukken?

Bets speelde, speelde wilde, gepassionneerde muziek.

Was die het, die me dronken maakte van opwinding?

Of was het de geur van den oranjebloesem voor het venster, van de kemoening[152]) in den tuin, tropische, bedwelmende geuren, uitgewasemd door de vruchtbaarheid-volle aarde?

Neen!

't Was het bewust worden van kracht, van kracht tot willen, tot doen.

't Was het klaar-zien van 't leven om me, het sleurleven, dat ik genomen had, zooals het was, onmachtig tot denken en voelen, tot oordeelen, door al het vreemde, dat op me in was gestormd, dat me had overweldigd, zooals een hoog opkrullende golf verzwelgt een ranke boot.

Ik voelde de geestes-, de lichaamsmatheid niet meer.

Bets eindigde 'n jubelend impromptu.

Uit de voorgalerij klonk applaus.

Wij stonden onwillekeurig op en lachten.

»Mijn man zeker," veronderstelde mevrouw Dijkhoff.

Het was zoo; voor de piano maakte hij Bets reeds een compliment over haar spel, dat hij in de voorgalerij had aangehoord. Toen hij zijn vrouw zag, viel hij uit:

»Zoo, pierewaaister! Dacht ik het niet! Dat vergeet man en huis en laat mij maar naar vrouwlief zoeken langs 's heeren straten!"

»Hoe laat is het dan al?" vroeg ze ontsteld.

»Half tien, vrouwtje, reeds gepasseerd; — maar ik kan me best voorstellen, dat je bij zulk spel je tijd vergeet, hoor!"

Bets blies de kaarsen uit; ze had een kleur van opwinding.

»Ben je er warm van geworden?" vroeg ik.

»Voel mijn handen eens," lachte ze.

Ze waren ijskoud.

»Altijd immers, als ik zoo heelemaal in mijn muziek opga," zei ze luchtig. »Maar nu wil ik wel graag wat ijswater. Kom! u blijft nu meteen een glas port drinken, nietwaar mijnheer Dijkhoff?

»'t Is al zoo laat, mevrouw," protesteerde hij.

»Heb je nog te werken, man?" vroeg zijn vrouw, voordat ze haar stem uitbracht.

»Neen, vanavond niet meer, — morgen is 't Vrijdag[153]), hé!" En dan tegen Bets:

»Nog een oogenblik dan, mevrouw, — als we u tenminste niet derangeeren?"

»Dat zal kokkie[154]) Sipa wel het meest derangee-

ren, denk ik," lachte Bets. »Ons komt het er niet op aan, of we wat later aan tafel gaan. — Djongus!"

We gingen buiten zitten op Bets' verzoek.

»Breng dranken voor!" beval ze Oesoep, die blijkbaar geslapen had. Toen hij een oogenblik later een blad met glazen voor bracht, onderdrukte hij een langen geeuw met trillende neusvleugels.

»Wat heb je heerlijk gespeeld, Bets!" complimenteerde mevrouw Dijkhoff nog eens. »Je hebt veel gemist, man!"

»Dat geloof ik graag! Maar, — ik heb heerlijk gewerkt, zie je! — en dat is ook wat waard!"

Hij wreef zich in de handen; onder de breede, grijzende snor lachte zijn mond, zijn oogen straalden.

»'k Ben vanavond een heel eind opgeschoten. Dat heb je soms zoo, nietwaar, dat het werk als vanzelf gaat."

Ik lachte mee.

»Ja, dat is heerlijk!"

»Dus u kent dat ook?"

»Wat, 'n gevoel van voldaanheid, van bevrediging na goed afgedaan werk? Dat zal iederéén toch wel eens hebben?"

»Ja! 't lijkt tenminste zoo'n eenvoudig beginsel van levenswijsheid, in geregeld werken kracht te zoeken, en toch! — Er zijn zoo weinigen, die het in toepassing brengen."

Hij stond op, ledigde zijn glas staande.

»Kom, vrouw! We mogen de lui niet langer ophouden. — Hebt u gehoord, dat de resident morgen komt?"

»Ja, de heer Weslings sprak ervan in de soos."

»Weet u ook, wat ze in de lodji zullen doen? [155]) 'n Diner misschien!"

»Neen, 'n naävond-receptie, Zaterdagavond."

»Zoo!"

»Een heelen avond aan de speeltafel, man," plaagde zijn vrouw.

»'t Zal wel moeten," zuchtte hij. »Adieu!"

Bets nam mijn arm en drukte zich tegen mij aan.

Achter wachtte ons de late maaltijd.

En voor het eerst sedert vele dagen kon ik een oogenblik later mijn vrouw weer vroolijk toeknikken over de tafel heen; ik was me zelf weer geworden.

* * *

Den volgenden morgen maakte de controleur opmerkelijk meer haast om het nieuws uit de courant te vernemen en onwillekeurig verklaarde ik mezelf het ongewone feit; hij zal waarschijnlijk op tournée gaan vandaag, dacht ik.

De assistent-resident keerde vroeger dan gewoonlijk van zijn wandeling terug; er was veerkracht in zijn korte pasjes. De oppasser achter hem bleef ongemoeid, want met angstvallige zorg had de oude cipier zelf het werk van de kettinggangers [156]) gevolgd. Dien morgen zou het scherpstziende oog zelfs geen sprietje meer hebben kunnen ontdekken op de witte paden. Alleen de oude muur om de beide waringins was overgebleven; vijf, zes gestraften waren bezig de groen-uitgeslagen plekken af te krabben en met

kalk en teer de oorspronkelijke kleur terug te brengen op den witten muur, op de zwarte bollen, die er als versiering bovenop stonden. Toen ik na het ontbijt het huis uitging, waren andere kettingjongens bezig voor het kantoor van den assistent-resident op de aloon-aloon een kuil te graven.

»Waarvoor is dat, Kardi?" vroeg ik onzen tuinjongen, die het voorerf aanveegde.

»Om er de vlaggen in te plaatsen, mijnheer! kandjeng toean residèn komt vandaag, naar ik gehoord heb."

Juist! De resident zou komen! Dat was het!

's Morgens onder het werk, bracht een oppasser een circulaire-in-portefeuille; ik las en parafeerde de officieele kennisgeving, dat de resident en diens vrouw zouden komen, dat de hooge gasten bezoeken zouden afwachten in de lodji, Zaterdagavond om negen uur.

De resident zou komen!

't Drong zich langzamerhand aan me op als een gewichtig feit, een gebeurtenis, waarvan ik de beteekenis onderschat had den vorigen dag.

Maar de haast van den controleur, van den assistent-resident dien morgen, de bijzondere activiteit van de dwangarbeiders op de aloon-aloon, de lange, vreemde vlaggen [157]), die achtereenvolgens verrezen op de vier hoeken van 't plein, de witte kalk op het lage muurtje rond de waringins, de circulaire niet het minst — ze schudden me wakker, ze electriseerden me! De resident komt!

Toen ik tegen half twee naar huis ging, reed de regent zijn erf af naar de kontrolieran; ik zag den controleur in de lange jas met zilveren knoopen

plaats nemen naast den regent. Toen reden ze weg. Een oogenblik later verliet de heer Weslings in zijn tentwagen de lodji; de ambtenaren van het binnenlandsch bestuur gingen den resident afhalen van de grens der afdeeling.

Schooljongens buitelden in het grasveld en negeerden nog meer dan gewoonlijk de tot-haast-aanzettende bedienden, die, beladen met leien en boeken, op den weg stonden en verdrietig het wilde spel van de rakkers aanzagen.

»Ajo, njo! Soeda làt!" [158])

»De resident komt!" schreeuwden ze elkander toe.

Bets groette me heel vluchtig, nauwelijks opkijkend van het werk, dat ze onder handen had.

»Hé! De tafel nog niet gedekt", merkte ik op.

»Even wachten nog, vent," vleide ze. »'k Ben bezig mijn japon wat te veranderen voor morgenavond voor de receptie — zoo direct ben ik klaar met het lijf; — dan kunnen we eten."

De niet-gedekte eettafel, de rose zij tusschen haar vingers, mijn rokpak, dat buiten hing te luchten, — als daar buiten klonk het me ook in huis in de ooren:

»De resident komt! De resident komt!"

Onder de thee was mijn vrouw nog bezig aan haar kostuum. Ook de wandeling zou er bij in moeten schieten, vertelde ze.

»'k Heb me gisteren al voorgenomen om niet meer de pier op te gaan 's avonds, — nu je toch niet mee kunt gaan, wil ik buiten de kotta eens rondzien."

»Waar wou je dan heen?"

»Dat weet ik niet. Waar de weg maar heenvoert; — naar den zuidkant, dunkt me; 't lijkt me daar zoo aantrekkelijk met al die begroeide heuvels."

»Kom je in elk geval voor donker thuis? Wil je?"

Ik beloofde het.

Toen ik tegen vijf uur de aloon-aloon overstak, klonk ongewoon rumoer van den kant van den grooten weg.

Chineezen kwamen naar buiten loopen onder 't haastig aanschieten van een jasje de meesten. Ze verdrongen elkaar in de overdekte poorten voor hun huizen, turend allen in dezelfde richting, den postweg op.

»De resident komt," dacht ik.

Op hetzelfde oogenblik kwamen zes, zeven inlanders te paard uit een stofwolk te voorschijn; in vliegende vaart zwenkten ze twee aan twee naast elkander de aloon-aloon op. Hun roode pantalons, de kleine vlaggetjes, rood, wit en blauw, vreemd doend in de avondstemming rondom, ze hadden 't verteld door de heele afdeeling:

»De resident komt!"

De bekkens van de gamelan schetterden het, de gamelan, die opgesteld was in de paséban aan d' overzij om den hoogen gast het welkom toe te roepen!

Daar was hij, de resident! Ik vermoedde hem althans achter de gesloten zeiltjes van den postwagen met witbestoven wielen, bestoven kap, bestoven ook de oppasser op den bok met den schuin naar boven opstekenden residents-pajong [159]) tusschen de knieën.

De wagens van den assistent-resident en den

regent volgden. Een garde van loera's,[160]) gekleed en met vlaggetjes gewapend als die deel uitmaakten van de voorhoede, sloot den stoet. De rijtuigen reden het voorerf van de lodji op.

De dorpshoofden stegen van hun nat-bezweete paarden, hingen de stijgbeugels over de zadels en lieten de dieren een hap gras genieten.

Zelf zaten ze al heel gauw gehurkt met de teugels losjes om den eenen arm en rolden hun sigaretten; blauwe rookwolkjes stegen op boven de kleurige groep in het afnemende zonlicht.

De gamelan-muziek klonk zachter en zachter, de rythmus vertraagde en met een enkelen trillenden klank van op elkaar vallende bekkens eindigde 't spel.

Ik wandelde door, denkend nog over al 't vreemde, dat me getroffen had.

'n Blijde intocht, dacht ik.

Toch! — Heel vreemd deed me de rust aan, de stilte, die onmiddellijk volgde, die nauwelijks verstoord was eigenlijk. Langs den weg hadden de Chineesche en Javaansche bewoners den stoet zwijgend aangegaapt, meer niet.

Eenmaal buiten de kotta vergat ook ik het tooneel. Onwillekeurig sloeg ik een zijpad in, dat tusschen tegalans doorliep naar de dessa's aan den voet van de heuvelrij.

't Landvolk keerde naar huis van 't lange dagwerk.

Een karbouwenhoeder dreef zijn kudde langs het modderige karbouwenpad naast den landweg. De logge beesten keerden zich naar mij om, uitstrek-

kend den breed-gehoornden kop onder vreesaanjagend snuiven; de witte vreemdeling beviel hun niet. Maar de waarschuwende, schelle stem van den negen-, tienjarigen knaap achter deed ze doorgaan.

»Hei! Hei!" gilde hij en zijn zweep, die hij van boomschors en een bamboereep in elkaar had geknutseld, striemde de blauw-zwarte, grove huiden der achterblijvers.

Het landschap daalde.

In de laagte lagen enkele sawah's,[161]), waarop de paddi[162]) tegen 't rijp-worden stond. In de goeboegs[163]) zongen de wachters hun eentonig lied. Zij hadden den ganschen dag schreeuwend de wacht gehouden, trekkend aan de lange boombast-lijnen om de glatiks[164]) en andere dieven uit hun velden te houden. Als één groot net liepen die draden over 't heele sawah-terrein, steunend hier en daar op bamboestaken, waaraan ook de holle kokers waren bevestigd, die het verschrikkend geklepper deden hooren, wanneer een kleine hand in een der goeboegs rukte aan de lijnen.

De vogels trokken weg.

Groote zwermen sjirpende glatiks spoedden zich naar de slaapplaatsen in den een of anderen bamboestoel van den dessarand verderop.

Met den nacht zouden van de heuvels echter de gevreesde tjèlengs komen; dan zou dubbele waakzaamheid noodig zijn.

»Er zijn hier geen wandelingen," hadden ze me op de pier verzekerd.

»En hier dan?" dacht ik.

De zon dook weg.

De ontbladerde djattibosschen [165]) verder naar 't westen stonden heel vreemd in 't laatste licht als 'n brok winterlandschap te midden van volle zomerweelde.

Ik moest weg, naar huis; de duisternis viel. Van minuut tot minuut dekte ze dichter de velden, de heuvels, die me aantrokken met hun mystieke bekoring.

Ik had willen blijven daar, bij 't volk in de goeboegs; maar de perkoetoets [166]) in de boomen kirden voor 't laatst dien dag.

En in de stad wachtte Bets.

In de stad!

Ik keek in de richting onwillekeurig, waar ik de hoofdplaats wist; geen lichtschijn, die haar ligging verried, geen gonzende weerklank van 't leven, die tot mij doordrong.

De Java Zee alleen zong zacht haar lied, het adagio, aangeademd door den verstervenden zeewind.

Toch wàs er de stad met haar duizenden menschen!

In de kampongs [167]) achter de poort deinde 't leven van den dag na.

Bij een walmend olielicht verzorgde een gliendingvoerder zijn koeien; de korte, harde klank van de houten klokken [168]) stoorde de avondstilte. Een oude Javaan, gehurkt op de platte klomp-klossen [169]), de magere armen steunend op de scherpe knieën, keek het tooneel aan.

Donkere schaduwen gleden geruischloos voorbij: dessabewoners, die naar huis keerden uit de stad.

Hun leege grasmanden, nauwelijks zichtbaar aan de gekromde draagstokken, vertelden van weinig loon, dat ze hadden gehaald voor het dag-lange werk van 't snijden en stadwaarts dragen van malsch veevoeder. In een gardoe [170]) praatten, lachten enkele mannen; ze wachtten het uur af van de indeeling der nachtwacht.

De bedoek [171]) voor de mesdjid riep de geloovigen op voor het avondgebed; de verre roffel deed aan als aanzwellende donder, verstierf dan, loste zich op eindelijk in enkele slagen, kort, dof, somber.

Niet opgemerkt vóórdien, zweefden gamelanklanken door de lucht, rein en zacht, als roerden engelenhanden in verre, hooge luchten kristallen klokken aan. 't Was de wondere lach van de dansmuze, die vleiend noodde — en 't klonk toch, als schreide een schikgodin haar weemoedzang uit over de levende wereld.

O, gamelan-lied in tropischen nacht!

Een inlandsch hoofd kwam voorbij.

»Malem baik, toean," [172]) klonk zijn gefluisterde groet.

'k Schrikte op uit de stemming van wegzijn in den geheim-vollen nacht.

't Licht uit de eerste Europeesche woningen deed vreemd aan na 't bijna volslagen donker in de kampongs, vreemd ook de huizen zelf, de stemmen, die luid klonken uit de open galerijen, vreemd het heele bestaan daar van de blanke, bleeke menschen.

De lodji was hel verlicht; alle lampen brandden er. Plotseling was het er weer, — de resident is er!

Bets was niet klaar met haar japon, werkte door nog met stralende oogen; ze zag zichzelve wellicht reeds in de rose zij onder de kroonlampen.

»Wat zul je mooi zijn!" schertste ik.

Zij hield de rok van zich, breeduit in de uitgestrekte handen en lachte tevreden.

»Rose staat me, dat weet je."

»IJdeltuit!"

Ze keek even op.

»Jij wilt je vrouw toch ook graag goed gekleed zien, is 't niet?"

»Zeker wel, beste! — ga je gang maar, hoor!"

»Kom je hier bij me zitten?"

»Ja! — 'k Wil de trommel eens doorkijken, of er wat moois in is misschien."

Ze ruimde een plaatsje in voor de groote tijdschriften, keek dan van haar werk vluchtig op nu en dan naar de illustraties op het glanzende papier voor me.

Zwijgend zaten we en als geen knetter-ruischend omslaan der groote bladen de stilte stoorde, klonk van heel ver de gamelan tot ons door. Hoe vèr stonden we reeds af van het Europeesche leven, dat in woord en beeld nog belangstelling vroeg, belangstelling, die verflauwde meer en meer.

Ik voelde het, zonder wrok, zonder weemoed.

De rustige avond verstreek.

Na tafel was Bets eindelijk klaar, geheel klaar, en moe van 't lange zitten verlangde ze al gauw naar bed.

»'t Zal morgen ook laat worden," meende ze.

»Ja! Waarschijnlijk wel!" — — — — — — — — —

En die dag kwam en verstreek als de andere. Nu

en dan echter schetterde de gamelan op in de pasében; dan rolden de wagens voorbij van den resident en van den regent met goud-geschitter voorop van de pajongs. Het hoofd van 't gewest hield inspectie over de hoofdplaats Watoe Gedeh [173]).

In den vóóravond kwam mevrouw Dijkhoff inderhaast nog even aanloopen.

»Kun je me niet aan een paar handschoenen helpen, Bets? De witte mieren [174]) hebben de mijne totaal vervreten, — vijf, zes paar wel."

»Als mijn nummer jou maar past," antwoordde mijn vrouw, op weg reeds naar de slaapkamer om haar stopflesch met handschoenen voor den dag te halen.

Gelukkig! Ze kon geholpen worden; opgetogen maakte ze maar gauw, dat ze weer wegkwam.

»'t Wordt tijd om ons te kleeden! Adieu! Tot straks!"

De tong-tongs sloegen acht.

Een uur later gingen we op weg; Bets gaf haar bevelen aan Oesoep omtrent alles, wat te doen overbleef thuis.

»En niet allen tegelijk gaan nontonnen [175]) en het huis in den steek laten, hoor!"

»Tida, nja!" [176]).

Een wagen reed het erf van de lodji op.

»Zou dat de regent al zijn?" vroeg ik.

»Waarschijnlijk niet," dacht Bets. »Misschien lui van de suikerfabriek, hier een uurtje vandaan; die zullen ook wel present zijn."

Wie kwam er niet, wie was er niet dien avond? In de oprijlaan zagen we, dat velen ons reeds vóór waren.

We klommen de hooge stoep op; de controleur-kotta haastte zich naar beneden, presenteerde mijn vrouw den arm en bracht haar voor de residentsvrouw, aan wie hij haar voorstelde.

Ik volgde, maakte buigend kennis met de hooge gastvrouw, daarna met een handdruk ook met den resident zelf.

»U is nog maar een korten tijd hier, nietwaar?"

»Sedert Mei pas, Resident."

»En bevalt het u in Indië?"

»Dank u, Resident! Dat gaat wel."

»Pardon! Daar komen de regent en raden ajoe!"

Hij ontving de aanzienlijke gasten zelf op de bovenste stoeptrede en bracht de raden ajoe bij zijn vrouw.

Ik trok me terug tusschen de aanwezige heeren, kreeg in 't voorbijgaan een haastigen handdruk van den heer Weslings, die het ook al druk had in 't waarnemen van de honneurs.

Nog altijd kwamen meer bezoekers binnen, opmerkelijk getraind allen in de eigenaardige receptie-mooidoenerij, zooals men die kent in Indië alleen maar.

Allen bogen onberispelijk, maakten naar eisch hun entrée de salon. In vreemd contrast met de hoofsche manieren was de nonchalante, bijna schunnige kleeding van velen. Ik zag verschoten rokken boven witte pantalons; plastrons en boorden waren door de inlandsche penatoes [177]) al heel weinig hoffähig gemaakt.

Eindelijk schenen de laatste gasten aangekomen te zijn; uit den heeren-hoek staken enkelen over

naar den overkant van de galerij om de aanwezige dames aan te spreken.

Er kwam leven in de menschenmassa.

Gewapend met potlood en papier stond eensklaps de heer Weslings voor me en vroeg:

»Wat doet u? Speelt u mee, of helpt u wat muziek meemaken?"

Het onverwachte verzoek verraste me.

»Als het één van die twee zijn moet, dan prefereer ik het, wat muziek mee te maken."

»Muziek dus." Hij noteerde.

»En u, mijnheer van der Ley? 'n Partijtje natuurlijk! Omber of whist?"

»Een ombertje, dat weet u wel."

De heeren bespraken verder de indeeling aan de verschillende speeltafels, die klaar stonden in de achtergalerij.

Een bediende bracht koffie rond; hoog voor zich uit droeg hij een groot presenteerblad, waarop het geurige extract in dunne Japansche kopjes werd aangeboden.

»Belieft u koffie?"

Hij begreep mijn zwijgend hoofdknikken, hield het blad lager, en wachtte op het bijvullen met suiker, en dampend-heete melk.

Dan ging hij verder.

»Koppi, toean!" [179])

»Ja, geef hier!"

Twee, drie handen maakten zich van een kopje meester, namen suiker en melk.

Staande genoten de meeste gasten met korte teugjes

den opwekkenden drank; op het marmer van de tafels kwam het teere porselein van de leege kopjes hard neer.

Een andere bediende volgde met likeuren, chartreuse en marasquino.

Uit de groepen pratende gasten klonk hier en daar gelach op. De resident bewoog zich van groep tot groep, mengde zich hier in het algemeene gesprek, onderhield zich dáár in het bijzonder met een enkele der bezoekers, doch altijd maar voor een kort oogenblik. Er was iets vermoeiends in den man te volgen in zijn streven om niemand te vergeten, om allen genoegen te doen met een kort praatje over de meest onverschillige dingen. In stilte wenschte ik hem geluk, toen de assistent-resident hem uitnoodigde zijn plaats in te nemen aan de speeltafel. De heeren volgden bijna allen, vele dames ook. 't Was, of er een algemeene zucht van verlichting opging. Achter werden stoelen verzet, het gerammel van de beenen fiches klonk voor een oogenblik hard boven alles uit; dan werd het stiller en zaten de door het lot aangewezen gevers de kaarten te wasschen.

»U speelt niet mee?" vroeg mevrouw Weslings me in het voorbijgaan.

»Neen, mevrouw."

»Och toe! Kijk dan eens rond, of de heeren goed van sigaren voorzien zijn; bestel de bedienden maar, als hier of daar iets ontbreekt; — ik moet meewhisten en mijn ceremoniemeesters [180]) zitten ook aan de speeltafel."

»Zeker, mevrouw! Ik zal er voor zorgen."

Haastig ging ze haar plaats innemen aan de tafel, waar een paar dames en de regent op haar wachtten.

»Plaatsvervangend ceremoniemeester," dacht ik bij mezelf. Toch deed het me genoegen, althans iets te doen te hebben. De routine van de bedienden maakte echter mijn zorgen bijna overbodig; op de knaapjes naast de speeltafels stonden sigaren naar keuze.

Met het dikke eind van de geurige manilla's tusschen de lippen zaten de heeren met neergeslagen oogleden op het kaartental voor zich te staren. Ze keken om zich, als voor een nieuw spel werd gegeven, namen dan de negen dunne, gladde blaadjes op, rangschikten ze met een enkele beweging van de schuivende vingers, waren weer weg in het spel, speelden uit met gelijkmatigen slag, schokten soms alleen op en sloegen met drift de gevraagde kaart neer, wanneer die het spel beheerschte.

Aan de whist-tafels was het drukker; de dames lachten op nu en dan met korte, nerveuze lachjes, namen het spel minder au serieux.

Vóór was een achttal dames blijven zitten, waaronder ook de raden ajoe en de residentsvrouw. Bets zat er ook tusschen, keek me over haar waaier een moment strak aan met half gesloten oogen en gefronste wenkbrauwen, vertelde me daarmee, dat ze zich verveelde.

Bedienden in witte kleeren met rood afgezet, den hoofddoek met zorg strak gespannen, dwaalden onhoorbaar overal rond, brachten dranken aan en ijs, vulden de glazen waar het gewenscht werd.

De avondpartij was in vollen gang, de naävond-receptie. Waarom zie ik scherp en klaar al de dingen weer van toen? Het grijze, kloeke hoofd van den resident beweegt nog voor me, nog staan me al de gasten voor den geest, zooals ik ze toen zag. Ik hoor hun stemmen nog in de groote ruimten van de galerijen, vóór, binnen en achter, zie nog de omgeving daar in de kleinste bijzonderheden, onderscheid de palmversiering in blad op blad, zie álles, álles!

Waarom?

't Is zoo lang reeds geleden en vele, vele keeren nadien stond ik gerokt en gedast als toen op 'n Indische soirée, een naävond-receptie. Dan dronk ik er als toen, at er, hoorde er menschen om me heen, zag ze zitten aan de groene tafels, breede ruggen, waarover het zwarte laken strak spande en daartusschen getailleerde damesfiguren in gekleurde zijde. Ik hoorde er spelen, zingen als toen! En toch staat die eerste receptie, bij gelegenheid van het residentsbezoek aan Watoe Gedeh me het helderst voor den geest.

'tMoet wel zijn, omdat ik toen, toen vooral scherp voelde, hoe vreemd die weinige westerlingen daar deden, hoe ze allen onbewust meehielpen aan de vorming van een belachelijk caricatuur, een grove, platte nabootsing van 'n door distinctie gewettigd gebruik van hof en adel in 't verre moederland.

De resident recipieerde!

En zijn gasten speelden omber, 'n rijksdaalder het kapitaal, aten doperwten met kalfsgehakt, rookten manilla's, dronken whisky-soda of wijn, tapten

vuile en nette moppen met fluisterstemmen, aten huzarensla, dronken rijnwijn.

Binnen speelde Bets, voldeed ze aan het herhaalde verzoek, trommelde ze lichte muziek af, nauw uitklinkend boven 't gepraat der overige dames, boven 't geklik-klak van messen en vorken op porseleinen borden.

Een juffertje zong, schuchter, verlegen.

En buiten, voor den ingang, hurkten inlanders neer om als kinderen te kijken naar de helle verlichting, naar de mooi-aangekleede dames en heeren, naar de mooie bedienden niet het minst, die spijzen en dranken aanbrachten, altijd meer, altijd andere.

Later, na middernacht, trokken ze bij kleine troepen af.

Ze hadden zich zat gekeken aan den rijkdom der blanda's, zochten hun bamboehutten op in de kampong om een korte rust nog te genieten op de ruwhouten bale-bale! [181])

Ik had hun allen wel van den »Japanschen Steenhouwer" willen vertellen, maar had dan zeker het eenvoudige verhaal in een meer actueelen vorm gegoten, had hun de vergelijking gemakkelijker gemaakt en gesproken van één hunner en van den grooten man, die daar in de lodji gehuldigd werd bij schitterend licht en muziek, die door de afdeeling was gekomen den vorigen dag in een grooten wagen, met gewapper van vlaggen voor en achter!

Arm, zachtmoedig, gelukkig volk!

Tegen twee uur werd er gespeeld om »het laatste kleintje."

Achter haar waaier deed de gastvrouw vruchtelooze pogingen om herhaald geeuwen te onderdrukken.

De regent stond plotseling van de speeltafel op, excuseerde zich voor een oogenblik en bleef luisterend staan aan de balustrade in de voorgalerij.

»Wat is er, Regent?"

»Ik meende het amok-signaal [182]) te hooren, — geloof nu toch, dat ik me vergist heb."

Het werd doodstil.

Toen hoorden we allen van uit de verte het eentonig geklap: Tong, — tong, tong! Tong, — tong, tong!

»Amok!"

Er ging een huiver door het feestvierende publiek; de regent ging naar achter, sprak met den heer Weslings enkele woorden, waarin hij hem het geval meedeelde. Ook daar luisterden dan allen en:

»Ja! Amok!"

De tong-tongs namen het sein over van gardoe tot gardoe; door de heele stad klonk het nu luid:

»Tong, — tong, tong! Tong, — tong, tong!"

»Oppas!" riep de assistent-resident naar achter.

Een oppasser kwam haastig aangeloopen, opgeschrikt uit den slaap.

»Ga eens kijken, wat er te doen is, — de tong-tongs slaan amok — en kom het mij zoo gauw mogelijk vertellen! —

»Vooruit! Haast je!"

De man verdween in het donker.

Aan de speeltafels namen de heeren hun plaats

weer in, afwachtend met volle ambitie »het laatste kleintje."

De dames waren onrustig; het droeve signaal klonk nog steeds door, nu ook op den hoek van de aloon-aloon dicht bij de lodji. Allerlei moordverhalen deden de rondte; bloedige tooneelen uit het Javaansche volksleven werden opgerakeld met fluisterende stemmen. De meest-nerveuzen keken angstig naar het zwarte donker buiten, als verwachtten ze elk oogenblik den waanzinnigen amokmaker op de stoeptreden.

Achter was het laatste kleintje eindelijk gespeeld; de heeren kwamen voor, namen lachend al gauw een loopje met den angst der dames.

De oppasser kwam terug, rapporteerde een gevecht met doodelijken afloop in éen der kampongs.

»Perkara apa?" [183]) vroeg de regent driftig.

»Perkara prampoean!" [184]).

»En de dader?" vroeg de heer Weslings.

»Is gevat, kandjeng toean! De pateh heeft hem naar de boei laten brengen."

Een tevreden glimlach kwam er op het gelaat van de beide bestuurshoofden, van den resident ook.

Herhaaldelijk was er in den laatsten tijd amok voorgekomen in de kotta Watoe Gedeh. Op zich zelf beteekende dit weinig, als de zaken maar niet korang terang [185]) bleven, zooals ook dikwijls gebeurde.

Buiten verstomden de tong-tongs de een na den ander.

De gasten werden tot plaats-nemen uitgenoodigd, tot gebruiken nog van het een of ander.

Allen bedankten.

De regent liet zijn wagen voorkomen, gaf dan het voorbeeld voor den algemeenen. aftocht.

Het gruiszand op het vóórerf knarste weer onder de wielen van de vertrekkende rijtuigen; in de file van afscheidnemende bezoekers kwam ook onze beurt om buigend voor het genoegen van den avond te bedanken, dan stonden we buiten in de frissche nachtlucht. De receptie was afgeloopen!

* * *

Er waren weken voorbij gegaan na het bezoek van de residentsfamilie. De lange vlaggen aan de zwiepende bamboes waren opgeborgen voor de volgende komst van 't gewestelijk bestuurshoofd. Op de hoeken van 't plein, waar de Hollandsche driekleur gewapperd had, toonden de verdroogde graszoden alleen nog, dat de hooge gasten er geweest waren.

Gelijkmatig als tevoren vlood het leven van den dag heen: de controleur drentelde 's morgens weer naar de soos, weer wees de assistent-resident op zijn morgenwandelingen naar grassprietjes; — minder dan vroeger weliswaar, want door de langdurige droogte was het groen van de aloon-aloon verwelkt; vaalbruin-grijs lag het veld voor ons huis en elken dag werd de stoflaag op boomen en huizen dikker.

Toch waren we in December.

Aan den strakken hemel rees 's morgens de zon en schudde den zeewind wakker, die tot den

avond het stof joeg door den ijlen dampkring.

Dan luwde de wind; de zon verdween onder de kim, hel lichtend nog tot zij voor 't oog verdween.

De couranten brachten berichten van de gevreesde ziekte, die altijd kwam na lange droogte, cholera. Het zwarte spook strekte al verder en verder zijn klauwen uit over 't zwaar bezochte volk. De stad Soerabaia werd vreeselijk geteisterd.

Mama en Lien waren vandaar overgekomen, op Bets' aandringen; ze logeerden bij ons, totdat de regens zouden zijn doorgekomen. Maar ook onze afdeeling kreeg haar beurt.

»De ziekte nadert," fluisterden de Europeanen elkander toe met angst in de stem. »Heb je 't gehoord? Gevallen op Ngagleh, op Soemberredjo."

»In de Arabische wijk!" heette het den volgenden dag.

Een circulaire van den assistent-resident bracht de officieele bevestiging van het schrik-aanjagend gerucht, spoorde aan tot de grootst mogelijke voorzichtigheid.

»Er sterven veel menschen in de kampong," vertelde Oesoep ons eenige dagen later.

»Waaraan?"

»Penjakit sekarang."

Penjakit sekarang — de tegenwoordige ziekte! De gevreesde, waarvan den naam zelf geen Javaan over de lippen zal komen, omdat het volksgeloof wil, dat hij, die dien naam uitspreekt, bezocht zal worden door de doodelijke krankte. [186])

Penjakit sekarang!

En de regens bleven uit, al waren de Chineezen in langen optocht, zingend, biddend hun wijk doorgetrokken, afsmeekend regen, overvloedigen regen van de hemelsche machten.

De ziektegevallen namen in aantal toe.

Het bestuur verstrekte geneesmiddelen aan de kamponghoofden,[187]) zorgde voor de ontsmetting van die woningen, waarin zich gevallen hadden voorgedaan, deed wat het kon, vocht toch vruchteloos tegen het monster, dat als een zevenkoppige draak elken tegenstand gering achtte.

Nog waren geen Europeanen aangetast.

Maar ook dat zou komen, vast en zeker, want de witte vlaggetjes[188]) voor de bamboehutten, waarin de vreeselijke ziekte haar slachtoffers had gekozen, vermeerderden met den dag, sloten de Europeesche wijk nauwer en nauwer in en werden eindelijk zichtbaar uit de huizen der Hollanders.

Op alle uren van den dag, vroeg en laat, werden de gestorvenen met weinig vertoon grafwaarts gedragen veelal met een enkelen pajong-dragenden volger [189]) alleen maar.

Doffe angst heerschte alom!

Anna Dijkhoff was thuisgekomen van Soerabaia, maakte dagelijks gebruik van de bij wijze van uitzondering toegestane vergunning bij ons te komen: voor het jonge, levenslustige kind de éénige uitspanning.

Ze lachte en zong met Lien voor de piano, terwijl Bets bezig was in het huishouden en mama in hàar hoekje zat in de achtergalerij, stil vergenoegd kijkend

naar het geluk van haar kinderen, dag aan dag doorwerkend aan den grooten stapel kussensloopen, waaraan ze fijne plooisels hechtte.

»Dat kan niemand zoo goed als mama!" had Bets met overtuiging geantwoord, toen ik haar had gevraagd, of het niet àl te veel gevergd was van de oude, moede oogen.

Zorg was er niet in mijn huis.

Ma en Bets en Lien — ze hadden geleerd kalm te berusten in de vreeselijke ellende van epidemische-ziektetijd, die ze zoo dikwijls hadden gezien in 't groote complex van stadswijken, vuil en vochtig, waar elk jaar opnieuw de cholera haar intrede deed, waar ze dan menschen roofde bij honderden uit de dichtbewoonde kampongs der oosterlingen, soms ook uit de ruimere, frissche buurten der Europeanen. [190]) Twee zusters van Bets waren eraan gestorven; dat was geweest in één en tachtig, een »erg" cholera-jaar.

Nu was Charles nog daar, alleen; mama sprak met bezorgdheid dikwijls over hem, wou wel terug om over hem te kunnen waken. Dan schreef Bets hem om van tijd tot tijd toch iets van zich te laten hooren. En vooral om ma gerust te stellen, antwoordde hij geregeld in kwinkslag op kwinkslag, waarom de oude vrouw lachte, als Bets 't haar voorlas. Toch keek ze dan uit, naar de lucht, bad in stilte om regen, regen.

Regen!

't Was de éénige wensch van menschen en dieren en planten, van de aarde zelf, die als in koortshitte naar water smachtte.

Op de wegen buiten de stad werden herhaaldelijk dessa-bewoners gevonden in 't laatste stadium van de snel-verloopende ziekte, of dood reeds.

De nood steeg.

Regen! Om Godswil! Regen!

Verder naar 't zuiden was de west-moesson begonnen, waren de eerste buien gevallen met volle, tropische kracht, naar luid van jubelende courantenberichten!

Toen, enkele dagen na St. Nikolaas, toen was 't weer om; de zeewind stond niet krachtig door als anders; heel ongewoon-stil werd het op den middag.

Boven de heuvels in 't zuiden doezelden zwarte wolken op; afzonderlijke koppen eerst met zilverkleurige randen, verre herauten met rommelenden donder en grillige bliksemflitsen; dan één zwarte, loodzware bui!

Het volk liep uit de huizen, jubelde, keek in verrukking naar die dragers der blijdste boodschap!

»Regen! Regen!"

»Oedjan! Oedjan!" [191])

Het stofzand begon op te warrelen. Door de waringins op de aloon-aloon voer de eerste windvlaag, rukte 'n lange sliert gele blaren af en verstrooide ze over de grasvlakte.

't Werd donker; de donder rómmelde niet meer, — kraakte, knetterde, knalde!

Deuren en vensters klapperden, sloegen dicht hier en daar met harden slag.

Op het zinken afdak van de achtergalerij vielen de eerste, groote druppels, hard op het dunne metaal,

als waren het door den wind neergezwiepte hagelsteenen.

Maar hoog boven alles uit klonk het weldadig suizen van de volle, krachtige waterstroomen, die aan kwamen gedreven uit de donkere verte, dichter, steeds dichter bij — dan, eindelijk, ook over ons.

Regen! Regen bij stroomen!

Een tropische bui; één massa water, die neergudst uit den wijd-open hemel; 'n grijs-grauw watervlak voor 't oog van den nietigen mensch, die opschrikt telkens weer van den fellen phosphorglans van den bliksem, van de dreunende knaldonders, waarvan de echo's samenvloeien!

Een tropische bui!

De afvoerpijpen klokten, braakten ver uit de volle stroomen, bleken toch slechts in staat tot het opnemen van 'n klein deel van 't water, dat het dak opving.

De dakgoten stroomden over; een zilverig, bol watervlak stond van den dakrand als 'n geslagen dunne metaalplaat tot op enkele voeten van den grond; dáár verspatte het in millioenen stralen en druppels.

Ons erf stond blank na enkele minuten.

Mijn vrouw en Lien stonden te kijken op de bovenste trede van de stoep naar de achtergalerij.

»'n Heerlijke bui, Ma!" riep Bets.

»'k Ben zoo blij voor de lui op Soerabaia — dáár zullen ze nu toch ook wel regen krijgen?"

»Zeker wel!"

In de galerij voor hun kamers zaten de bedienden

bij elkaar, blij lachend om de groote weldaad van den waterrijkdom; geen bliksem, die hen schrik aanjoeg, geen donder, die hen stoorde!

»Stroomt het water wel in de badkamer, kebon?" riep Bets naar achter.

Kardi sprong op, keek van uit de deuropening naar de groote kuip binnen en scheen weinig tevreden over zijn bevinding.

Hij keerde zich weer tot de anderen, praatte lachend, trok dan met kort, krachtig beweeg van 't bovenlijf zijn baadje uit, gespte zijn buikband los en stapte uit de kain, die hem van de heupen was geleden.

Hij verdween in zijn kamer, kwam weer te voorschijn met in de handen zijn breed-geranden hoed, drukte dien op den hoofddoek en stapte tot over de enkels in den waterplas buiten de galerij. Hij lachte met de anderen, proestte tegen het water, dat straalde op zijn glimmende, brons-kleurige huid en neer-siepelde uit de korte pijpen van zijn katoenen kniebroek, het eenigste kleedingstuk, dat hij nog aan had. Hij zocht langs de pijpleiding, maar vond geen aannemelijke verklaring voor het feit, dat hij zelf had geconstateerd.

»Er zullen blåren voor de pijp zitten!" riep Oesoep hem toe.

Een korte ladder werd aangedragen, tegen den dakrand geplaatst en — ja! Dat was het!

»Hier! Droge blaren!" riep hij lachend, terwijl hij het dakvuil met volle handen neer wierp, blijkbaar met de bedoeling om de lachers in de galerij ook een deel te geven van 't hemelwater.

De vrouwen schokten op uit zittende houding, zochten een plaatsje dichter bij den muur, scholden dan al gichelend naar boven, waar Kardi bezig was op de pannen.

»Korang adjar!"

Het water nam den gebaanden weg, klokte dofrommelend in de badkuip binnen.

»Hè! Koud badwater!" juichte Lien.

Op het erf van den regent schaterlachten kinderen, jongens en meisjes, bij het baden in den regen. De teere, slanke lichaampjes glommen van 't nat.

»Hè! Heerlijk!" lachte Bets. »De lust bekruipt je om mee te doen, net als vroeger! Weet je 't nog, Lien?"

Lien knikte, schonk al haar aandacht aan de wilde, spartelende kinderen. Stoeiend, dringend, trachtte ieder een plaatsje te krijgen onder de pantjoeran, een dikken waterstraal, die van het dak van de bijgebouwen gulpend neerkwam in breeden boog. De sterksten kregen het eerst een beurt, stonden met gebogen hoofd onder het neerkletsende water, lachten, gierden van pret en lieten zich, voldaan dan, door anderen verdringen.

»Hoera! Regen! Regen!"

't Was, of er een lange zucht van weeldewellust opging uit de levende wereld!

't Water ruischte, plaste, druppelde, klokte: het tropenlentelied!

Menschen lachten, dààr, gindsch, overal; kinderen schreeuwden, tierden!

En de djalaks in de boomen floten, tierden mee,

schudden het stof uit de veeren en vlogen weg naar de velden, waar de regen de levende prooi had gewekt, die ze lang hadden moeten ontberen.

De reuzenblaren van de pisangboomen achter op ons erf richtten zich op; de waterlast drukte minder zwaar reeds dan zoo even.

In 't zuiden brak het doffe lucht-grijs; in licht-azuren streep schitterden stofdruppels nog.

De donder rommelde weg, verder en verder over de Java Zee. Dan scheen de zon weer door 't zilverig waas van verdampend regenstof, van ijlen damp, die opsteeg van daken en boomen, van al de zondoorgloeide dingen.

De eerste bui was gevallen en haar komst was een belofte!

Als de zon elken morgen zóó zeker zouden de dagelijksche, milde regens komen; de westmoesson was begonnen! —

* * *

En elken volgenden dag kwamen de buien, heviger steeds, steeds langer aanhoudend!

We zaten dan niet meer achter om naar 't plassende water buiten te kijken, maar voelden stil-dankbaar de weldadige regenkoelte door ons huis dringen, die de cholera had verjaagd. Het jaar liep teneinde, ook het Javaansche; de inlanders maakten hun vastentijd door.

Onze logé's waren al lang weer weg. Lien schreef dikwijls, omdat ze zich ongerust maakte om ma! Een op-reis-opgedane kou had de oude vrouw bed-

legerig gemaakt; de dokter had verklaard, dat de longen waren aangedaan.

Bets was met haar gedachten steeds thuis, zorgde, hoopte, vreesde veelal. Soms wou ze zelf naar Soerabaia, bleef dan toch weer, omdat ze mij niet graag alleen wou laten, als 't niet dringend noodig was, omdat ze opzag ook tegen de lange reis.

Den dag voor Kerstmis telegrafeerde Charles, dat de ziekte verergerd was; we moesten overkomen. Bets schreide, maakte zich zelf verwijt op verwijt, dat ze niet eerder gegaan was.

»Nu zal 't misschien te laat zijn, anders had Charles niet getelegrafeerd."

»Niet het ergste denken, beste! 't Komt alles misschien nog in orde," trachtte ik te troosten.

Maar 't gevreesde kwam onverbiddelijk; een uur later, toen we bezig waren het noodzakelijkste in te pakken, stuurde de post-chef mij een kort briefje, waarin hij verzocht, of ik even bij hem wilde aanloopen; hij moest me spreken.

Ik ging dadelijk, vreesde 't ergste.

»'k Vond 't beter, u maar hier te laten komen. zoodat uw vrouw niet zoo onvoorbereid het droeve bericht verneemt, dat pas voor u is overgeseind."

Ik keek hem aan.

»Is mijn schoonmoeder dood?"

Hij knikte en reikte me het telegram over.

»Dus toch!"

Bets vermoedde 't niet, had niet gedacht, dat het dàt zijn kon, waarvoor ik op het postkantoor geroepen was.

Dat ik haar het groote, groote leed moest brengen —

't overrompelde me zoo geheel, dat ik zonder 'n woord meer te spreken, 't kantoor verliet. Dan, buiten al, kwam het plotseling in me op, hoe teer-humaan die man gehandeld had door mij even te laten roepen. Ik keerde terug en zei hem, hoe dankbaar ik hem daarvoor was.

Hij weerde mijn dank af en vroeg of we naar Soerabaia dachten te gaan.

»Ja straks!"

»Neem dan den weg over Oemboel; de overvaart bij de monding is niet zonder gevaar. De postkar van Soerabaia heeft er een heelen toer aan gehad vannacht."

»Zoo! Goed, dat u me waarschuwt! Dank u wel!"

Het vooruitzicht van de moeielijke reis kwam erbij.

»Arme meid," dacht ik, »dat wordt een dag voor je!"

Dijkhoff kwam me tegen op de aloon-aloon; ik vertelde hem van ma's dood.

Hij schrikte ervan en keerde dadelijk naar huis terug, terwijl hij mij nog toeriep:

»We komen over 'n kwartiertje, ja?"

»Ja, graag!"

Ze kwamen dadelijk; enkele oogenblikken later stonden ze alle drie bij ons in de slaapkamer, Annie ook.

Bets had al dadelijk op mijn gezicht gelezen, dat het iets heel ernstigs moest zijn, waarop het briefje had gedoeld.

»Is er nader bericht van ma?"

»Ja, kindje!"

Toen wist ze het.

«Dood?"

»Ja!"

Ze snikte tegen mij aan; zwijgend liet ze 't groote leed over zich komen. Ze klaagde niet, verweet zichzelf niets meer.

Toen mevrouw Dijkhoff, zelf tot tranen toe bewogen, haar zacht de hand op het hoofd lei, sloeg ze de rood-geschreide oogen even op en barstte opnieuw in snikken uit.

»Och God, Alice! Ma is dood!"

»Ja, beste meid! We weten het al! Maar nu kalm zijn, hoor! Huil zoo maar uit, zoo, met je hoofd tegen mij aan! Haal een glas water, Annie!"

Anna schreide.

Dijkhoff gaf me uit de binnengalerij een teeken om daar te komen.

»Gaan jullie vandaag nog naar Soerabaia?"

»Ja! Morgenochtend wordt ma begraven."

»Dan moet je voortmaken, kerel! In 't westen komt de lucht weer opzetten en de Solo-rivier zal wel duchtig te keer gaan; jelui kunt ons karretje [192]) krijgen en de beide Sandels, [193]) dan schiet je beter op!"

»Ik had in een huurkar willen gaan?"

»Onmogelijk! — Dan wordt het nachtwerk ook nog! Pak nu maar gauw in, wat je noodig hebt, dan ga ik naar huis om voor 't rijtuig te zorgen."

Onder den vriendelijken troost van de presidentsvrouw was Bets kalmer geworden. Toen ik weer binnen kwam, vroeg ze met moeë stem:

»Zorg je er voor, dat we zoo gauw mogelijk weg kunnen?"

»Alles is klaar, voor zoover ik weet; begin maar

langzamerhand je te kleeden, dan zal ik de bedienden met ons vertrek in kennis stellen."

Voor een kleinen, stalen koffer lag mevrouw Dijkhoff geknield; ze pakte nog enkele kleinigheden in, die mijn vrouw had vergeten. Annie was naar huis gezonden om een flesch eau de cologne te halen.

Werktuigelijk haalde Bets de kleeren uit de kast, die ze noodig had voor de reis.

»Kleed je goed warm, Bets! Je zult het koud genoeg krijgen, als je regen treft onderweg," waarschuwde de presidentsvrouw.

Bets nam een flanellen blouse, uit Holland nog, schreide dan weer met trillende lippen; de ongewone drukte, het kleeden op dat uur, het bracht weer scherp tot bewustzijn, waarvoor het alles noodig was.

De bedienden zaten achter bij elkaar, nieuwsgierig naar wat er gaande was toch in huis.

»Oesoep!"

»Toean!"

»De oude mevrouw op Soerabaia is gestorven vannacht; nu moeten mevrouw en ik daarheen om haar mee te begraven. Zorg goed voor alles, terwijl wij weg zijn, hè!"

»Toean!"

Ze hadden het allen gehoord: »De oude mevrouw is dood!" Fluisterend herhaalden ze 't, verwonderd, verschrikt!

De bendy-mylord van den president stond reeds voor; ik gaf Kardi last den koffer op te laden en goed vast te sjorren. Dijkhof zelf was bezig het tuig nog eens na te zien.

»Op Oemboel verwissel je van paarden; dat zal jullie een half uurtje ophouden, maar als je dadelijk doorrijdt naar Van Buren, zal die je wel gauw verder helpen."

»Weet jullie paardenjongen hem te wonen?"

»Wel ja! Die is er honderdmaal geweest."

Bets was klaar.

Ze had een regenmantel omgeslagen, lachte even tegen mevrouw Dijkhoff om 't vreemde kostuum, huilde dan weer.

Met een arm om haar heen geslagen, drong de goede vrouw haar zacht naar voren en hielp haar in den wagen.

»Morgenavond stappen jelui maar bij ons af, ja! Dag, beste meid!"

De paarden staken den kop op, toen ze de boomen voelden neerkomen in de lussen; ze wisten, dat de reis zou beginnen. Toen ze voelden, dat ook ik insteeg, zetten ze aan, steigerden op tegen den paardenjongen, die, schrapstaande, al zijn krachten inspande om de dieren te houden.

»Lepas, sir!" [194]).

De Javaan sprong voor de beesten weg, holde een oogenblik naast de paarden, maar nam dan zijn plaats in achter ons.

»Pas op, vent!" waarschuwde Bets.

De vurige beesten dansten tegen elkaar aan in korten galop, den staart opgezet. Ik had de handen vol.

Buiten de stad pas zetten ze aan in gelijkmatigen draf; toch sloegen ze weer in galop, als het op den geaccidenteerden weg een heuvel opging.

't Begon te regenen,

Bets leunde tegen mij aan, heel moe blijkbaar van overspanning; de doodstijding was ook zoo onverwacht gekomen. Wel was ze weer kalm, maar zuchtend klaagde ze over hoofdpijn. In haar hoofd hamerde 't onder het tobben over de groote gebeurtenis op Soerabaia. Hoe was ma gestorven? Wie zouden er thuis geweest zijn? Waar zou ze nu liggen, in 't hoofdgebouw of in één der paviljoenkamers misschien?

Ze zag de heele situatie dáár, pijnigde zich met het scheppen van bijzonderheden, die, onbeteekenend toch, wegvielen bij dat éene groote, droeve feit: mama dood! En ineens zag ze die dan in het wit van de kist liggen, de handen gevouwen op de borst.

»Vent! Vent!" snikte ze, tegen mij aan sidderend.

»Kalm zijn, beste!"

Even kon ik mijn rechterhand vrij krijgen, om zacht troostend haar handen te drukken. De paarden schoten vooruit, dat de gruismodder van den weg opsloeg tegen het spatbord en het schootzeil, dat boven alleen onze hoofden vrijliet.

Met beide handen de leidsels naar mij halend, keek ik even naar haar om, verklaarde dan:

»Ik heb werk om ze te houden; — ze zouden zich doodloopen!"

Ze keek, maar zei niets.

Van rechts sloeg de regen in. Werktuigelijk schoof ze nog dichter naar mij toe en trok de plaid hooger, die ze om de beenen geslagen had. Zoo zat ze stil en staarde voor zich uit over 't verregende land.

De weg kronkelde tusschen bouwvelden door, plekte wit op tusschen 't groen van de tamarindeboomen, waar een bocht ons een blik gunde tusschen de stammen door.

Boven de dessa's uit stonden verwaaide klapperboomen, triest. Elk blad scheen een rouwhuif in grijzen regen.

Groepen passargangers reden we voorbij, allen gebukt onder zware lasten; de dunne, blauwe kleeren vocht-glansden boven 't vuil-bruin-blauw van de bloote beenen.

De paarden liepen door met onverminderde kracht.

Tegen 't spatbord tikte regelmatig het opgeslagen kiezel, waarvan enkele steentjes terugkaatsten op de ronde ruggen; dan schrikten de dieren op en sloegen in galop; de handen werden me pijnlijk door 't vastklemmen der natte leidsels.

En steeds meer zag ik op tegen de overvaart van de Bengawan bij Plosso, die naderde meer en meer. De regen stroomde, de westenwind vlaagde over de vallei. Toch moesten we er over!

»Zie je Plosso al liggen?" vroeg Bets.

Door haar groote droefheid heen scheen ook haar de gevaarlijke overtocht bezig te houden.

»Daar, vooruit! Dat is het waarschijnlijk."

Ze richtte zich op, weerde met de hand boven de oogen de inslaande druppels af en keek naar de dessa, dicht bamboegroen, waarin de weg verliep.

»'k Wou, dat we daar alvast over waren," zuchtte ze, terwijl ze zich weer achterover lei in de rugkussens.

»'t Zal wel meevallen," troostte ik.

Uit de vage verte voor ons kwam de dessa snel op. Even toonde de rivier zich links van ons, over de velden, dan druppelde 't hoorbaar van het dichte bladerdak boven ons op de wagenkap en vertraagden de paarden hun gang.

Zonder mijn waarschuwing daartoe af te wachten, stonden ze plotseling stil, rekten de halzen uit om de spanning der leidsels op de trens weg te nemen en bliezen uit.

De paardenjongen was afgestegen van zijn bankje achterop en keek naar de rivier. De wijde, grijsgele watervlakte voor ons leek een kokend meer; 't water borrelde, draaide, schuimde langs den kant. Op de overstroomde, lage oevers binnen de dijkhoogten stonden boomkruinen hier en daar, huiverend in den wilden vloed.

De Chineesche pachter van de overvaart kwam bij den wagen, groette beleefd en vroeg:

»Moet mijnheer er over?"

»Ja, baba! Kan het?"

»Het kan wel; — maar 't zal toch moeite genoeg kosten; — we hebben in elk geval veel volk noodig."

»Haal zooveel volk bij elkaar, als je noodig oordeelt! Ik zal ze ruim betalen."

»Wil mijnheer niet eerst laten uitspannen, om de paarden wat rust te gunnen?"

»Is dat noodig, koetsier?"

»Neen, mijnheer! Ze kunnen het best tot Oemboel volhouden. Ik heb wat voer meegenomen; dat kan ik ze hier geven, terwijl de baba alles in orde maakt voor de overvaart."

Enkele Javanen waren nieuwsgierig naderbij gekomen en hurkten neer om het rijtuig. Ze wilden wel mee, als er goed wat mee te verdienen was.

De Chinees gaf bevel om meer mannen uit de dessa te halen, noemde namen. Eén voor één kwamen ze aanloopen, overlegden dan, hurkend, met elkaar over 't werk, dat hun wachtte.

»Komaan, ba! Zijn er genoeg zoo? Ajo! Vooruit dan; we hebben haast!"

«Ajo! Ajo!"

De tien, twaalf koelies, die ons over zouden brengen, begonnen de overtollige kleeren af te leggen; ze schenen vlugger te worden, toen ze den regen voelden op de naakte huid.

»Ajo! Ajo!" lachten ze, droegen lange bamboes aan en baggerden naar den waterkant door de slibklei op den hellenden oever.

Ze trokken den gierpont voor, drie breede prauwen, stevig met elkaar verbonden, waarop een dek lag van gevlochten bamboe en wenkten den koetsier om het rijtuig naar beneden te brengen.

Deze nam den emmer weg, waarin hij den paarden gehakt gras en dedek[195]) had voorgezet en gespte de hoofdstellen weer vast. Nakauwend met smakkende bekken, de kiezen hard slaande op de trenzen, stonden de dieren beweegloos voor zich te kijken over den plas. Ze volgden willig, toen de Javaan een eind maakte aan hun rust en ze bij den bek den oever afleidde. 't Rijtuig schokte vooruit en helde over in de kleilaag. Bets pakte mijn arm.

»Is er geen gevaar bij?" vroeg ze angstig.

›'t Lijkt bar, hè! Maar me dunkt toch, dat de Chinees ons dan den overtocht zou hebben ontraden! — Langzaam aan, koetsier!"

›Toean!"

Hij keek even naar mij op, trok de paarden een weinig op zij en liet ze opnieuw aanzetten. De hoeven gleden over den bamboelegger, die van den oever opstond tegen de eerste prauw; dan, met een ruk, hobbelde de wagen over het zwiepende ding en stonden de paarden met trillende pooten op het gevlochten dek van de pont zelf.

›Uitspannen!"

›Toean!"

De strengen werden losgegooid, de boom neergelaten; instinctmatig-kalm, rustig, bleven de paarden staan, alsof ze voelden, dat elke beweging noodlottig kon zijn.

Over het spatbord heen zagen we de uitstekende nebben van de prauwen, — verder niets dan water, borrelend, kuilend, schuimend water! De regen sloeg ons in het gezicht.

Bets school weg achter mijn rug; ze sloot de oogen voor 't grijze, trieste watervlak.

›Vent, vent! Wat 'n reis!" klaagde ze.

›Moed houden, kind! Over 'n kwartier zijn we er over!"

Zwoegend worstelde het twaalftal koelies met den fellen stroom. Ze drukten de boomen diep in de vereelte schouders, steunden, strekten het naakte lichaam, waarvan elke spier opbolde dan, verzetten voet voor voet op den glibberigen vloer van gevloch-

ten bamboe en vuurden elkaar aan tot uiterste krachtsinspanning door 't kloppen met de vlakke hand tegen de prauwboorden, waarvan de rythme verbroken werd, als ze de staken als op de maat trokken uit den slikbodem en terug draafden naar de voorplecht voor een nieuwen gang.

Dan, grommend, wonnen ze weer enkele voeten op den oever, die langzaam, langzaam voorbij gleed.

Heel even voelde ik warme sympathie voor die eenvoudige dessalui, om de ferme kracht, waarmee ze streden tegen de ontzaglijke kracht van 't water. Maar, in lijdzame overgave uitziende op de doodsdroeve omgeving voor ons, kwam dan het tooneel voor me opdoemen, dat ons wachtte daarginds in de stad: 't sterfhuis met den rouw, het leed van zijn bewoners om de gestorven vrouw. Voor het eerst heel levendig voelde ik mee met Bets, die als verslagen achter me wegdook en steun zoo noodig had, steun en troost, van mij!

Onaangetast krachtig, rein, te krachtiger om lange jaren van scheiding, had het moederbeeld voor haar gestaan. Het kind in den vreemde had een aureool zich gedacht boven 't hoofd van de moeder.

En nu was ze dood, dood!

»Arme, arme lieveling!"

Ik lei mijn arm om haar heen en drukte haar tegen mij aan.

Ze vleide 't hoofd op mijn schouder en snikte haar leed uit.

»Nu heb ik niets meer dan jou, jou alleen!"

Dat deed goed, dat luchtte op!

Een oogenblik maar ging zij hevig op in haar smart; dan kwam er rust in het schokkende lichaam tegen mij aan. Het snikken bedaarde, zwaar leunend nog op mijn schouder durfde ze weer opzien, wees ze naar den oever, waar langs we verder dreven, de rivier op.

»Och God! Hoe vreeselijk! Kijk daar eens!"

»Treurig, hé!"

Aan de monding van een kreek had het wilde water zich een weg gebaand over het land heen; de armelijke stroodaken van een verwoeste dessa staken verwaaid uit den grijzen vloed op.

»Vreeselijk! Vreeselijk!" herhaalde Bets.

»Zijn daar menschen bij verdronken?" vroeg ze aan den koetsier.

De man antwoordde niet, hoorde haar vraag niet eens waarschijnlijk, want luider en luider schreeuwden de koelies, heviger werd hun strijd. De rivier zoog het water op uit de overstroomde lage landen; van rechts gulpte een nieuwe watermassa aan.

Boomstammen dreven voorbij; met de natte bladerklissen aan de uitstekende lange takken gaven ze den indruk van drenkelingen in doodsangst, die de verstijvende armen ophieven uit den vloed, biddende om hulp, om redding.

Bamboe-vlechtwerk, dat een dak had gedragen in de dessa, kuilde op, hoog boven het watervlak uit; de zwiepende, trillende reepen klepperden tegen elkaar aan, verdwenen dan in de diepte, meegesleurd door de draaiende, wentelende kolken. Achter, op de hoeken van de pont, knoerpten

nu ook de korte pagaaien in de rottan-stroppen.

Een luid, kort bevel volgde vandaar.

De pont week meer en meer van den wal.

»We gaan er over!" fluisterde Bets, bevend van angst.

Met inspanning van al hun krachten duwden de koelies den gang aan, zoolang ze nog even grond konden krijgen met de boomen; — totdat hijgend, steunend, achterop de roeiers alleen werkten op de korte, zware riemen en de anderen met zwaar-gaande borst stonden te kijken, hoe de jagende stroom het logge pontgevaarte voortdreef.

't Was een oogenblik van groote spanning.

De hooge overwal met de boomtoppen er boven uit dreef snel voorbij, maar — naderde toch! Ja, we naderden!

En of 't water schuimend opgolfde voor tegen de prauwstevens, of de wagen onder ons trilde, schudde op de veeren, toch ademden we reeds op uit looden angst-zwaarte.

We naderden, naderden!

Lachend schreeuwden de koelies dan scherts op scherts tegen de groepen nieuwsgierigen, die aan den overkant hun fellen strijd hadden aangezien.

Twee hunner, een eind touw om het middel, sprongen plotseling onder luid lachen in den stroom, kwamen proestend uit het water op, zwommen met lange, krachtige slagen naar den wal en hielden, moeilijk schrap staande in de weeke klei, de vaart van de pont tegen en lieten haar drijven tot op de plaats van de overvaart.

»Zie zoo, kind! We zijn er!"

»Betaal ze maar ruim, niet! En spreek met ze af voor morgen tegen een uur of drie," fluisterde Bets.

De Javanen keken stil afwachtend naar me op, toen ze de kar op den oever hadden getrokken. Ze lachten tevreden, toen ze den zilverglans van enkele guldens in de vereelte, bruine hand van hun mandoer zagen.

»Morgen tegen drie uur, ja!"

»We zullen hier op u wachten!"

»Vooruit dan, koetsier!"

De paarden zetten aan, maar schokten terug, toen ze geen duimbreed vooruit kwamen in den zuigenden modder.

Eerst toen ze voelden, dat de kar achter werd opgeduwd, wierpen ze zich weer in het haam en schokkend reden we naar boven, den weg op naar Oemboel.

»Vooruit maar weer! We hebben nu tenminste den wind van achter, tot Soerabaia bijna."

En weer gleden de boomen langs den weg voorbij, de dessa's verderop, de velden, het struikgewas met de karige plekjes van weidegroen ertusschen.

Droef-eentonige reis! Verder maar, altijd verder!

Eindelijk Oemboel!

Bets schrikte-wakker uit korten slaap tegen mij aan, reactie op uren van leed, van angst, toen de wagen stil hield voor een Europeesch landhuis tusschen weelderig groen, 'n frissche groep in doorkomend zonlicht na triesten regen.

Een bediende kwam aanloopen en vroeg, of we zijn meester wenschten te spreken.

»Ja! Mijnheer Van Buren, die woont immers hier?"

Hij antwoordde bevestigend en liep vlug het huis weer in om te zeggen, dat er bezoek was, blanda's.

Wij stapten uit, de beenen pijnlijk-stijf door den ongewonen, langen zit. Een Europeaan in 'n gebattikte slaapbroek en wit-linnen jas kwam haastig op ons af. Ik maakte me bekend, stelde hem mijn vrouw voor en vertelde hem, hoe het kwam, dat we hem lastig moesten vallen.

De levendige oogen in het mat-bruine gelaat teekenden een snel begrijpen van het heele geval en hartelijk beleefd drong hij dadelijk tot binnenkomen.

»Dat is 'n moeilijke reis geweest, mevrouw!"

En zonder Bets' antwoord af te wachten:

»Dan zult u wel graag wat willen gebruiken! Waar kan ik u mee dienen? 'n Kop thee misschien, of 'n glas ajer blanda?"

»Als u 't klaar heeft, dan heel graag 'n kop thee."

»Djongus!"

»Breng thee voor! — U ook, nietwaar?"

»Heel graag, mijnheer Van Buren!"

»Tiga mangkok, djongus.[196]) En zeg den paardenjongen, dat hij dadelijk hier moet komen!"

»Toean!"

Onder het omleggen van zijn hoofddoek verscheen de geroepen stalknecht en hurkte neer op de stoep.

»Hé, Kromo!"

»Toean!"

»Onze gasten moeten naar Soerabaia en hebben voor die reis mijn paarden noodig. Zorg dat het

span bruinen over een kwartier ingespannen staat! Jij moet mee, ja!"

»Toean!"

»Maar mijnheer Van Buren! Dat mogen we niet van u aannemen! We kunnen hier immers wel paarden huren!" protesteerde ik tegen zooveel hulpvaardigheid,

»Voor zoo'n mooi karretje passen geen Javaansche biekjes in 'n rot tuig," weerde hij lachend af. »Bovendien, mijn paarden hebben heel weinig te doen tegenwoordig; ze mogen er wel eens uit."

Ik keek mijn vrouw aan, geheel verlegen met die aanbieding van 'n wildvreemde. Ook zij scheen verrast, maar zei niets.

»Mocht ik dan op Watoe Gedeh eens naar een nachtverblijf buiten het hotel omzien, dan klop ik zonder verdere plichtplegingen maar bij u aan, nietwaar mevrouw?"

»Dat zou u ook graag gegeven worden, zonder dat wij van een voorafgaande dienst van uw kant hadden gebruik gemaakt, mijnheer Van Buren," antwoordde Bets.

»Juist, zooals ik er over denk, mevrouw! Zoo hoort het!"

Hij lachte.

Bets had allerminst verwacht, dat hij handig van haar antwoord gebruik zou maken om zijn hulp als 'n natuurlijke zaak voor te stellen. Ze glimlachte even en dronk met korte, gretige teugjes van de thee, die ze van den jongen had aangenomen.

Op het vóórerf was een opgeschoten Javaansche

knaap bezig de beslikte wielen van onzen wagen af te spoelen, zonder dat we daartoe bevel hadden hooren geven.

De stalknecht bracht de paarden voor en spande in.

Bets stond op.

»U zult wel begrijpen, dat we graag zoo gauw mogelijk op Soerabaia willen zijn, mijnheer Van Buren; mag ik u wel hartelijk bedanken voor uw hulp!"

»Het was me heel aangenaam u van dienst te kunnen zijn en — wie weet wat 'n last u nog van me zult krijgen."

Hij hielp haar in den wagen, drukte mij de hand en riep ons 'n goede reis toe.

De paarden zwenkten den weg op.

»Als we nu weer stil houden, zijn we thuis, bij ma!"

»Ja, Bets! Dan zijn wij thuis, hoor!"

»Die kinderlijk-eenvoudige opmerking dreef me de tranen in de oogen.

De paarden liepen hard, gelukkig!

Nu en dan keek ik op, over de dieren heen, om aan den gezichteinder de stad te zoeken; Bets volgde mijn blik, vroeg dan, of er nog niets te zien was.

Een enkele maal richtte ze zich op om zichzelf te overtuigen, keek ingespannen vooruit, zonk teleurgesteld weer in den wagenhoek, als ze niets zag nog.

We spraken niet meer; het droeve doel van de reis hield ons geheel bezig.

In groote bezorgdheid om Bets dacht ik er over, haar den volgenden dag maar in de stad achter te laten; de lange, moeilijke reis erheen, waarop waar-

schijnlijk geen nachtrust zou volgen, de begrafenis, — was 't niet te veel voor haar? 'k Zou haar in dien geest raden den volgenden dag, als alles was afgeloopen; ze kon dan zelf beslissen.

Door mijn denken heen om haar, hoorde ik de doffe slagen van de hoeven op den natten weg, zag de ronde ruggen voor me, waarvan de spieren opbolden en zich ontspanden, regelmatig, op de maat, die de trappelende pooten aangaven.

De leidsels trilden op en neer, schenen in gelijkmatigen slag de rug-flanken even te beroeren.

Ik volgde in gedachten de dikke, grauwe lijn over de bruine ruggen, zag het groen-gele schuim af-vlokken van de natte bekken, waarboven de neusvleugels trilden.

Ver vooruit, de zwart-bruine lichamen scherp uitkomend op het grijs van den weg, stond een kudde wilde zwijnen een oogenblik stil. Bets zag ze ook.

»Hoe laat is 't al, vent? De tjèlèngs komen uit de struiken."

»Half zes, denk ik."

»Zouden we de stad nog halen voor 't donker?"

We keken weer, zagen beide plotseling Soerabaia liggen; daken, torens, schepen op de ree.

»We zijn er over een half uurtje."

't Duurde nog langer; 't was alsof er geen eind kwam aan den weg.

Maar eindelijk reden we dan toch de eerste huizen voorbij, verder, de aloon-aloon langs. Het paleisachtige restaurant op de passer-besar schitterde voor ons uit in helle verlichting.

»Links, vent!” fluisterde Bets door haar schreien heen.

Verder, verder!

De paarden sloegen in korten galop voor den hoogen brugboog over de kali Mas, daalden dan, de hamen hoog opgeschoven tegen de opgeheven koppen.

»Rechts!”

Verder, verder! Dan — — — —

»Is 't hier niet?”

Bets knikte; ze haakte het schootzeil los, schoof de plaid weg en sprong uit den wagen, toen de paarden stil stonden voor 't bekende huis.

De voorgalerij was niet verlicht; ik zag niemand. Toch scheen onze komst opgemerkt te zijn, want de tochtdeur voor de achtergalerij ging open en ik hoorde Liens stem uitroepen:

»Daar zijn ze! Daar zijn ze!”

Ik gaf den stalknecht de noodige bevelen, volgde dan, 'n doffe zwaarte door 't heele lijf voelend opeens.

De voorgalerij door, binnen, links in de slaapkamer — — —

In 't schemerlicht van een enkele gaslamp zag ik schreiende vrouwen, strakke mannengezichten, die stil-eerbiedig neerkeken op 'n sombere groep in 't midden van 't vertrek. Bets lag er neergeknield bij haar doode. Zacht-schreiend herhaalde ze de liefste naam, weer en weer.

»Ma!... Ma!... Maatje!”

— — — — — — — — — — — — —

Toen kwam de lange, lange nachtwake, de laatste nacht »thuis."

Hoe anders was het er geweest, toen we er den vorigen keer samen waren, alleen gelukkige menschen, opgaande in de blije vreugde van 't weerzien. Nu liepen er vreemden af en aan, van de achtergalerij naar de kamer, waar de doode lag, dan weer naar 't donker voor, om er op gedempten toon vrijuit te kunnen spreken, wat binnen wel niet voegzaam was.

Toen Bets gekalmeerd was, had ik er haar toe kunnen bewegen een bad te nemen en van kleeren te wisselen. Ze was heel gauw terug geweest, had haar plaats naast mij op den divan weer ingenomen en — bleef daar, den ganschen nacht.

Nu en dan stond ze even op, keek van dichtbij lang in het verstijfde gelaat, verschikte een plooi in het lijkkleed, schreide dan weer en kwam langzaam eerst tot bedaren, als ze weer naast me zat met haar hoofd tegen mijn schouder, haar handen in de mijne.

Van Lien nam ze een kop sterke koffie aan om wakker te kunnen blijven; iets anders gebruiken wilde ze niet. Wakker blijven, met volle bewustheid de laatste uren doorbrengen bij de moeder, die ze zoo lang had gemist, dat alleen wilde ze!

Een zusters kind kwam binnen om ons goeden nacht te zeggen. Op de bloote voetjes trippelde het meisje op de vreemde tante toe, maar hield de groote kijkers onafgewend, in groote verbazing op het nu bedekte gelaat van de doode gericht.

»Slaapt grootma?" vroeg zij.

»Ja, lieverd! Grootma slaapt."

Toch scheen zij te begrijpen.

Ze liet zich van Bets' schoot glijden en besteedde al haar aandacht aan de nikkelen versiering van de kist. De teere vingertjes betastten het beslag, om te zien, of 't ook los zat. Dan, plotseling, richtte het kind zich op de teenen op en trachtte over den rand heen te kijken.

»Dat mag Elly niet doen!" waarschuwde de moeder uit de binnengalerij.

»Kom gauw hier! Heb je tante Bets een zoen gebracht?"

De kleine knikte.

Op moeders arm keek ze toch weer met de groote vraag-oogen naar de doode om, terwijl ze naar bed gebracht werd.

»Een heerlijk kind, hé!" fluisterde Bets, terwijl heel even een schijn van een glimlach haar vermoeide gezicht verklaarde.

»'t Was ma's lieveling," vervolgde ze, nog zachter; weer was ze bij hààr, die daar in de ijzige strakte van den dood voor ons lag. En ze bleef staren, staren, — vèr weg, met de levende moeder terug in de heerlijke jaren van kind-zijn, daar, in 't zelfde huis, — totdat het haar was, alsof het leven niet was geweken uit de dorre borst, alsof onder de lijkwa het rustig adembewegen merkbaar was.

»God, vent!" schrikte ze wakker uit haar droom en, twijfelend toch aan wat ze zoo duidelijk meende gezien te hebben, stond ze op, raakte even de kille

handen aan en — schreide, schreide, schreide weer!

Buiten was de nachtstilte gekomen.

Door het open venster drong alleen de hoefslag van een paard door, hard op het asphalt van den weg. Een kar naderde; 't gerucht van de wielen werd hoorbaar, dan ook de zachte weemoedsklanken van een guitaar, waarop de begeleiding getokkeld werd van een Maleische operadeun. Voor het huis scheen de zachte zangstem even uit te halen, verzwakte weer, klonk verder, verder weg, dan hoorden we nog 't geklak van de hoeven op den harden weg, langzaam verstervend, onmerkbaar overgaand in de wijde stilte.

Heel langzaam verstreken de uren van den langen nacht.

In 't starre kijken was 't ons soms, alsof we toch voor een oogenblik waren ingeslapen. Dan schrikten we op, voelden hevig zelfverwijt om zwakte, die ieder toch in d'ander zoo heel verklaarbaar vond.

Eindelijk drie uur, vier, vijf.....

De eerste Kerstdag brak aan in wazig licht.

Op Charles' verzoek namen we den lichten last op, brachten de kist voorzichtig over op de schragen in de binnengalerij.

De dames schreiden om 't vreeselijke heengaan, dat gauw zou volgen dan.

Een paar heeren, reeds gekleed, kwamen binnen, vreemd in het zwart van hun rokpak, zoo vroeg op den morgen.

De oude lijfmeid van ma kwam vragen, of ze mevrouw nog eens zien mocht, voor 't laatst. Ze knielde

neer bij de kist, niet achtend de vele menschen, die stil toekeken op haar devoot-doen, drukte het oude gelaat tegen den scherpen rand, prevelde een lang gebed met de mummelende lippen, stond moeilijk eerst weer op, toen Bets haar bij den arm nam en haar in haar kamertje achter bracht.

»Ga je ook klaarmaken," drong Bets aan, toen ze terugkwam.

De eerste rijtuigen reden het erf op.

In de slaapkamer, onder 't kleeden, hoorde ik 't luide snikken van de dames achter, toen ook de lijkwagen stilhield voor 't huis.

Ik zag de dragers binnenkomen, harde gezichten onder de slappe, breed-gerande hoeden.

Bets kwam bij me staan, toen ik uit de kamer kwam; ze schreide niet meer.

Vreemd strak keek ze toe op het sluiten van de kist, zag de grove handen slaan om de witte handvatten.

Ik drong haar zacht in de kamer en keek haar aan.

»Bets! Lieveling!"

Daar viel ze in mijn armen, luid uitbarstend in krampachtig snikken.

»Ze brengen haar weg! Ze brengen haar weg!"

— — — — — — — — — — — — — —

Een oogenblik later volgde ik den stoet op weg naar Peneleh. [197])

* * *

Bets ging toch mee terug naar Watoe Gedeh, denzelfden dag nog; van achterblijven op Soerabaia wilde ze niets weten.

Toen we thuis kwamen van de begraafplaats, vonden we haar en de zusters gekleed; Bets vooral heel kalm. Ze informeerde naar allerlei bijzonderheden van de droeve plechtigheid en kwam daarna op Lien.

»Zou ze niet met ons mee kunnen gaan? 'k Geloof, dat ze 't héél graag wil! — Of heb je er iets tegen?"

»Neen, kind! Heelemaal niet! 'k Had het je zelf willen voorstellen; maar we hebben maar plaats voor twee in ons rijtuig. Heb je daaraan wel gedacht?"

»Ja! Dat gaat natuurlijk niet! Maar als we nu ma's wagen en paarden eens uit den boedel overnamen; hoe denk je daarover? Over eenigen tijd zullen we toch een eigen rijtuig noodig hebben."

Ik zag, dat ze heel graag wilde.

»Als de anderen maar geen bezwaar daartegen hebben?" aarzelde ik.

»Waarom? Zelf hebben ze 't niet noodig, geen van allen, — en op vendutie zou het toch niet zoo heel veel opbrengen; mag ik het hun dan voorstellen?"

»Toe dan maar!"

Niemand had er iets tegen; ik moest die zaak maar met Charles regelen verder. Omdat hij de éénige was die op Soerabaia bleef, had hij de zorgen voor de boedelscheiding op zich genomen.

't Maakte op mij den indruk, alsof het hun totaal onverschillig liet, waar het rijtuig en de paarden bleven.

»Regel dat maar met Charles."

'''t Scheen de moeite niet waard om er lànger over te spreken. Ze maakten allen trouwens haast om de zwarte kleeren tegen het witte pak te verwisselen, om op reis te komen maar weer, ieder naar de plaats van eigen werk, waarin ma's dood stoornis gebracht had.

De een na den ander namen ze afscheid, inviteerden ons om te komen logeeren, als er eens een paar dagen tijd voor was, reden dan af in een der kossongans,[196]) die voor op een vrachtje stonden te wachten.

Wij reden nog even naar Peneleh, terwijl Lien bezig was haar koffer te pakken. Bets wilde zien, waar ma lag, voor we de terugreis aanvaardden.

Tusschen de witte graven was 't vol menschen, gewone Kerstdag-drukte op 'n Indische stadsbegraafplaats.

Velen knikten ons toe.

Herkenden ze Bets misschien? Of was het eenvoudig uit drang om vriendelijk te zijn tegen de jonge vrouw met het verschreide gelaat, die zoo véél bloemen had te brengen, die zoo véél dooden had te gedenken? We hadden de handen vol, kransen en losse bloemen; Bets had de mooiste uitgezocht bij de Javaansche bloemenverkoopers voor de poort.

Met bijzondere zorg versierde ze den aardheuvel op ma's graf, gedacht dan ook de anderen, die er naast lagen onder de brandend witte tomben, pa en de beide zusters.

»Het zijn er al vier nu," fluisterde ze.

Toen keerde ze terug naar 't versche graf en schikte

weer de kransen en bloemen; de ronde aardkluitjes rolden naar beneden, tot voor haar voeten. In gebogen houding bleef ze een oogenblik staan, staarde strak op de rood-bruine aarde en fluisterde haar laatsten groet:

»Dag ma!"

Ik hoorde 't nauwelijks.

Op het bleeke gelaat zag ik opnieuw tranen, terwijl ze zich oprichtte.

»Kom, vent!"

Ze nam mijn arm.

Nog éénmaal omvatte ze in een enkelen blik de gravenrij, háár dooden, dan trok ze me zacht mee in de richting van de poort.

Was 't niet, alsof ze lichter naast mij liep dan op den weg er heen?

Deed het haar goed te weten, dat ze daar allen dicht bij elkaar lagen, dat ma er niet alleen was?

Ik keek nog om over de wijde, boomlooze vlakte, waarop de witte tomben heel dicht bij elkaar stonden in den fellen zonneschijn en — huiverde!

Peneleh lag achter ons.

* * *

»Das Aug' verweint, geblendet,
»Trinkt sich im Tau gesund."

We zaten weer in de achtergalerij, thuis, op Watoe Gedeh; de zware dagen lagen achter ons.

Bets zag nog wat bleek van het doorgestane leed,

de vermoeienissen, maar haar bezigheden in 't huishouden had ze hervat; even zorgvuldig als vroeger ging ze het werk van de bedienden na, zorgde ze voor alles.

Lien hielp haar, zooveel ze kon.

»'t Wordt zoo langzamerhand een compleet huishouden hier bij jullie," merkte mevrouw Dijkhoff op zekeren avond op. »Geen leege kamers meer — paarden op stal, een wagen in 't koetshuis! Wordt het je niet al te volhandig, Bets?"

»'k Vind 't heerlijk!"

»Anders wil ik wel bij u in komen wonen om u te helpen," stelde Anna schertsend voor.

»'k Heb aan één zoo'n levendige klant genoeg," antwoordde Bets.

Ze sloeg haar arm om de jongere zuster, die naast haar zat en vervolgde:

»Stel je voor, twee zulke brandals [199]) in huis! 't Is mijn man nu soms al te druk, nietwaar vent?"

»Is 't zoo, Lien?" vroeg ik.

Lien schudde 't hoofd.

»Mocht mijnheer het nu soms ook al te druk vinden, dan — —."

Annie boog diep voor me, terwijl ze dat zei, quasi deftig.

»Mijnheer moet uit, juffer! Nu mag je dus nog wat blijven," antwoordde ik, terwijl ik opstond om naar de kaboepaten te gaan; de regent had gevraagd, of ik niet even bij hem aan wilde loopen, hij wou me graag spreken.

»Tot straks, dames!"

»Hoe laat, vent?" vroeg Bets.

»'k Weet het heusch niet, kind! Bij den regent wordt het altijd laat, ongemerkt. Geef je me carte blanche voor dezen keer?"

Ze knikte me toe.

»Toch niet àl te laat, ja!" hoorde ik nog.

In de pendoppo wachtte de regent mij reeds; hij kwam de drie stoeptrepen af en groette mij op zijn gewone, hartelijk-beleefde wijze.

Dadelijk kwam hij op enkele dienstzaken, waarover hij graag inlichtingen van mij wilde hebben. 't Was een kwestie van enkele minuten maar.

»En hoe gaat het met mevrouw?" vroeg hij dan. »Is ze weer heelemaal gekalmeerd?"

»Dat gaat wel, Regent! Dank u!"

»'t Was 'n moeilijke reis voor haar, hé! Zoo in den West-moesson van hier naar Soerabaia! — Waarom heeft u mij niet even om hulp gevraagd? 'k Had u een gesloten wagen kunnen geven; — aanbieden kon ik het u niet, omdat u al op reis was, toen ik van 't sterfgeval hoorde."

»De president bood ons dadelijk zijn rijtuig aan! Weigeren kon ik dat toch moeilijk, nietwaar?"

»Neen, neen! Dat ging niet!"

Hij keek voor zich.

»Leven uw ouders nog?" vroeg hij dan.

»Ja, Regent! Allebei nog, gelukkig!"

»Ik heb de mijne vroeg verloren, mijn schoonouders ook. 't Is nu juist acht jaar geleden, dat mijn schoonvader stierf; dat was de laatste. — Acht jaren! Waar blijft de tijd!"

»U volgde uw schoonvader hier op als regent, nietwaar?"

»Ja! Dadelijk na zijn dood werd ik benoemd — ik was toen wedono in het district Ngagleh.

'k Ben daar drie jaar geweest," vervolgde hij, als in gedachten. »En toen regent hier, — dat was 'n heele sprong! Ik kon 't niet gelooven, toen een oude goeroe [200]) op Ngagleh mij vertelde, dat ik tot regent zou benoemd worden van deze afdeeling."

»Een goeroe?" vroeg ik verbaasd. »Voorspelde die u dat?"

Hij keek me een oogenblik glimlachend aan, medelijdend bijna, geringschattend.

»Ja!" zei hij toen, »Een goeroe!"

Plotseling boog hij zich meer voorover, zijn oogen schitterden.

»U lacht daar niet om, nietwaar! Ik weet wel, dat jullie Europanen niet gelooft aan dergelijke dingen, maar — u wil ik dat toch wel vertellen, als u er belang in stelt tenminste?"

»Graag, Regent! Zeker stel ik belang in al die dingen."

»Nu dan," begon hij weer terwijl hij achterover leunde in zijn schommelstoel. »Dat was op Ngagleh, nu acht jaren geleden ongeveer. Die goeroe, waarvan ik u zoo pas sprak, was een oud, wijs man; voor 'n Javaan een geleerde. Juist, omdat ik zoo graag naar hem luisterde, kwam hij dikwijls bij me in de kawedanan [201]) en dan vlogen de uren om. Eens op een avond, toen we weer zoo samen voor zaten in de pendoppo, zag ik plotseling uit de noorderkim

een vuurbol opkomen, zoo groot als 'n vuist, die langzaam oprees aan den hemel. De oude man naast me had het ook gezien en onwillekeurig liepen we naar buiten om het verschijnsel beter te kunnen volgen. De bol rees hooger en hooger; een lichtende streep aan den hemel gaf den weg aan, dien hij had doorloopen!"

De regent was opgestaan; met breed gebaar van de opgeheven armen lichtte hij zijn verhaal toe.

»Hoe hooger de bol rees, hoe meer het licht verzwakte.

Eindelijk, vlak boven ons, zagen we hem plotseling niet meer; de lichtstreep bleef nog eenige minuten zichtbaar aan den hemel, maar verdween toen ook.

Ik had zoo iets niet eerder gezien nog."

Hij ging weer zitten.

»Hebt u dat wel eens opgemerkt?" vroeg hij.

»Neen, Regent! Nooit!"

»De goeroe ook niet, zoo oud als hij was! Hij was stom van verbazing! Heel lang dacht hij nog na over het vreemde verschijnsel, totdat ik hem eindelijk vroeg naar zijn uitlegging van het verschijnsel.

Toen hurkte hij voor mij neer, diep-eerbiedig, zooals een Javaan dat gewoon is voor zijn boepati. En met bevende lippen vertelde hij, dat mijn schoonvader, de regent, gestorven was — en dat ik zou benoemd worden tot boepati in de afdeeling Watoe Gedeh."

Hij zweeg; ik zag het hem aan, dat hij weer geheel voelde den indruk, dien de voorspelling toen, acht jaren geleden, op hem gemaakt had. Zacht vervolgde hij dan:

›Twee uur later bracht de mantri-kaboepaten ons het bericht, dat de oude regent plotseling was gestorven; 't moest gebeurd zijn, toen we op Ngagleh den vuurbol aan den hemel gezien hadden. — Een week later ongeveer ontving ik het besluit van mijn benoeming tot regent hier."

De kawedanan op Ngagleh stond me opeens levendig voor den geest; den regent, wedono toen, en den ouden goeroe zag ik er zitten onder het afdak van de pendoppo, starend voor zich uit in den stillen, mystieken nacht.

Als kind hadden ze er ook gezeten, hadden ze geluisterd naar de fluisterstemmen van de oude bedienden, die verteld hadden van het geheimzinnig leven daarbuiten, het nachtleven van goenderoewoes [202]) en pontianaks, [203]) die huisden op de heuvels, in boomkruinen en holen, tusschen de wuivende bamboestoelen, waarvan de dunne, slanke stammen klagend knoerpten, als de avondwind er door voer.

Dat was geweest in den tijd, toen ze nog de djimat [204]) met elken hartslag hadden voelen bewegen onder de oto. [205]) En met elken nieuwen bestaansdag waren ze dieper ingeleefd in het geheimzinnige, het ongeziene, dat een onafscheidelijk deel uitmaakt van 't volksbestaan rondom hen.

Of hadden ze niet den robijn zien schitteren aan moeders vinger, dien juist het meest, omdat hij geluk zou brengen in huis!

Had ze ook niet bij voorkeur de kain gedragen met de kleine, bruine ruiten op warm-gelen grond, opdat vader te eerder zou stijgen in aanzien, in macht!

In de dessa's, in de kampongs, overal werd de perkoetoet, de kleine houtduif, vereerd als de draagster van geluk, van voorspoed. En toch! Wee den bewoner van het huis, waarvoor die duif haar gekir aanhief in den nacht! Een groote slang in de sawah's werd ontzien door de bevolking, omdat zij vruchtbaarheid gaf aan den bodem. Doch een slang op het pad van den jager, die bij het krieken van den dag op wild uitging, deed den man waarschijnlijk omkeeren op zijn pad; zijn moeite zou toch vergeefsch zijn.

Boomen, steenen, stroomen hadden ze gezien, heilig verklaard door het volk, dat er zijn offerpajongs bracht en er zijn lichtjes ontstak bij de offeranden in vruchten, in geld soms.

Dieren, planten, dingen, — 't leefde àl mee in het bestaan der menschen!

Nog later hadden ze heele nachten lang zitten kijken naar het poppen-beweeg van de wajang-koelit[206]), hadden ze geluisterd naar den eentonigen zang van den verteller bij uitnemendheid van overleveringen, legenden, sprookjes. Met volle teugen hadden ze de poëzie van hun volk ingedronken, nacht op nacht, hel-klare, droom-zware nachten, waarin de gamelan dóórzong tot den morgen.

Was het wonder, dat ze een vreemd gebeuren hadden verwacht, toen ze den vuurbol hadden zien stijgen tot boven hunne hoofden? Konden zij anders, zij, die toch ook vast en zeker geloofden, dat een staartster ongeluk bracht in de streek, waarboven zij lichtte?

Ik voelde me niet vreemd meer van dien man daar voor me.

In zijn ziel weerklonken diep en zwaar de verre zangen, droomzangen, die oprezen uit de mystieke omgeving, vreemd voor ons, westerlingen, maar waarvan ik de trillingen meer en meer voelde met een huiver van vreemde ontroering.

Het mystieke, dat wàs er, overal!

't Was in de lucht, in de zee, in de aarde, die als een vol-jonge bacchante neerlag in de rust van den nacht!

't Was in de hal met zijn diepten van licht-schaduwen, tusschen de tallooze, slanke pilaren!

't Was in de vreemd-starre rust van de bedienden, die onbewegelijk zaten, als silhouetten op 't witte vloer-marmer en stil wachtten op de bevelen van hun meester!

't Was in de bedwelmende geuren der bloemen rondom, in het leven der dieren, milliarden van dieren, die zoemden en sjirpten in 't nachtkoor der tropen!

't Was in den man zelf met het doek-omwonden hoofd, met de goud-glanzende, zwarte oogen, die me verwachtend aankeken, toen hij vroeg:

»Gelooft ù dat? Kan ù zich daar in denken?"

»Ja, Regent! Ja! Een wijs man in Europa heeft gezegd, dat er veel dingen zijn onder de zon, waarvan onze philosophie nooit heeft gedroomd, — zóó moet het wel zijn,"

»Zoo is het!" sprak hij beslist.

»Er is veel, dat we niet begrijpen, niet kunnen

verklaren, ook de geleerdste mannen niet, daar in Europa, waar ze toch al héél knap, héél ontwikkeld moeten zijn."

Ik keek hem aan; op het effene, kalme gelaat zocht ik tevergeefs een uitdrukking van minachting. Toch wettigde de overdreven nadruk, waarmee hij de laatste woorden had uitgesproken, het vermoeden, dat zijn verborgen ik-heid lachte om de superioriteit van de Europeesche geleerdheid, waarvan Europeanen hem in zelfoverschatting zoo dikwijls hadden voorgeleuterd.

»Hebt u wel eens gehoord van een steenen-regen, waardoor hier soms een huis getroffen wordt?" vervolgde hij.

»Ja, Regent! Gehoord heb ik er wel van, gezien heb ik het nooit. En, — u houdt het mij ten goede, — te oordeelen naar alles, wat me daarvan verteld werd, komt het me toch wel voor, dat dààrbij boos opzet in het spel is van den een of ander, die het dan alleen wat heel ver heeft gebracht in de kunst van raak-gooien."

Hij glimlachte weer met dezelfde uitdrukking in zijn blik, als toen hij het verhaal begon van de vreemde omstandigheden, waaronder hij regent was geworden.

»U zou u gemakkelijk kunnen overtuigen, dat het dat nièt is; sedert enkele dagen wordt hier in kampong Moeka een huis van een gegoed Javaan door steenen getroffen."

»Waar, zegt u? In kampong Moeka?"

»Ja! 't Laatste huis in de Chineesche kamp, juist tegenover de woning van den adjunct-djaksa."

»O, daar!”

Mijn plan stond vast; dien avond nog wilde ik het zelf zien, den vermaarden steenen-regen. Onwillekeurig trok ik mijn horloge uit; ’t was over achten al.

»Stapt u al op?” vroeg de regent, toen ik opstond om heen te gaan.

»Ja, Regent! Dat geval in kampong Moeka interesseert me bizonder; ik ga er heen, van avond nog, na tafel.”

Hij lachte om mijn ijver.

»Komt u dan later uw indruk eens meedeelen? ’k Ben alle avonden thuis tegenwoordig.”

»Graag, Regent! Ik beloof het u!” — —

Thuis bracht mijn voornemen om in den na-avond naar ’t geteisterde kamponghuis te gaan zien groote opschudding; allen wilden mee, Bets, Lien, de Dijkhoffs.

’t Was toch zoo’n mooie, lichte avond; we zouden er heen kunnen rijden en er een toer om de stad op laten volgen.

»We zouden toch ook alleen kunnen gaan toeren! Laat die steenen maar vallen! — Toch allemaal onzin!” verklaarde Annie.

»Boerenbedrog!” schold Lien.

’t Veranderde niets aan het plan.

Een uur later stonden wij allen voor ’t geteisterde huis, wij en nog eenige Europeanen, die de gelegenheid niet hadden willen laten voorbijgaan, om met eigen oogen te zien, waarover ze dikwijls meesmuilend hadden gelachen, als anderen ervan verteld hadden.

Inlanders, Chineezen en Arabieren zaten bij groep-

jes in wijden kring om ons heen, gehurkt op den weg uit gemakzucht ten deele en ook al uit gewoontedrang om eerbiedig te doen tegenover ons, 'n groep witte menschen, blanda's, die ook naar den steenenval kwamen zien, zooals zij allen er reeds nachten lang naar hadden zitten kijken.

En de steenen vielen.

En alle vielen ze op dat ééne huis, het verlaten huis met wijd-open deuren en vensters, waardoor het maanlicht naar binnen viel. Van den weg af zagen we de leege, grijze ruimte onder het pannendak en door een openstaande binnendeur ook een grauwzwart kamerhol, het slaapvertrek waarschijnlijk van de gevluchte bewoners, de eenige ruimte, waarboven een zoldering lag.

We stonden sprakeloos.

Ook de kalmsten onder ons kwamen dadelijk onder den invloed van het heel vreemde, dat er was in dien onafgebroken regen van steenen. Soms was het een enkele kei, die een panscherf op het dak verbrijzelde en neerrommelde op den zolder — dan vielen er twee, drie tegelijk door het dak, waarop geen pan meer heel was gebleven.

De adjunct-djaksa, wien men verteld had waarschijnlijk, dat ook de president naar het steenenvallen stond te kijken, kwam naar buiten en hurkte neer aan den wegkant van zijn huis.

»Hoe lang duurt dat al, Adjunct?" vroeg Dijkhoff hem.

»Drie dagen geleden is het begonnen, kandjeng toean!"

»Heeft de eigenaar vijanden in de buurt, dat je weet?"

»Ik weet het niet, kandjeng toean!"

»Weet jij misschien, waarom juist dàt huis door de vallende steenen getroffen wordt?."

»Ik weet het niet, kandjeng toean!"

't Stemde wrevelig, dat herhaalde »Ik weet het niet."

't Bevredigde al heel weinig de zucht naar onderzoek, die in ons wakker was geworden, zoodra we de steenen hadden hooren vallen. Onwillekeurig liepen we op het huis toe, naderden het tot op heel korten afstand en keken naar boven.

»Pas op, vent! Kom er maar niet te dicht bij!" waarschuwde Bets.

Haar vrees, dat we zouden getroffen worden misschien door een der vallende keien leek heel verklaarbaar; toch viel er geen enkele steen op den wegkant voor het huis; we stonden er volkomen veilig.

In de holle ruimte van het verlaten huis zagen we nog enkele stoelen en een kast van inlandsch maaksel, omgekeerd, met de glazen deuren tegen den wand geplaatst. Overigens herinnerde niets meer aan de gevluchte bewoners.

Heel droevig leek het dak met de tallooze, groote gaten, waardoor van den weg af de lichte nachthemel zichtbaar was; het schenen groote angstige oogen, die om hulp vroegen tegen de razernij van den steenen-regen.

Was daar te helpen?

Wat hadden we niet willen geven, als we maar eerst het verschijnsel hadden kunnen verklaren, dat om al zijn eenvoud geen verklaring noodig had eigenlijk en dat juist om die zelfde reden dubbel onverklaarbaar scheen.

Door nauwe, donkere gangen tusschen de kamponghuizen liepen we om de woning heen, die zoo zeer onze attentie gaande hield en zochten tevergeefs naar een aannemelijk motief. Hier en daar zat een Javaan met ontbloot bovenlijf voor zijn hut, verloren in droomerij.

De steenen vielen.

Een Indo, op weg naar de buitenwijken om kalongs te schieten, schoot zijn geweer af in de lucht.

De steenen bleven vallen.

De politie zocht in de huizen, op de erven, naar men zei op bevel van den assistent-resident.

De steenen vielen, vielen steeds door!

»God, God! Wat vreemd!" verwonderde zich de man naast me, die toch in zijn jarenlange juridische praktijk gelegenheid te over had gehad om veel vreemds in land en volk te leeren kennen.

»Wat vreemd! Wat vreemd!" fluisterde hij nog eens, toen we weer bij de dames op den weg stonden. Ook die gingen geheel op in de raadselachtige dingen, waarvan ze getuige waren.

»Kom, Pa!" drong Annie aan. »Willen we nu niet gaan?" Ze onderdrukte een rilling van angst.

»Ja, kind! We gaan direct, hoor!"

Dijkhoff wendde zich nog eens tot den adjunct-djaksa en informeerde weer naar de verjaagde bewo-

ners. Afdoende ophelderingen kon de man hem niet geven; hij voegde zich heel gauw weer bij ons en stelde ons voor, den rijtoer maar te beginnen.

Het bezochte huis keerden wij den rug toe; de zachtpratende menschengroepen op den weg schoven hurkend op zij om ons den doorgang vrij te geven.

Nog een enkelen keer hoorden we een steen neerkomen op den zolder, voor we onze wagens bereikten. Lien en Annie lachten al weer; het vooruitzicht van den rit in open wagen drong het griezelige van de steenengooierij reeds op den achtergrond.

»De groote toer maar, ja?" vroeg mevrouw Dijkhoff.

»Hoe langer, hoe beter," lachte Lien.

Ieder van ons zocht zich een plaats uit in de rijtuigen, de koetsiers kregen aanwijzing voor de te nemen route en voort ging het den weg naar buiten in den lichten maannacht.

Voort ging het! Een oogenblik nog langs kampongwegen, onder de looverwolken door van de tamarindeboomen aan den kant, toen langs den witten buitenweg, waar we zwijgend, droomend, de heerlijkheid genoten van 't wonderland, dat om ons lag als een scherp-belijnd transparantbeeld op zilverig-witten grond.

Nu ik dit schrijf, dreunt door de straten het brute stadsleven: nooit-eindigend geratel van wielen op harde keibonken, pijnlijk-aandoende tramgillen van schurend ijzer op ijzer, gerinkel van koperen schellen, brullend dronkemansgezang, dat raisonneert tusschen de opmurende huizenmassa's!

Ik hoor dat alles opeens door mijn denken aan 't lichte land heen, waar de vreemd-mystieke dingen gebeurden, waarvan ik verteld heb.

De kaboepaten op Watoe Gedeh, de kawedanan op Ngagleh, het huis in de kampong, waarop de steenen vielen, de maannacht — zie ik het alles anders als toen?

Wekt het harde leven om me heen een voorstelling in mijn herinnering, tè subtiel voor de realiteit?

»Und ich, ich hab dir zum Weihgerät,
Mein flammendes Herz geschenkt!"

Het dichterwoord dringt zich aan me op; ik citeer het als de zwakke weerklank van 't machtige verlangen in me naar 't heerlijke, wonderschoone land!

Van 't verlangen naar 'n maannacht als toen!

De zilver-glanzende waaierblaren van lontarpalmen gleden ons voorbij, 't was alsof ze de nachtkoelte aanwuifden, die ons om de slapen streek.

Verder, op de kuststrook, wiegden tegen den helklaren hemel de klapperblaren als blanke veeren van aanvliegende vogels.

Tusschen de ranke stammen door zagen we de Java Zee aanlichten uit wazige verte.

»Vindt u 't geen heerlijke nacht?" vroeg mevrouw Dijkhoff.

»Zeker, mevrouw! Heerlijk mooi!"

»Ik dacht daar juist aan onzen jongen; die zal in Holland zijn rijtoertjes wel missen. Wat zal hij het koud hebben, — nu, in den winter!

»Een vreemd idee, vindt u niet? Dat ze daar nu winter hebben, met sneeuw en ijs."

We keken om ons, over de sawah's, waar het licht schitterde in tallooze waterstralen, die van de galangans [207]) neervielen. Het jonge groen van de rijstplantjes, die pas uit de kweekbeddingen waren overgebracht, dekte de velden als 'n goud-glanzend waas.

»Heel moeilijk, om je daar zoo opeens in te denken," dacht Bets. »Hier vol, krachtig leven overal, — dàar alles in winterslaap."

We naderden de stad weer.

In de stille kampongwijken heerschte overal nachtrust.

Voor de gardoes alleen zaten pratende menschen, die verschrikt opstonden, toen ze ons aan zagen komen.

De meisjes waren al binnen, toen we voor ons huis stil hielden.

»De mail is aan!" riep Lien ons toe uit de achtergalerij. »Er zijn brieven uit Holland!"

De Dijkhoffs namen gauw afscheid.

»Voor ons dan waarschijnlijk ook!" juichte mevrouw.

»Adieu! Tot ziens hoor!"

Nog lang zaten we achter en lazen en herlazen gretig het nieuws »van huis." De gekreukte velletjes vertelden van sneeuwstormen en winterkou. We legden ze weg op de tafel tusschen ons, namen ze op en lazen weer, — tot diep in den nacht.

* * *

Want brieven van huis, uit Holland, ze voerden ons altijd weer weg uit de impressie van het vreemd-werkelijke rondom, hoe we daarin ook mochten opgaan.

Als ze kwamen als toen, met klachten over koude en leed van barren wintertijd, dan dachten we terug aan zelf-doorleefde winters, maar idealiseerden den langen tijd van November tot Apríl in 't moederland tot 'n rij weelde-dagen: klare, zonnige luchten over besneeuwd land, vorstkoude, die prikkelt en sterkt, enivrante genietingen in schouwburg en concertzaal, waarvan de herinnering alleen werkt als 'n teug champagne frappé bij snikhitte.

Voor onze starende oogen vervaagden de donkere schaduwen van de oranjeboomen achter ons huis, fluweelige doezelwolken op mat-zilveren grond, en we zagen Holland, Holland alleen maar, — van Holland het mooiste! Geen grauwe velden van koude klei, niet de lugubere triestheid van knokige, kleurlooze boomen, kreunend onder de striemen van fel-kouden wind, geen sneeuwmodder op straten en pleinen, waardoor pestwalmende karren rondtrekken, niet het klein-burgerlijke bestaansleven van zoovelen, van duizénden en nogmaals duizenden met hooge hoeden en garen handschoenen voor den Zondagsgang door stadsstraten, geen muffe kamers, geen weeë »kamertjeslevens", geen leed, geen armoe, die schrijnend aandoen, — we zagen het rijke, volle, gepassioneerde leven daar, het mooie alleen!

We misten zoo véél! We misten alles, waarvan de dunne blaadjes vertelden; 't was alles voorbij!

Possart had den »Nathan" gegeven, »eenig-mooi" schreef zus; Messchaert had den »Dichterliebe"-cyclus gezongen en De Lange met zijn koor à capella hadden ze gehoord; — ze hadden genoten, genoten!

En wij, wij armen?

Niets, niets, niets!

Een heel jaar lang, niets! En in de jaren, die kwamen, zou 't niets zijn; twee, drie vijf, — tien lange jaren! Dan pas, dan zouden we misschien voor een korten tijd weer mee mogen leven daar, in Europa.

Bets keek me aan over de tafel heen. Ik zag het haar aan, dat ze opkomende tranen had teruggedrongen. Ook in haar was het wreede gevoel van gemis bewust geworden.

»Morgen gaan wij naar Messchaert, hoor!" schertste ik, bitter. Ze fronste de wenkbrauwen even; dan stond ze plotseling op en vleide zich tegen mij aan in den grooten luierstoel.

»Als dát eens kon, hé!" zuchtte ze.

En lang staarden we naar buiten, in den lichten nacht, stil, heel stil liggend tegen elkaar aan.

Of dat troost gaf misschien?

Bets schoof haar hoofd verder op zij en keek mij aan; ze lachte wéer.

»Wenn ich in deinen Augen seh
»So schwindet all mein Leid und Weh,"

zong ze den grooten zanger na, fluisterend.

»'t Is heel ondankbaar, dat we ons in dat alles zoo fel indenken," vervolgde ze ernstig en zonder mijn meening daaromtrent af te wachten, begon ze te spreken over 't andere nieuws uit de brieven,

kleine trekjes uit het leven van die ons lief waren daar, heel naïef gekout meest, maar dat alles voor ons toch waarde had, omdat het 't herinneringsbeeld verscherpte, aanvulde.

»Kleine Nanni loopt al; — heb je 't gelezen?"

»Ja! Toen we weggingen, was 't nog maar zoo'n wurm, hè?"

»Hoe oud is hij nu precies?"

»Anderhalf jaar, deze maand."

»Dan kan 't ook."

»Vin-je 't niet aardig, dat de oude Dirk pa gevraagd heeft om ons portret te mogen zien, dat we in Januari hebben gezonden?"

»Zoo'n goeie, brave kerel, die oude tuinman! Van jongsaf is hij al bij ons in dienst; — ik kon geen kwaad bij hem doen."

We keken weer.

't Leefde al weer op voor ons geestesoog en 't verlangen kwam, het volle verlangen, dat zwaarklemmend de borst drukte en ons opnieuw tranen perste in de oogen.

Boven onze hoofden gierden de tjitjaks [208]; een gekko krijschte plotseling zijn luiden roep door de stilte om ons heen.

»Tok-kè! Tok-kè!"

Wij schrikten op.

Tegen den witten muur boven het buffet zat het rood-gespikkelde, grijs-groene dier met de strakke, glinsterende oogen op ons gericht.

»Die brengt geluk aan," meende Bets, terwijl ze opstond.

En dan, met een blik op de hangklok:

»Eén uur al! We gaan naar bed, niet?”

Ik overtuigde me, dat Lien niet vergeten had haar slaapkamerdeur te sluiten en sloeg mijn arm om Bets' middel, op weg naar binnen.

»Slaap lekker!” fluisterde ze. »Morgen zien we 't weer anders, beter; dan schikken we ons weer in 't leventje hier.

Kijk me eens aan! — Zoo kwaad is 't hier toch ook niet, wel?”

»Kwaad? Je weet wel, hoe ik van Indië houd, trots alles.”

Was dat zelfmisleiding? Was ik oneerlijk willens en wetens, om haar, kind van 't land, tevreden te stellen?

Neen! Neen! Duizendmaal neen!

Want dien nacht sliep ook ik den gerusten slaap des rechtvaardigen en toen ik bij het eerste licht van den aanbrekenden Zondag Bets vond op den cementvloer voor tusschen haar rozen, kon ik haar toelachen weer.

»Morgen, Bets! Goed geslapen?”

»Patent, hoor! En jij?”

»Best, kind! Gedroomd, geloof ik.”

Lachend keek ze naar me op met geluk-stralende oogen. Even liet ze de hand met de snoeischaar zinken en drukte zich zacht tegen mij aan.

»'t Is zoo'n heerlijke morgen, goddelijk mooi!” fluisterde ze verrukt.

En, knipoogend nog tegen 't licht van de opkomende zon, ontwaakte ook in mij plotseling een

warme weelde-aandoening; al mijn zinnen schenen te zwelgen.

In een langen, diepen ademtocht, die de borst verruimde, dronk ik de frissche lucht in, den geur der bloemen, de frischheid ook, die uitging van mijn jonge vrouw, zooals ze daar naast me stond in het glanzend-witte negligé, kerngezond, gelukkig-blij met de morgenweelde rondom. Op de La Frances parelden glinsterende dauwdroppen, de chevelures verderop wolkten als zachte veeren op uit de witte reuzenvazen.

In de boomen om ons huis floten en sjirpten de vogels; groene duiven [209]) klapwiekten over ons heen op hun weg naar de waringins op de aloon-aloon, waaraan de roode vruchten rijpten.

En heel de ontwakende stad vóór ons, met haar in 't groen verscholen huizen, baadde zich in het goud-wazige licht van de komende zon, al, wat er leefde, scheen te jubelen, den koninklijken dag ter eere!

Achter zong Lien bij 't klaar maken van de ontbijttafel; Oesoep bracht de koffie voor. Bets liet haar werk even rusten en vulde de kopjes.

»'k Heb geen tijd om er bij te gaan zitten van ochtend! Er is een macht van bloemen; — ik wou Alice ook maar wat zenden, dunkt je ook niet?"

»Als je zoo véél hebt! Voor tafelversiering hou je nog genoeg over, niet? Denk er om, de Dijkhoffs komen eten van avond."

»'k Heb genoeg voor vijf, zes ruikers wel!"

In de grootste der vazen, die Oesoep aandroeg,

schikte ze de frissche pracht-kleurige rozen, gele, roode, witte, rose, stak er heel teere veer-blaren van chevelures tusschen, bewonderde haar werk, terwijl ze zich achterover boog om het op een afstand te zien en droeg den ruiker naar mij toe.

»Hoe vin-je'm zoo?"

»Prachtig, hoor! Heel mooi!"

Voorzichtig drukte ze haar stralend gelaat op de bloemengezichtjes, haast, alsof ze een eigen kind in eerbiedige liefdeaandoening streelde met een kus.

»Breng die naar de presidentsvrouw," beval ze Oesoep. Even keek ze hem nog na; dan nam ze een andere vaas en begon die te vullen uit het groote blad met afgesneden bloemen, dat naast haar op den vloer stond.

»Voor jouw schrijftafel," verklaarde ze. »'k Zal er bizonder m'n best op doen dezen keer!"

Lachend knikte ze me toe.

De lust bekroop me, haar even in mijne armen te nemen, haar te zeggen, hoe lief ik haar had. Maar toen ze mijn arm om haar schouders voelde, weerde ze me lachend af.

»Malle man! Pas op maar! De controleur aan d'overkant ziet alles!"

Onwillekeurig keek ik op; de controleur was er niet. En toen ik daarna mijn wandeling begon naar achter, om naar de paarden te zien en rijpe vruchten te zoeken, klonk haar schertsende lach me nog na, haar heldere lach, die trallerde door mijn huis als 'n lied, 'n lied van geluk! —

* * *

»Toean! — Toean!"

In halven dommel nog heb ik 't zoo pas ook al gehoord; nu tikt daarbuiten Oesoep weer aan de deur en luider herhaalt hij:

»Toean! Toean!"

»Ja!"

»Soeda poekoel tiga, toean!" 210)

Plotseling kom ik tot meerder bewustheid en spring uit bed; dan ben ik wakker, geheel wakker, opeens.

Bets slaapt nog, gelukkig!

Voorzichtig licht ik de palang-pintoe 211) uit de beugels; maar als ik de deurknop in de hand houd en zonder leven te maken naar buiten tracht te komen, verschrikt me opeens haar heldere stem.

»Denk je soms, dat ik slaap?"

Ik keer terug, schuif de klamboe van haar bed open en zie in 't schemerig licht van de kleine nachtlamp haar lachend gelaat tusschen de zwarte omlijsting van 't donkere, krullende haar, een heel mooi levend vignet op 't witte kussenvlak, waar de kanten plooisels om heen kroezen.

»Al wakker, kindje?"

»Bij 't eerste kloppen van Oesoep al!" lacht ze. »Maar jij! — En dat dacht nog wel, dat hij uit zich zelf wel wakker zou kunnen worden?"

»Waarom maakte jij me dan niet wakker?"

»'k Wou heel precies weten, hoè ver je wel weg was!" lacht ze weer. Dan, met een warmen arm om mijn hals, drukt ze haar gelaat dieper weg in het kussen en plaagt nog:

»Vent! Vent! Wat 'n ausdauer!"

»Maar maak je nu maar gauw klaar," vervolgt ze, »Dijkhoff zal wel voor vieren hier zijn."

In de achtergalerij brandt de lamp; een kop warme koffie staat er voor mij klaar op de gedekte eettafel.

Met langzame, gretige teugen drink ik den geurigen drank en kijk naar buiten over het achtererf.

Nog geen glimp van licht in 't oosten; 't ligt al in d'ijle nachtstemming nog onder den strakken sterrenhemel.

De landwind doet de spichtige blaren der klapperboomen ritselen, beweegt zachtkens de groote bladwaaiers van de sierpalmen om me heen en dringt me door de dunne kleeren, heerlijk frisch.

Ik haal adem, lang en diep.

't Vooruitzicht van enkele vrije dagen na 't ingespannen werk van maanden, van de ontspanning, die ons wacht in de bosschen, op de heuvels, de frissche morgen; — alles wekt me op. 't Doet me de armen krachtig strekken, als uit drang om me te overtuigen, dat ik gezond ben, nog sterk genoeg om mee te doen aan de jachtsport, waaraan we vandaag het hart nog eens zullen ophalen.

Oesoep brengt licht in de badkamer.

Een oogenblik later plons ik de gajong[212]) in 't heldere water, haast spelend als 'n kind en kijk proestend in 't zilverig nat, dat me over 't gelaat gudst. Dan lach ik toch zelf om de jongensachtige ambitie, waarmee ik het zeepschuim aanwrijf tot groote vlokken, die op den vloer vallen en witte plekken maken rondom me op het grauwe cement.

»Vooruit! Voortmaken!" zet ik me zelf aan tot meer haast. »Dijkhoff komt direct."

Als ik weer in de slaapkamer kom, interesseert Bets zich bizonder voor mijn jachtpak van grijs linnen, dat ze zelf wel heeft moeten maken, omdat ze geen inlandsche kleermaker machtig kon worden.

»Zit 't goed?" vraagt ze, terwijl ze me opneemt door de op zij geschoven klamboe.

Ik bekijk mezelf in haar grooten spiegel en vind, dat ik er al heel vreemd uitzie; om de grijze kleur van mijn nieuw kostuum vooral, om de wijde zouavenpantalon ook, waarover de zwarte sokken spannen.

»'t Zit ruim vooral! Dat is 't voornaamste!"

Buiten hoor ik Kardi; hij spant de paarden voor de bendy van den president, waarin we de tocht zullen maken.

Bets is weer gaan liggen.

»Heeft Oesoep goed voor je gezorgd?" vraagt ze nog met 'n stem, alsof ze een geeuw onderdrukt.

»Alles was in orde, hoor!"

Ik buig me over haar heen en neem haar even in mijn armen.

»Dag Bets!"

»Is Dijkhoff er al?" vraagt ze.

»Misschien wacht hij voor op me."

Ze drukt haar gezicht vast tegen mijn borst.

»Zoo frisch ruik je!"

Dan richt ze 't hoofd weer op en kijkt me aan.

»Voorzichtig zijn, vent! Zul je?"

»Ik ga toch niet voor 't eerst op jacht! In Holland...."

»Da's heel iets anders!" meent ze.

»En kom je niet te laat thuis?"

»'t Zal zoo laat niet worden! Dag Bets!"

Plotseling duwt ze me terug, schrikt ze om 't kloppen op de deur.

»Toean! De president is er!" waarschuwt Oesoep.

Een laatste groet nog, de achtergalerij door, dan scharrel ik tastend in 't donker, langs den zijmuur, waar ik nog even tik tegen de jaloezieën voor een der slaapkamervensters. Bets hoort het; ze antwoordt met een laatste waarschuwing om toch niet te laat thuis te komen.

In 't licht van de rijtuiglantarens zie ik Dijkhoff staan met zijn buks aan den draagriem over den schouder, een breed-geranden helmhoed op. We wisselen een vluchtigen groet en monsteren elkaar, lachend ieder om 't vreemde kostuum van den ander.

»Heb je niets vergeten, Kardi?"

Zwijgend toont hij mij de geweerkist, die hij achterop heeft vastgesjord, de patroontasch, en onder 't schootzeil de proviandkorf en 't kapmes; alles is er.

»Klaar?" vraagt Dijkhoff.

»Stapt u maar in."

»Dan nog even 'n sigaar aansteken. U ook?"

»Dank u; 't is me nog te vroeg."

Met de buks tusschen de knieën strijkt hij een lucifer aan; het licht schijnt even heel rood achter de beschermende handen, dan verdwijnt het en mijn jachtgenoot neemt zijn plaats in, links. Als ik hem zie zitten met het geweer tusschen de beenen, de

handen steunend op den loop, neem ik de leidsels van 't tuig en stap ook in.

»Lepas!"

De paarden zetten aan; Kardi springt achterop.

't Is heel donker op den weg; 't is me onmogelijk ook maar iets te onderscheiden buiten den lichtkegel, dien de wagenlantarens vooruit werpen.

»Langzaam aan maar eerst," waarschuwt Dijkhoff. »'t Is helsch donker hier, onder de boomen."

't Went al; vaag zie ik nu toch de dingen rondom, ook die verderop staan.

»'t Is de overgang denk ik!"

»Ja! 't Valt toch mee!"

Buiten de stad wordt 't nog beter; 't hout langs den weg is er minder zwaar en in 't oosten zien we nu ook 't eerste gloren van den dag.

»Hoe laat is 't?" vraag ik.

Mijn buurman haalt zijn horloge uit en licht zich bij met zijn sigaar.

»Kwart na vieren."

Hij steekt het uurwerk weer weg en rekent dan:

»Twaalf paal! — Dan zijn we om half zes ook in de dessa Grobogan."

Hij wrijft zich de handen; de vurige punt van zijn sigaar licht hel op onder de lange trekken, waarmee hij de rook inhaalt.

Het gaat hem als mezelf waarschijnlijk; hij voelt zich vrij van werk en plicht en geniet nu reeds voluit van 't sterkende vermaak, dat ons wacht.

»'k Vind 't heerlijk, er eens voor 'n dag uit te breken!" vult hij mijn denken aan. »En niet om

het jachtgenot alleen; — ook het land hier trekt me aan; de dessa's, het bosch, — alles!"

Kardi maakt gebruik van de fluit; 't gillende geluid vlak achter ons doet het oor pijnlijk aan.

Een lange rij wiegelende lichtjes voor ons op den weg trekt nu ook onze aandacht; 't zijn ossenkarren, 'n heele trek, twaalf, dertien misschien.

»Soeling lagi [213])!" beveel ik.

»De kerels slapen natuurlijk," zegt Dijkhoff. »Ze slapen," meent Kardi ook, als we vlak voor ons den vagen omtrek van de achterste gliending zien, zoodat passeeren onmogelijk schijnt. Nu het fluiten niet helpt, schreeuwt Kardi plotseling 'n uitgezochte reeks vloeken en scheldwoorden tegen de voor ons schokkende kar.

Dat helpt. Een slaperige stem antwoordt; een man springt uit het logge voertuig, zichtbaar voor ons in 't zwakke licht van de walmende olielamp in bamboezen koker, zooals de karrevoerders hier gebruiken. Hij kijkt even naar ons rijtuig om, ziet dadelijk, dat het blanda's zijn, die hem voorbij willen, schreeuwt dan als een razende om zijn makkers in de karren voor hem te wekken en duwt zijn ossen op zij van den weg, waar ze stilstaan nu.

't Geschreeuw herhaalt zich van kar tot kar, verder en verder en stuk voor stuk zien we de lichtjes voor ons verdwijnen, eindelijk ook het laatste. De weg is vrij.

Ik laat de paarden aanzetten en langzaam rijden we voorbij.

De voerlui zitten gehurkt naast hun dieren en kijken eerbiedig naar ons op.

Kardi vloekt en scheldt nog; hij voelt zich in al zijn waardigheid van koetsier in dienst van 'n blanda.

»Diam!" [214]) gebied ik.

Dan zwijgt hij.

»Ziezoo! Dat is de laatste, gelukkig!"

Kardi klapt met de zweep, twee —, driemaal, de paarden slaan in galop.

We voelen 't, de weg stijgt.

Ik vier de leidsels; met uitgestrekte halzen vliegen de dieren den heuvel op, nemen ze in enkele oogenblikken maar van forsche krachtsinspanning de heele helling. Boven is het, alsof ze stilstaan even; dan gaan de koppen omhoog, om het opschuivende haam tegen te houden ; — we dalen. Scherp gearticuleerd klinken de hoefslagen der hoog-gaande voorpooten tusschen het gerinkel van de metalen tuigdeelen door, — dan worden de strengen gestrekt weer, de haams zakken, de leidsels schieten me door de los-omvattende vingers en in gelijkmatigen draf gaat het verder, nu langs den vlakken weg weer.

»Een goed span paarden!" merkt Dijkhoff op.

»Dienstdoeners, echte dienstdoeners!" prijs ik, tevreden; als 'n streeling haast bedoel ik het tikje met de leidsels op de ronde ruggen; toch schieten de dieren vooruit nu opeens. Kardi fluit weer.

Voor ons uit laait een vlam op, verderop nog een.

»Passargangsters," [215]) zegt Dijkhoff. »Zijn de paarden schichtig? Tegen een obor [216]) willen ze nog wel eens vreemd aankijken."

»'k Geloof het niet."

Maar als vlak voor ons de voorste flambouw op

den weg wordt geworpen, zoodat de vonken opstuiven, neem ik toch de leidsels in. Heftig bewegen de puntige ooren, vooruit, achteruit; — de bijdehandsche schiet in korten galop om de vurige plek heen, zich aandringend tegen zijn kalmeren buurman.

In 't licht van de lantarens duiken meer en meer stilstaande vrouwen op; in gebogen houding onder zware vrachtmand kijken ze moeilijk op. Een enkele ertusschen is even gaan zitten, gretig gebruik makend van 't korte oponthoud om uit te rusten. De anderen rukken aan den draagdoek om den wichtigen last hooger op te halen, leggen dan opnieuw den knelknoop in 't blauwe windsel, dat wegstriemt in 't vleesch van borst en bovenarm. Als 'n physieke aandoening haast voel ik diep medelijden met de slovende stumperds.

»Arme menschen!" zucht ik.

Dijkhoff kijkt me aan; ik voel 't.

»Zoo arm toch niet," meent hij. »Ze hebben tenminste nog ketella [217]) om naar de markt te brengen."

Hij wijst vooruit.

»Daar moeten we links-af, den landweg op."

Ik houd de paarden in.

Kardi springt van het achterbankje, trippelt een oogenblik naast me met de hand aan 't spatbord en dooft, al loopend, de kaars uit in de lantaren aan mijn kant. Als we stilstaan, is hij links bezig; vóór verschikt hij nog iets aan het tuig, dan leidt hij de paarden bij den bek van den grooten weg af, den dessaweg op.

't Wordt snel lichter; klaar dag is 't bijna. Hier,

op den harden kleiweg, klinken de geluiden rondom ons boven 't doffe wielengeruisch uit; hanen kraaien, honden blaffen; uit 'n kapokboom vliegt een vlucht bètèks[218]) krijschend op.

»Vooruit!"

Ik begin te verlangen naar 't einde van den rit.

De kar schokt voort over den oneffen weg, tusschen 't lage groen door, dat de tegalans aan den wegkant afsluit.

»'t Wordt toch nog later, dan u dacht; half zes zal 't wel zijn nu!"

»We zijn er ook bijna," antwoordt mijn buurman. »Daar is 't!"

»Ja, dan zijn we er gauw!"

De dessa Grobogan, 'n groep klapperboomen, waarvan de stammen gedeeltelijk schuil gaan in 't dichte groen van de bamboestoelen, die de dessa omheinen, teekent zich af tegen de begroeide heuvels er achter, op korten afstand voor ons.

»De drijvers wachten ons al," meent Dijkhoff. »'k Zie tenminste een hoop lui voor de dessapoort zitten met honden bij zich."

De dieren blaffen ons aan, als de kar eindelijk stil staat.

Uit de groep hurkende dessabewoners maakt zich een breedgeschouderd Javaan los en komt op ons af; onder zijn makkers is hij de eenigste, die een geweer bij zich heeft. Op een paar passen voor ons hurkt hij neer en maakt zijn sembah, met zijn ouden tromplader tusschen de knieën.

Dijkhof lacht hem toe.

»Zoo, Loerah! Is alles in orde?" vraagt hij hem in 't Javaansch.

Weer een sembah.

»Alles is klaar, kandjeng toean!"

»Hoeveel drijvers gaan er mee?"

»Vijf en twintig, als de groote heer dat goed vindt!"

»En jij jaagt mee?" vervolgt Dijkhoff, terwijl hij 's mans geweer voorzichtig opneemt en bekijkt.

»Juist geen modern vuurwapen!" lacht hij tegen mij.

De drijvers kijken allen nieuwsgierig toe; nu ze het oude, bruingeroeste geweer van het dorpshoofd zien naast onze achterladers, waarvan de gedamasceerde loopen schitteren in 't zonnelicht, lachen ze tegen elkaar, schertsend over de treffende tegenstelling.

»Waar schiet je mee?" vraagt Dijkhoff aan den Javaan voor ons, die met een strak gelaat naar ons blijft opzien.

»Met 'n kogel, kandjeng toean!" en scharrelend in den zak van zijn dun-katoenen jasje, brengt hij eerst 'n dot uitgeplozen klapperbast te voorschijn, materiaal voor de proppen, die hij voor 'n mogelijke herhaling noodig heeft, en dan ook twee cylindervormige stukken lood, die hij ons voorhoudt op de vlakke hand.

Wij lachen hardop.

»Hij redt zich toch!" zegt Dijkhoff, terwijl hij de zwaarte van één der primitieve kogels onderzoekt in op- en neergaande hand. »'t Zijn heele pillen," verzekert hij, mij het ding aanreikend.

»En kun je daarmee een tjèlèng raken, Loerah?" vraag ik lachend.

»Jawel, kandjeng toean!"

»Vooruit dan maar!" spoort Dijkhoff aan. »Waar beginnen we, Loerah?"

De man keert zich hurkend om en wijst ons de plaats, waar we het eerst moeten posteeren.

»De drijvers gaan achter de dessa om, den anderen kant uit," verklaart hij verder.

Hij staat op, als wij het geweer over den schouder hangen, het kapmes omgespen en de patroontasch afgeven aan den Javaan, die door het dorpshoofd is aangewezen, om ons te volgen en van dienst te zijn, waar het noodig is. Hij draagt een viertal jonge klappernoten mee, waarvan het koele water ons 'n lafenis zijn zal, als straks de zon hoog staat, recht boven onze hoofden.

Nauwkeurig herhaalt de loerah nog eens de noodige aanwijzingen voor de eerste drift; dan staan de drijvers al pratend, lachend op en nemen hun weg om de dessa heen.

Luid blaffend, uitgelaten stoeiend met elkaar, volgen hen de honden.

Dan gaan ook wij op weg, over de bouwvelden heen, onze gids voorop.

't Loopt zoo licht in de dunne, ruime kleeren; — de morgenlucht hier buiten prikkelt, wekt op. We hebben een sigaret aangestoken, om nog enkele trekjes te doen voor we het jachtterrein bereikt hebben.

»Onder de drift is 't zaak, het rooken te laten," licht Dijkhoff me in. »Kidangs[219]) vooral ruiken heel scherp."

Uit den boschrand klinkt ons het gekraai tegen van een boschhaan, kort en schel.

»'n Ajam-alas!" [220]) verklaart mijn buurman. »Er zijn daar pauwen ook op de heuvels, nietwaar Loerah?"

»Káa-tah!" [221]) antwoord de man voor ons, zonder om te zien.

»En wat groot wild is er?"

»Varkens, — kidangs, en verderop in de alang-alang-velden [222]) zijn nog herten. De vorige week heb ik nog een wijfje geschoten uit een kudde van zeven, een groote rangga [223]) en zes wijfjes."

»Dat klinkt nog al bemoedigend, vindt u niet?"

»Ja! Als de man niet overdrijft, moet er nog heel wat wild zitten hier."

»Er is veel wild hier," bevestigt mijn buurman met klem. »Veel wild en zelden jagers; — ik hoor er tenminste nooit van, dat er Europeanen hier komen."

We zijn de velden door.

Het terrein stijgt gaandeweg.

Tusschen laag kreupelhout door volgen we een voetpad, dat naar boven leidt. Door 't schuren langs de zwaar-bedauwde overhangende takken worden onze kleeren nat. We letten er weinig op; hinderlijk is 't niet.

De loerah voor ons staat plotseling stil, nu we den boschrand bereikt hebben. Is het om de stilte rondom, die we opeens voelen, dat hij zich fluisterend tot ons wendt?

»Een van de heeren moet hier blijven," verklaart hij.

Hij kijkt om naar een boom, die een geschikte zitplaats voor ons aanbiedt op zijn lage takken. Aarzelend staat hij stil, kijkt onderzoekend naar boven en mompelt dan:

»Mboh! — Granggang!" [224])

Weer gaat hij verder, kijkt scherp-zoekend rond en klopt dan eindelijk tevreden op een stevigen stam.

»Hier! Deze is goed, kandjeng toean!"

»Blijft u hier?" vraagt Dijkhoff.

»Zooals u wilt," stem ik toe.

Met den loerah gaat hij verder het bosch in, tegen de vrij sterke helling op. Het geluid van hun voetstappen op den steenachtigen bodem versterft meer en meer; ik kijk om naar den man die mij tot geleide is meegegeven. Hij heeft zich reeds ontdaan van de patroontasch en de zware vruchten, trekt uit den gordeldoek het kromme grasmes te voorschijn en begint het struikgewas rondom den boom neer te kappen en op te ruimen. Dan klimt hij behendig naar boven en maakt daar een plaats voor mij klaar. Heel luid weerklinken de slagen van zijn mes op het harde hout door de wijde, wijde stilte; een paar groote takken breken krakend neer.

Nu is hij klaar, schijnt het. Zittend op den voor mij bestemden tak, overtuigt hij zich, dat er niets meer te doen over is en laat zich naar beneden glijden. Even slaat hij de groene mosvlokken van zijn kleeren, hurkt dan voor mij neer en maakt zijn sembah.

»Klàr, kandjeng toean!" [225])

't Klinkt alles zoo vreemd, zoo geheimzinnig, hier in de diepe woudstilte!

Den draagriem schuif ik hooger op, het kapmes op zij, — dan werk ik me naar boven, heel moeilijk. Maar 't lukt toch!

Achter me hoor ik nog een oogenblik het ritselen van takken en blaren; 't is mijn geleider, die daar in een boom klimt.

Dan wordt het stil, heel stil!

Zóó stil, dat ik een dor blad hoor breken van den teeren steel, dat ik het hoor ritselen in zijn val door het groene loover, op den struiken-vloer onder mij.

Diep adem ik op onder de loodzware impressie, die de onbelemmerde aanblik van de woudhal op me maakt.

Is er angstgevoel in me?

Tusschen de stam-zuilen door laat ik den blik gaan, ver vooruit, in de donkere schaduw-diepten, waar het invallende licht trilt in zilveren stralenbundels. 't Schijnt één wijde, hooge kerkruimte rondom met donkere gewelven en schaarsch licht uit smalle boogvensters.

Een boschhaan kraait; ik schrik op van zijn schellen roep, die raisonneert in de wijde stilte.

Van heel ver dringen nu ook andere geluiden tot me door.

Uit de dessa, die we verlaten hebben, klinkt zwak de rythmische slag van de stampers, die de vrouwen daar neer laten komen in de loempangs [226]); een landman zingt zijn droef-eentonig lied op verre tegalans.

Ik keer me om op mijn hooge zitplaats om te kunnen zien in de richting vanwaar de geluiden komen.

En in siddering van volle extase neem ik het wonder-schoone beeld in me op van het in zonnegloedbadende land, dat zich daar uitstrekt voor mijn verbaasden blik, vèr uit, naar de wazige glinsteringen boven de zee.

Onwillekeurig kijk ik naar beneden, om me te overtuigen, dat ik werkelijk den grond onder me heb, op enkele voeten afstands maar van me, want 't is me alsof ik uit hooge luchten neerzie op het panorama voor me, Java's kustland, Java's vlakte onder 't doorzichtige waas van verijlenden nevel!

Door 't groen van den boschrand, dat het felle licht tempert, kijk ik me zat aan de bedwelmende schoonheid van 't rijke, rijke land, dat zich geeft aan mijn blik in gelende velden, waaruit de dessa's opduiken als kwistige tooi van levende palmen, slingerende, witte wegen, glinsterende stroomen, wazig-groene riettuinen [227]), met de heel witte huizen en schoorsteenzuilen er tusschen, wuivende klapperboomen verderop aan den kant van de zee, de zee zelf, waarop uitzeilende prauwen met slanke, puntige zeilen gelijken op verre, neerstrijkende reuzen-meeuwen, die rust zoeken op 't water.

't Valt me heel moeilijk den blik af te wenden, en toch.....! De drijvers naderen.

Scherp luisterend onderscheid ik hun roep, hun slaan op bamboezen kokers.

Ik zet me in gemakkelijke houding, steunend den

éénen voet op 'n tak onder me en houd het geweer klaar.

Heel even komt er verwijt in me op om de passie, die ik voel opvlammen, nu het aanhitsende schreeuwen nader komt, gaandeweg sterker en sterker wordt. 't Gonst door de stilte rondom als 'n aanjagende storm, met vreemd daartusschen het eentonige klepperen van de kentongans.

De honden slaan aan.

Hun huilend geblaf klinkt even scherp uit boven 't gejoel van de menschen er achter, gaat dan geheel op in 't verdubbeld geraas van de drijvers.

De kleinere dieren van 't woud vluchten me angstig voorbij. Groote duiven vliegen over me heen, geruischloos tusschen de takken door. De droge blaren onder 't struikgewas voor me ritselen; een boschkat komt te voorschijn. Het dier staat even stil voor de opengekapte plek, kijkt schuw rond met de glinsterende oogen en vervolgt zijn weg. Een kolonie zwarte apen trekt voor mij langs; kwaadaardig krijschend springen ze van tak op tak, van boom tot boom, verder de hoogte op.

Rechts valt een schot, dof, sissend haast; 't is van den loerah waarschijnlijk.

»Tjèlèng, toean!" waarschuwt op het zelfde oogenblik de Javaan achter me.

Met verdubbelde aandacht kijk ik vooruit en zie dan ook het heftig beweeg van de struiken daar voor me, te ver nog. Werktuigelijk haal ik den haan over.

Met het geweer aan den schouder volg ik het

onzichtbare dier, dat daar nadert, dat zich met woeste kracht werkt door de pezige takken en struiken om te ontkomen aan de honden, die het op de hielen zitten. Even zie ik den bruinen, borsteligen rug uit het groen te voorschijn komen, dan, plotseling, geeft het dier zich geheel bloot: een reuzenzwijn met woesten kop en wit-opblinkende slagtanden. In één ondeelbaar oogenblik druk ik de kolf vaster aan, neem scherp in het oog de glinsterende korrel en 't vluchtende dier... dan echoot mijn schot door het woud.

Halali! Halali!

De witte kruitdamp trekt op.

De razende honden hebben zich op den gevallen ever geworpen; ze wreken zich op het doode dier. Grommend bijten, rukken ze aan de ooren, aan elke plooi van de grove huid, waaraan ze houvast kunnen krijgen.

Mijn metgezel heeft zich uit zijn boom laten glijden; met schoppen en trappen tracht hij de woedende bende te verdrijven. Ze druipen jankend af. Een enkele verdraagt nog zijn schop en herhaalt zijn aanval in volle razernij, met beloopen oogen.

Uit de struiken komen de drijvers te voorschijn; heel tevreden met het aanvankelijk succes scharen zij zich lachend, pratend om den welkomen buit.

Zoo pas nog was er een wee gevoel van wrevel in me om den lust, waarmee ik het weerlooze beest heb neergeschoten; het gezicht van de bloedende wond deed me aan als physieke pijn. Nu ik sta in den kring van Javanen, nu ik hun haat voor het doode

dier voel, dat geleefd heeft ten koste van hun oogst, dat ze als onrein beschouwen volgens de leer van den Koran[228]) nu klinkt me hun lach van voldoening in de ooren als een vergoelijking, meer dan dat, als een verheerlijking van mijn daad. Alle wroeging in me vervaagt en ik voel me jager alleen nog maar.

Dijkhoff komt de hoogte af; ik blijf even kijken naar de heel-krachtige figuur onder den breedgeranden hoed en het lacht in me van trots, dat ik hém het zwijn kan toonen met het schot door het blad.

»Dat begint goed, hé!" roept hij mij toe uit de verte. »Wat is het?"

»Een zwijn. Een groot dier!"

De drijvers wijken terug in breeden boog rondom ons, terwijl Dijkhoff het varken bekijkt.

»'n Bladschot!" merkt hij tevreden op. En dan lachend:

»Daar zullen vier kerels een dracht aan hebben!"

»En wie heeft in uw richting geschoten?" vraag ik.

»Ik!... Een kidang, een rangga! Ze komen er mee aandragen!"

»Nog beter! Dat 's edel wild!"

Een oogenblik later komen twee drijvers met den reebok tusschen zich in aan een draagstok de helling af.

De loerah volgt hen. Hij is opgewonden over den uitslag van de eerste drift, rekent zich zelf daarvan mee de eer toe, omdat de regeling toch van hem alleen is uitgegaan.

»Er is heel goed gedreven, Loerah!" betuigt de president zijn tevredenheid.

Met een sembah dankt het dorpshoofd.

Dan, druk gesticuleerend, vertelt hij van wild, dat hij gezien heeft, maar niet onder schot heeft kunnen krijgen. In één adem gaat hij door, geeft bevel de doode dieren naar de presidentswoning in de stad te brengen en wendt zich weer tot ons om inlichtingen voor de tweede drift.

»Ik zou zeggen, eerst de alang-alang in aan den noordkant," meent Dijkhoff. »Nu we toch niet met leege handen thuis komen, zou ik graag eens willen probeeren, of we niet een hert te pakken kunnen krijgen! En later op den dag is het er ondragelijk heet! Hoe denkt u over dat plan?"

»Uitstekend! Als de loerah het goed vindt?..."

Het voornemen van den president vindt volkomen instemming bij het dorpshoofd. Hij geeft zijn bevelen aan de drijvers en voort gaat het, heuvel op, heuvel af, het woud door, de vlakte in, de wijde, stille vlakte met de wuivende rietpluimen boven onze hoofden, met den zonnebrand op de smalle voetpaden tusschen de hooge muren van houtachtige stengels, steeds verder, dieper de wildernis in!

De driften duren steeds langer daar.

Soms, als ik alleen zit op 'n hoogen boomtak en heenzie over de golvende, grijze zee voor me, is de gedachte me vreemd, dat er een menschenwereld is buiten deze ontzagwekkende woestenij.

Ik kan me niet losmaken meer van de omgeving rondom.

Hier zwijgt elk verlangen, hier verdooft elke drift.

Er springen herten voor me op, keer op keer!

Het is, alsof ik de kracht mis mijn geweer op te nemen en mijn doel te kiezen. Ik zie de slanke dieren in machtige sprongen verdwijnen in ver groen van boomen en struiken; het deert me niet.

Mijn jachtgenoot schiet nog een bok met prachtig gewei; het prikkelt me niet tot meerdere inspanning.

Ik zie hem opgetogen, — straks verlies ik me weer in de stilte van heel alleen zijn, voel ik me diep onder den machtigen indruk weer, dien de vlakte hier op me maakt.

Ik herken geen plaats meer, geen richting:

Ik laat me willoos leiden van post tot post, van boom tot boom, straks ook, door het bosch, terug naar de dessa, naar huis. — —

Goddank! Naar huis!

Er is een onverklaarbaar verlangen in me naar menschen en dingen daar! Ik zal er vergeten, vergeten.

Vergeten?

Neen! Niet vergeten!

Nimmer meer!

* * *

Weer waren er weken voorbij gegaan.

't Was de laatste dag, dien we op Watoe Gedeh zouden doorbrengen, nu niet meer in ons eigen vriendelijk huis, maar bij de familie Dijkhoff.

Ik was overgeplaatst.

Toen het onverwachte bericht gekomen was, hadden we elkaar aangekeken, niet begrijpend; we

hadden het niet kunnen omvatten in heel zijn beteekenis voor ons,

»Overgeplaatst?" had Bets gevraagd. En weer: »Overgeplaatst?"

De gecyclostyleerde letters op het gezegelde papier waren gaan dansen voor mijn oogen, telkens weer, als vaster heel mijn aandacht zich geconcentreerd had op de weinige regels met korten, zakelijken inhoud, als ik had gelezen en herlezen, totdat.... totdat ik het eindelijk wist, heel bewust.

»Ja! overgeplaatst!"

Mijn departementschef had gelet op, had gelezen....!

Waarop had hij gelet? Wat had hij gelezen?

Hij had besloten....

Juist! Besloten had hij!

Wij, Bets en ik en Lien, we moesten weg van Watoe Gedeh, weg uit ons huis; — dàt had hij besloten!

Heere, Heere! Waarom?

Ik had het gevraagd, nog met het besluit tusschen de bevende vingers, toen we bij de Dijkhoffs waren binnengekomen, bleek, ontdaan, om hun het nieuws mee te deelen.

Waarom?

Niemand had geantwoord op die vraag, niemand had erop kunnen antwoorden.

Bets had geschreid, Alice ook.

Dijkhoff had ons aangekeken, meewarig lachend.

»Waarom?" had hij herhaald: »Waarom? — Wel, omdat u Indisch ambtenaar is, — dáárom alleen!"

Mijn versuft brein had zich moe gedacht bij de ontleding van die logica, logica van 'n jurist nog wel.

Je bent Indisch ambtenaar, — dùs wordt je overgeplaatst zoo nu en dan!

»En is daar niets aan te doen?" had ik gevraagd.

»Niets! Willig volgen, met bekwamen spoed! Da's het beste!"

»Zoo!" ....

Toen ik een half uur later ook de bedienden met ons aanstaand vertrek had in kennis gesteld, had Kardi gemeend:

»Dat is, omdat mevrouw djagong heeft geplant achter op het erf! Dat had ze niet moeten doen, als ze hier graag had willen blijven." 229)

Alweer 'n dus!

»Ik vraag je niets!" had ik den man toegebulderd: »Zwijg!" ....

Een ganschen nacht hadden we naar boven liggen staren, naar de witte bedtent, in doffe mijmering over 't heengaan, dat komen moest, onvermijdelijk.

Het waarom? noch ook het waarheen? had ons meer bezig gehouden.

»Slaap je, vent?" had Bets voorzichtig gevraagd tegen den morgen, na lange, doorwaakte uren.

»Neen, kind!"

Ze had zich in mijn armen gevleid, vast tegen mij aan en fluisterend in de nachtstilte, hadden we besproken, wat er gebeuren moest nog, voor we vendutie konden houden, voor we vertrekken konden.

De nieuwe dag had ons bereid gevonden den weg te volgen, die ons gewezen was, zonder morren, zonder klagen, al was het dan met schreiende oogen, met 't hart vol wee.

Het moest eenvoudig, het kon niet anders.

De vermoeiende drukte van 't inpakken, wat mee moest, van 't klaarzetten, rangeeren, wat staan bleef voor de vendutie, had Bets en Lien eenige dagen bezig gehouden. De Dijkhoffs, mevrouw en Annie, hadden geholpen, zooveel ze konden, de bedienden hadden hun best gedaan, zoodat, eerder nog dan we gedacht hadden, karbouwenkarren met onze koffers en onze piano de reis hadden aanvaard naar mijn nieuwe standplaats op Midden-Java. Kardi had zich met vrouw en kind aangesloten bij den trek, nadat hem herhaaldelijk op het hart was gedrukt, goed te zorgen voor den wagen en de paarden, die hij over moest brengen.

Oesoep had de bagage voor de reis, een paar kleine stalen mailkoffers, overgebracht naar de logeerkamer in de presidentswoning; toen had ik Bets onder den arm genomen en tot spoedig heengaan gedrongen, zelf bewogen tot schreiens toe.

»Kom, Bets! kom! Maak het je zelf niet àl te moeilijk!" — — — — —

Ons boeltje was verkocht.

Van uit de voorgalerij van de presidentswoning had Bets ons meubilair weg zien dragen, stoelen, tafels, onze bedden, haar mooie planten en bloemen! En telkens, als ze een stuk had zien bungelen aan de zwiepende draagstokken, had ze een steek voelen gaan door het hart.

Nu was alles achter den rug; we waren klaar. Er zouden nog menschen komen dien laatsten avond, maar het aanbod van de Dijkhoffs om er enkelen

ten eten te houden, om ons, hadden we afgeslagen, »Liever niet," had Bets verzocht. »'k Ben zoo in-, in-moe."

Avond aan avond waren we uit geweest, telkens na dagen van groote vermoeienis; maar 't moest, 't hoorde er nu eenmaal zoo bij. In de lodji, in de kontrolieran, bij den notaris — overal waren we »uitgegeten," telkens te midden van 'n kleinen kring genoodigden, die wij hadden moeten uitzoeken, moeten aanwijzen.

»Is u klaar gekomen met uw paperassen?" vroeg Dijkhoff.

»'t Ligt alles bij elkaar in de koffer: m'n ophouding van betaling, de declaratie-staat, geteekend en wel....."

»Hoe laat komt de reiswagen voor?"

»Zes uur, morgen ochtend."

Bets en mevrouw Dijkhoff kwamen voor, gekleed om bezoek te ontvangen. Onze gastheer keek naar m'n vrouw op.

»U al in reiskostuum!" lachte hij. »Dat zie ik wel graag voor een keer!"

»Is u ons moe, mijnheer Dijkhoff?" schertste Bets.

»Dat weet u wel beter," antwoordde hij haastig. En heel ernstig voegde hij er aan toe:

»We vinden 't beide ellendig, dat u weg moet. Maar, — 't is de oude geschiedenis. Menschen leer je hier in Indië kennen bij hoopen, elken dag haast andere; de meesten laten je onverschillig! Enkelen maar, waarmee je graag vriendschappelijk zoudt willen omgaan op den duur, — en die zie je dan

weggaan, of je wordt zelf overgeplaatst en uit is 't! — De hooge oomes op Batavia zorgen er wel voor, dat er geen vaste vriendschapsband wordt gelegd tusschen ambtenaren van een zelfde plaats; en 't kon toch anders, 't moest anders, ook in 't belang van den dienst!"

't Was de eerste maal, dat hij zich uitsprak over ons vertrek.

De meisjes waren de stoep opgekomen, uit den tuin. Ze hadden zijn laatste woorden gehoord.

»Lien en ik blijven correspondeeren," trillerde Annie's meisjesstem door de stemming om ons. »Nietwaar, Lien?"

Mijn schoonzus knikte.

»Jij schrijft ook, hé?" drong mevrouw Dijkhoff bij Bets aan. »Al heel gauw verwacht ik 'n langen brief met 'n uitvoering relaas van je eerste indrukken daar!"

Bets beloofde 't.

De eerste bezoekers kwamen het erf op.

»De familie Weslings," meende Lien.

Bets en ik ontvingen ze, boven aan de stoep. De dames namen weer plaats om de ronde, marmeren tafel; wij, heeren, bleven staan in 't midden van de galerij. Onder 't opsteken van 'n sigaar begon de assistent-resident dadelijk over mijn overplaatsing.

„We vinden 't heel jammer, dat u nu al weer heengaat! 'n Zeer gewaardeerde kracht minder voor onze muziekavondjes."

Dijkhoff keek me aan; een ingehouden lach glimpte om zijn grijzen knevel.

Ik begreep zijn blik. We waren in de lodji geweest 'n enkelen keer om muziek te maken; hij wist, hoe Bets vooral zich verveeld had daar, hoe ze later steeds gezocht had naar 'n motief om te kunnen bedanken.

„Uw opvolger zal wel niet zoo'n muzikale kracht in ons midden brengen," complimenteerde de heer Weslings nog eens.

„Wie weet?" sprak ik hem hoop in. „Met eenige variatie misschien zou hier kunnen gelden: „Le roi est mort, vive le roi!"

Hij keek me even aan.

Meer dan ooit voelde ik, dat ik den assistent-resident alleen in hem had leeren kennen; de heer Weslings was me een vreemde gebleven.

Er kwamen meer bezoekers; ze vulden de breede galerij gaandeweg. En allen kwamen met de verzekering, dat het hun speet, geweldig speet van ons vertrek.

De regent vroeg, of hij nog eens iets van ons hooren zou.

Ik wist, dat hij 't meende.

Na de Dijkhoffs voelde ik onder al de bezoekers het meest voor hem.

„En komt u toevallig eens weer dezen kant uit, — in de kaboepaten is u altijd welkom!"

Ik dankte hem voor de warme bedoeling van zijn invitatie met 'n handdruk. Hij maakte van de gelegenheid gebruik meteen maar voor goed afscheid te nemen. De gonzende stemmen rondom ons zwegen, terwijl hij mij zijn afscheidsgroet toesprak. Dan ging

hij naar Bets om ook haar te groeten en werktuigelijk haast ging mijn rechter over van d'eene hand in d'andere en hoorde ik de bekende stemmen in alle tonaties:

„Bestendig welzijn!"

„Goeie reis!"

„Hou je maar goed!"

Daarbuiten, op den weg, riep een clubje nog een luid „Adieu!" dan waren we weer onder ons, blij, dat ook dàt achter den rug was.

Bets huilde.

In de logeerkamer kwam ze weer tot kalmte langzamerhand, maar later vroeg ze toch aan onze gastvrouw, of zij 't toch niet onaardig wou vinden, als ze na tafel maar dadelijk naar bed ging; ze kòn niet meer.

De goede menschen begrepen volkomen. 't Was ook beter om maar goed uit te rusten voor morgen, voor de reis . . . . . .

— — — — — — — — — — — — —

't Was 'n vreemde drukte in de presidentswoning den volgenden morgen. Mevrouw en Annie liepen af en aan in 't drukke zorgen, dat we toch alles mee kregen in den wagen, die voor op ons wachtte. Belegde broodjes, vruchten, flesschen limonade — alles moest mee, veel te veel!

„Hebt u sigaren genoeg?" vroeg Dijkhoff.

Zwijgend wees ik hem op mijn reistasch, met de hand afwerend hun zorgen om ons.

Voor, bij den wagen hurkten inlanders neer: onze bedienden, die kwamen groeten voor 't laatst; non-

tonners ook, nieuwsgierig naar de drukte van 't afscheid.

Een bediende bracht ruikers voor mijn vrouw en Lien, van de lodji.

Bets nam ze dankend in ontvangst, haalde even d'r voile omhoog om te ruiken aan de groote, frissche rozen.

„Wel aardig toch van de Weslings!" meende mevrouw.

Bets knikte.

Dan kwamen de waterlanders weer om 't gemis van eigen bloemen waarschijnlijk.

Ik liet Oesoep en de anderen binnen komen, gaf hun verlof de dames nu maar te groeten.

De een na den ander hurkten ze neer voor mijn vrouw, voor Lien en prevelden hun beste wenschen met betraande oogen.

Dan kwam de beurt aan mij.

Oesoep eerst, dan de anderen.

't Deed me aan als 'n heel diep gevoel van medelijden, toen de trouwe jongen zich voor me neer boog, zittend op den grond en zijn voorhoofd in eerbiedige vrees zacht drukte tegen mijn knieën. Stamelend dankte hij voor al 't goede, dat hij van ons had ondervonden, van mij, van mijn vrouw, van de nonna. En 't zou ons goed gaan; Allah zou zegenend op ons blijven neerzien; ik zou stijgen in aanzien, in rijkdom. Allah zou ons kinderen geven om lief te hebben, ook dàt hoopte hij. Dan, opziende naar mij, klonk het nog zachter, alsof zijn stem smoorde in tranen:

„Tabé, toean! Slamat djellan!" [230])
Ik stak hem de hand toe, die hij eerbiedig aanraakte.
„Tabé, Oesoep! Slamat tinggal!" [231])
De anderen maakten 't korter, klaagden om 't weggaan van mij, van mijn vrouw, totdat ook hun „Tabé, toean!" volgde.
Ze bleven hurken voor aan de poort.
Bets lag in de armen van mevrouw Dijkhoff.
Lien had ze allen al gegroet, liep met Annie op den wagen af.
't Was een oogenblik van diep-voelen heel de vriendschap, die we voor elkaar hadden opgevat. Als in 'n waas zag ik ze allen voor me; ik voelde hun handdruk, hoorde hun beste wenschen voor ons aan, stamelde zelf mijn dank, mijn groet, totdat Dijkhoff me zacht drong naar voren.
„Komaan, kerel! Maak er een end an!"
Buiten, in den wagen al, hoorden we nog hun roep; Bets en Lien bogen zich nog uit het rijtuig, wuivend met den zakdoek.
„Madjoe!" gebood ik.
We zouden de presidentswoning van Watoe Gedeh noch haar bewoners terugzien.

EINDE VAN HET EERSTE DEEL.

„HEILIG INDIË"

II

„HEILIG INDIË"

DOOR J. B. RUZIUS * *

TWEEDE DEEL

UITGEGEVEN DOOR C. A. J. VAN DISHOECK
TE BUSSUM IN HET JAAR 1905 * * *

GEDRUKT BIJ G. J. THIEME, NIJMEGEN.

Loodzwaar lag d'oost-moessonmiddag over de Oedjoeng op Soerabaia; menschen, dieren en dingen straalden in wezen en doen de laaiende brandhitte terug, die neergulpte uit den hemel van aangloeiend staal. Schaarsche waroeboompjes, ziekelijk kwijnend in den ziltigen bodem, bladerloos haast in den zengenden wind, gaven den indruk, alsof ze langzaam verbrandden, verkoolden.

Aan d'overzij van de kali [232]) brandde de zon op daken van zink, die schenen te golven als vloeibaar metaal boven de pakhuizen tusschen 't grijs-groen der strandvlakte.

Voor onzen kossong [233]) sjokten in stap-draf de knokige paardjes in armelijk tuig; noch het striemen der zweep, noch het aanzettend gevloek van den man op den bok vermocht iets op den gang van de doodmoede dieren.

De schrijnende hitte was erger dan alles.

Waar de marine-werf ligt achter burgermanshuisjes, vlak aan den weg, keek een Hollandsche

vrouw met rood-gloeiend gelaat even op uit bukkende houding bij 't werk; ons benijdde ze wel om ons gaan naar de zee, — naar de koelte, — naar Holland misschien?

De koetsier haalde de leidsels in met 'n ruk en, heel overbodig, smaklipte hij nog om de paarden stil te doen staan; dan stegen wij uit aan »den boom" en zagen, voelden de zee. Want heel frisch, in stof en hitte rondom, deed het gezicht aan op de krullende golfjes daar voor ons, die aan kwamen drijven van ver, waar Kamal lag op den wal van Madoera.

De Javaan nam zijn loon aan, natuurlijk niet zonder protest; 'n dubbeltje meer deed hem lachen.

Op den kaaimuur, onder het afdak der tolloods, stonden onderwijl Bets en Lien en zochten een boot uit.

Voor d'open deur van zijn kamer lag in 'n rieten stoel de wachtdoende ambtenaar van de recherche. Hij stond op en tikte groetend voor mij aan de klep van z'n dienstpet.

»'t Is warm in den oost, mijnheer!"

»Ja! Wèl is 't warm, vooral hier aan d'Oedjoeng!"

»Moet u aan boord?"

»Naar de van Diemen."

»Juist!"

Hij keek om, door het venster, over de ree en begon weer:

»Dan heeft u den tijd nog; er liggen nog prauwen langs zij. 't Zal wel vier uur worden misschien."

»Hoe laat is 't nu?"

»Half drie."

Ik zag de dames de steenen trap afgaan naar de boot en groette den tol-man,

»Goeie reis!" deed hij vriend'lijk-beleefd.

De Madoerees in de tembangan[234]) hield de heelwitte zonnetent voor me omhoog, sloeg de steunende lijn vast aan 't boord en zelf scheppend, pagaaiend, gaf hij luid zijn bevelen aan z'n makker voorop.

»Kapal api pan Diemen,"[235]) lichtte ik hem in.

»Hij weet 't al," zei Bets.

Ze zat naast Lien op de smalle bank over me; de helle kleuren van d'r japonnen, het roode mousseline van de bank-kussens, de felle zon door 't witte doek boven ons, de schuimende golfjes, de stof-vrije zeewind, — 't deed alles denken aan 'n spelevaart ergens op 't Y, op de Maas, op 'n mooien dag in den zomer. Eenmaal buiten de monding van 't haven-kanaal zette de man vóór met handigen zwaai het puntige vlerkzeil op en zacht wiegend, een klein beetje slagzij aan stuurboord, schoot de tembangan vooruit, scherp bij den wind op, naar buiten.

Op de ree lag 't vol schepen.

Nieuwsgierig keken we op naar de kleurige spiegels en lazen namen in allerlei talen, ook Chineesche in Latijnsche karakters, met de grillige woordteekens van de landstaal er onder.

Lien, riep ze alle hardop af, 't gewone kinderlijke doen van landmenschen op zeereis.

»The white Rose!"

»Stettin!"

»Gian An!"

Dan, eindelijk, kondigde ze ook ons schip aan, de van Diemen.

»'n Wonderlijke combinatie!" meende ze lachend. »'n Witte roos, 'n stadje in Duitschland, 'n gouverneur-generaal, die al lang ter ziele is, ... zeelui durven toch maar!"

»En de Gian An?" vroeg ik.

»Zeker de naam van 'n singkèh,[236]) die met beeldjes van speksteen in den handel is begonnen en het gebracht heeft tot chef van een firma in Hongkong, Swatou, — weet ik het!"

De tembangan was in korten draai om de pakketboot geschoten; we lagen stil aan de trap. De hofmeester van 't schip kwam haastig van boven en hielp de dames uitstappen.

»Hoe laat varen we, hofmeester?"

»Over 'n uurtje, mijnheer; hebt u passage besproken?"

»Hut twaalf en dertien."

Aan 't dek voelden we opeens weer, dat 't heet was, smoorheet; heet aan 't achterluik, waar ze in de gloeiende zon lading overnamen uit 'n langs-zij-liggende prauw, heet ook achterop, waar de zonnezeilen geen luchtje zelfs doorlieten. Benauwend warm was 't ook in de hutten.

Bets schoof 't roode gordijn van de open patrijspoort op zij en verzocht me den windvanger te keeren. Het hielp; een koeltje drong binnen en deed het damasten gordijn voor de deur opbollen naar buiten.

»Ik blijf hier voorloopig," besliste mijn vrouw.

Javaansche bedienden brachten thee. Bets en ik wezen den dampenden drank af; Lien vroeg citroenwater.

Een officier, gevolgd door vrouw en kroost, kwam de salontrap af. Groetend, met de hand aan zijn pet, keek hij rond naar de hutnummers.

»Hier, vrouw! Vier en vijf!"

't Klonk als 'n juichkreet bijna; haastig verdwenen ze dan achter 't gordijntje van vijf. De beide kinderen, hangend tegen 'n draaistoel, bleven verwonderd staan kijken naar de tegel-paneelen rondom. Als 'n stuk betere kunst scheen hun toch nog te boeien de schotel met Reading-beschuit naast het theeservies op de tafel. Ik schoof hun het lekkers toe; schuchter afwendend den blik grepen ze toch naar de mooisten en verdwenen ermee in de hut. Door het gordijn, dat ze op zij rukten zag ik hun vader, en dèmi-négligé; in 't wit van zijn hemd en uniform-pantalon leek hij eenvoudig soldaat bij corvée. Hard sloeg hij de deur dicht.

Moe van verveling en hitte, nam ik een kijkje op 't kuildek, waar over me kwam al d'ellende van 'n reis langs de kust op 'n Indischen stoomer.

Boven gilde de fluit van den bootsman tusschen 't knoerpen van staal-trossen en 't gerammel van ijzeren wielen en kleppen der donkey-machine. Uit de diepte van 't scheepsruim drong 't lawaaiende schimpen der stuwers naar boven, als 'n volle sleng neerbonsde en den scheepsromp deed dreunen.

De herinnering werkt vreemd-suggestief; ze is scherp, haast als de gewaarwording zelf.

Nog treft me de stankwalm, die opbolde uit 't luikhol, waarin berstende zakken met visch pas waren verdwenen. Van de midscheeps drong de weeë lucht van de kombuis tot me door. Daar scharrelden koks in roet-vuile plunjes; met de bloote voeten in gapende schoenen hadden ze moeite om te staan op het natte, glibberige dek.

Kisten en balen kraakten, steunden in de striemende slengen en zeulden omlaag in het zwart van den scheepsmuil.

Bij een flauw-schijnende, walmende pit glommen beneden de zweet-natte ruggen der koelies.

Een ruwe, Hollandsche vloek donderde van 't dek naar omlaag en, opziende, zag ik 't verhitte gelaat van 'n stuurman, die zich boog over de diepte en aanmerking maakte op het werk van de stuwers. Dan staakten ze daar voor een oogenblik 't werk en keken vragend naar boven, terwijl ze 't zweet wischten van 't bronzen gelaat. In 't bargoensch van matrozen-Maleisch gaf de man boven de noodige wenken en zette, al vloekend, de werklui aan 't dek aan tot haast. Zijn stem lawaaide van 't luik naar de verschansing.

»Hieuw op!" beval hij eindelijk van daar.

De bootsmansfluit gilde; een nieuwe vracht kisten zonk voor me langs naar beneden.

De laatste prauw was haast leeg.

Meer passagiers kwamen aan boord, militairen vooral. Ze moesten naar Atjeh waarschijnlijk. Beladen met de vierkante zwaar-leeren tasschen stapten ze bukkend aan boord op het kuildek. Velen werden

gevolgd door hun njai's. Eén der soldaten keek naar z'n »meid" om.

»Mot ik je helpen, vrouw Pieters? Geef hier maar je kindje!"

Lachend gaf de Javaansche haar kind aan hem over en waagde dan zelf ook den stap op het scheepsboord.

»Hopla! — Logeert mevrouw achter of voor?"

De fuselier vroeg 't haar buigend.

Zijn makkers schoten in luiden lach.

De vrouw kleurde, toen ze zag, dat allen zich vermaakten ten koste van haar, zonder eigenlijk te begrijpen, wat haar »man" had gezegd.

»Kwee gila!"[237] schold ze.

Dan nam ze 't kind van hem over en sjokte hem na in de richting van 't vóórdek.

Achterop was 't intusschen ook drukker geworden.

Ik vond er Bets in gesprek met de officiersvrouw.

»Ben je toch boven gekomen?" vroeg ik.

»Nu is 't hier beter; de eerste stuurman heeft de zeilen op laten rollen. —

»Mijn man!" stelde ze voor.

De vreemde dame neeg voor me en noemde haar naam.

Ik verstond haar niet recht; maar even later verscheen ook haar man boven. Stram boog hij voor Bets; dan maakte ook ik kennis met hem.

»Leegstra!"

»Aangenaam, mijnheer Leegstra! U is ook zoo op reis?"

»Naar Atjeh," antwoordde hij kort.

Even keek hij om naar zijn vrouw; dan deed hij een stap verder naar 't boord. en begon daar opnieuw:

»Een fatale historie! We waren zoo graag 'n jaartje op 'n garnizoensplaats hier op Java gebleven, maar jawel! Naar Atjeh, mijnheer! — 'k Ben juist twee maanden van Lombok terug!"

»Waar komt u dan nu vandaan?"

»Van Malang, ,van verlof; — vrouw en kinderen blijven achter op Batavia, dat moet wel."

Weer keek hij om. De dames in druk gesprek met elkaar ziende, trok hij me mee voor een wandeling het dek langs en stortte zijn hart voor mij uit.

Ik vond er niets vreemds in.

Al pratend verplaatste ik me heel gauw in zijn omstandigheden en rekende ons nog gelukkig. Enkele dagen nog maar, dan zouden wij weer met elkaar in 'n eigen huis zijn, — hij moest naar Atjeh, alleen.

»Hoe lang duurt uw verblijf daar?"

»Veertien maanden op z'n kortst. Dat is 'n heele rek, om als post-commandant in de rimboe[238]) te zitten; 't is toch waarachtig geen wonder, dat er lui zijn, die er den moed bij verliezen en zich een kogel door den kop jagen!"

»U ziet het nu misschien al te donker in; als u eenmaal daar is, vliegt die tijd om en voor u eraan denkt, kan u terugkeeren naar Java."

»Op 'n post vliegt de tijd niet. Maar... als we allen gezond blijven; — we willen er 't beste van hopen!"

Hij richtte het hoofd op, als zette hij met kracht alle sombere gedachten op zij.

»We gaan weg," waarschuwde hij dan.

In de machinekamer tjingelde 't eerste sein van de brug, 't Schip dreunde onder 't aanzetten der schroef, onder 't inhieuwen van 't anker vooral. De dames kwamen bij ons staan; Bets leunde op de verschansing en wierp, met de hand boven de oogen het scherpe licht keerend, een laatsten blik op de stad. In 't keeren dreven schepen voor anker voorbij; ook de kust, die terugweek al verder en verder. Dan schenen ze koers voor te liggen daarboven en met volle kracht ging 't naar buiten, naar zee.

— — — — — — — — — — — — —

Dien nacht lichtte de zee fel onder den matten schemer der afnemende maan; in lange, breede strepen sprankelden de golfjes aan van den landkant en zegen moe neer in schitterend geparel.

Soms was 't me, alsof ik neerkeek op sterrenklaren hemel, waarin scherp stond geteekend de witte melkweg van 't kielzog. In kleurigen boog daaromheen verdeinde het boegwater, al flauwer, al matter, in schemerende verte.

Aan boord heerschte nachtrust.

't Schip zelf scheen te slapen in zijn stadigen gang over 't water; het steunende werken der schroef en van de machine was als 't geadem van 't rustend gevaarte. Als het rees op de deining en langzaam weer daalde tot rust, scheen 't wel, alsof het zich rekte in langen, heel-diepen zucht. Aan bakboord was 't land zichtbaar, zwarte doezels van klompige

heuvels, die 't zeevolk »de doodkisten" [239]) noemen.

Op de brug werden acht glazen geslagen, twaalf uur. Langs de bakboordstrap kwam de afgeloste officier naar beneden om nog even de rondte te doen, voor hij te kooi ging. Ik zag hem stil staan bij het aansteken van een sigaar; dan verdween hij in 't half-licht van de salontrap en was ik alléen weer aan 't dek.

Alleen wakker althans.

In de couchette beneden had ik getracht rust te vinden, maar 't was me onmogelijk geweest, de vreemde engte van 't scheepsbed had het belet.

Naast mijn stoel, languit op een bank, lag de man van dien middag en sliep.

Verder achterop, onzichtbaar achter 't hooge stuurrad, snurkte een Javaansche bediende; de warmte beneden had hem aan 't dek gedreven waarschijnlijk. Op 't kuildek, op hun matjes, had ik soldaten zien liggen en vrouwen en kinderen, alles dooréén. Op 't voordek lagen er ook tusschen Arabieren, Chineezen, de laatsten met het hoofd op het harde, vierkante kussenblok, het gezicht recht naar boven.

Landverhuizers, zij daar voorop, wij achter niet minder; 'n zoo arme, ellendige menschen! Want al hadden we dien avond aan tafel al de luxe van eersteklas-passagiers genoten, nu lagen wij ook aan 't dek als d'eerste de beste, als ieder dier anderen voorop.

En het kon wel niet anders.

't Was er beter althans dan in de hutten beneden; 'k voelde diep meelij met Bets, die er lag in benauwende hitte. Een tijdlang had de vrees voor kak-

kerlakken en ander tuig haar wakker gehouden, maar eindelijk was ze toch in slaap gevallen.

De landwind streek over 't dek.

Ik keek om naar het blonde hoofd naast me, toen het zich keerde, meer van den wind af. De lippen bewogen even, als fluisterden ze in droom; dan ging de borst rustig weer op en neer en gedachteloos keek ik voor me heen over de lichtende zee, naar 't vage land. Op de heuvels scheen een eenzaam licht, dat wel een ster leek tegen 't donker der kim; het vuur van een kolenbrander waarschijnlijk.

Die waren er, daar in de buurt; we moesten zoo ongeveer zijn op de hoogte van Watoe Gedeh.

Watoe Gedeh!

Plotseling was ik er weer.

Ik zag er ons huis met al den rijkdom, dien wij er gekend hadden. Vreemd pijnlijk was de gedachte, dat wij er voorbijvoeren, dat het daar éénzaam stond en verlaten, dat het het onze niet meer was.

'''t Was nog zoo kort maar geleden, dat wij er in waren getrokken, dat we 't in bezit hadden genomen, vol moed voor de toekomst.

Hoe wèl was het ons er geweest?

In de zwaar-sombere omgeving aan boord voelde ik mijn overplaatsing opeens weer als grievend leed, dat ons was aangedaan.

Wij hadden geen huis meer.

En of ik me zelf al trachtte te sussen met de gedachte, dat we dan toch heel gauw een andere woning zouden hebben, elders, dàt huis zou het

niet zijn, dat huis, dat we zelf hadden versierd, dat ons lief was geworden in korten tijd. Het was zelfs de vraag, of er op mijn nieuwe standplaats een geschikte woning zou zijn te vinden en, zoo dit al het geval was, zouden we er weer van kunnen maken, wat we op Watoe Gedeh hadden achtergelaten? Zouden er bloemen zijn zooals daar?

Waar waren onze bloemen, onze planten, die Bets had verzorgd haast als voelende wezens?

Ze stonden nu in een anderen tuin en verwelkten misschien, omdat ze háár misten.

Wat zou er worden van fox, onzen hond?

Nu, in den nacht, zou het dier jankend zoeken naar ons en moe zich krabbelen aan de gesloten deuren.

Als hevig verwijt brokte 't mij op in de keel...; waarom hadden wij 't dier bij de Dijkhoffs achtergelaten?

Zouden zij voor hem voelen, zooals wij 't hadden gedaan?

Immers neen! Veel hadden ze beloofd, en toch — — — —?

Zij sliepen daar nu in het bekende huis. En morgen, als de zon kwam, zouden ze vóór zitten, als altijd.

Zou zij het dan voelen, als er geen bloemen kwamen van Bets?

Zou hij stoeien met fox, zooals ik het gedaan had?

Zouden ze denken aan ons?

Er klonk een lied tot me door van een eenzamen visscher — het deed zoo diep-, diep-weemoedig aan.

De boot voer voorbij.

't Ging verder en verder, weg van de plaats, die ik vermoedde, daar ginds, in het donker.

»Op welke hoogte zijn we zoo wat?" vroeg luitenant Leegstra plotseling. »Is het licht van Mandalike al in 't zicht?"

Over de verschansing gebogen, keek ik vooruit en zocht aan de kim.

»Nog niet," antwoordde ik dan.

Hij was ook opgestaan en ging naast me staan aan de verschansing.

Scherp keek hij vooruit, dan, dwarsop, ook naar het land.

»Hier heeft u 't laatst gezeten, nietwaar? 'n Prettige plaats?"

»We zijn er met veel genoegen geweest al dien tijd."

»Dan doet een overplaatsing altijd pijnlijk aan; — hoe vindt uw vrouw het?"

»Ze was er heel graag gebleven."

Hij ging er niet verder op door; wellicht, dat hij meer dacht aan eigen kommer en leed.

»'k Ga eens even naar de kinderen zien," zei hij, na een lange poos zwijgens. Op de teenen ging hij de trap af, naar het salon.

Ik lei me weer in den langen stoel en sloeg de armleuningen uit om ook de beenen rust te kunnen geven.

Een lange geeuw trilde me over 't heele lijf; 'k voelde me moe, heel moe! Enkele minuten later lag ik in vasten slaap.

— — — — — — — — — — — — —

»Anam-blas!" [240]) waarschuwde aan stuurboord de matroos, die het lood hanteerde; luid schreeuwde hij zijn bevinding uit naar de brug, om zich daar verstaanbaar te maken.

Bets en Lien, gekleed al, leunden tegen de verschansing in de midscheeps en bewonderden de handigheid, waarmee de man het zware ding vooruit slingerde aan de lange lijn. Mevrouw Leegstra kwam ook aan 't dek, ongekleed.

»Morgen dames, mijnheer!"

»Morgen mevrouw!"

»U is er al weer, hè! — 'n Heerlijk gezicht hier uit zee!"

Semarang lag voor ons.

Daar achter, heel dicht erbij leek 't wel, stond de Oengaran en verderop, vager, waren ook zichtbaar de andere bergkegels van Midden-Java.

De morgennevel trok langzaam weg van de ontwakende stad.

Het massieve stadhuis met z'n lange vensterrijen was zichtbaar in heel zijn omvang.

Meer naar ons toe, boven 't laagste gedeelte der stad, hing nog de witte nevel, waaruit hier en daar klapperboomen hun kruin opstaken.

De gewone dagdrukte begon op de ree.

Prauwvoerders maakten gebruik van 't laatste zuchtje van den landwind om gemakkelijk de lossende stoomers op de ree te bereiken. Kleinere booten, tembangans, scharrelden er tusschen door. Van den kant van den vuurtoren naderde 't havenbootje; de dikke rook uit de stoompijp wentelde

naar boven, bleef hangen, verdoezelde langzaam tot loodgrijze wolk.

»Ze komen u halen," zei de luitenantsvrouw, terwijl ze wees op den kleinen stoomer.

Bets ging naar beneden om zich verder te kleeden voor het aan-wal-gaan.

»Tiga-blas!" [241]) schreeuwde de man aan het lood.

Het laatste sein voor de machinekamer klonk van de brug.

»Vallen je anker!" klonk het dan over 't dek.

Ratelend vloog de ketting door 't kluisgat, het water langs-zij kuilde vreemd op onder 't draaien van 't schip; — dan lagen we stil en klonk er een roezemoes van bevelende stemmen langs 't dek, waar de herrie van 't laden begon.

Dat gaf een vreemd-licht gevoel, het vooruitzicht aan-wal-gaan.

De dames waren al klaar en stonden te kijken, hoe de kleine boot kwam langs zij. De hofmeester zorgde er voor, dat onze koffers klaar werden gezet in den kuil. Even keek ik nog rond in de kleine hutruimte, om te zien, of er niets was vergeten; — we konden gaan.

»Mijnheer Leegstra, — 't is me heel aangenaam geweest!

— Een goeie reis verder en een goed verblijf op Atjeh. —

Mevrouw!

Dag kinderen!"

De kleinen op de bloote voetjes kwamen dichter bij, gaven ons schuchter een handje en stonden een

oogenblik later naast hun ouders door de verschansing te kijken naar ons overstappen op de havenboot.

Mevrouw schreide; — 't was niet om ons.

Toen we wegstoomden, wuifden ze ons na; er was een onzeggelijk medelijden in me met het viertal, dat dacht aan den komenden dag.

Morgen.

En dan?

›Adieu! Adieu!"

* * *

De dag kwam, dat we ontwaakten op mijn nieuwe standplaats, de tweede post op den grooten weg, waarlangs onze reis ging.

De vergelijking gaat mank, ik weet het,

En toch, voor ieder van ons, Indische ambtenaren met langdurigen dienst, staat die weg geteekend op de archipel-kaart als 'n lijn, die staag zal lengen nog en in grillige kronkels zal loopen van eiland tot eiland, totdat we er éénmaal naar eigen keuze den laatsten haal aan toevoegen en het punctum plaatsen misschien.

Misschien?

Ja! Want er zijn Indisch-gasten, die de vagabondage in 't bloed is gaan zitten, die rust zullen vinden, als ze eenmaal neer worden gelegd onder de palmen, niet eer.

Ik heb hier niet op het oog de enkele bevoorrechten, die na volbrachten diensttijd, na twintig, vijf

en twintig jaren verblijfs in de tropen, op enkele standplaatsen maar geweest zijn. Dat zijn er maar enkelen; de meesten kennen Sumatra en Borneo, Celebes en de Molukken even goed uit eigen aanschouwing als Java.

Zij spreken niet meer van die of die standplaats, zij kennen Indië alleen, het groote Indië.

Vraag den ambtenaar die van verlof uit Europa terug keert, waar hij hoopt geplaatst te worden en zijn antwoord zal luiden »Op Java", of iets dergelijks.

Java is vier maal zoo groot als ons land.

Die wensch, geuit onder dergelijke omstandigheden, moet den echten Hollander wel vreemd klinken in de ooren.

De Nederlander in merg en been, die, al heeft hij in zijn eigen land rond gekeken, toch vast en zeker tusschen Eems en Schelde een plekje gronds onderscheidt, dat hem »dierbaar is bovenal", zal zich niet kunnen denken in dergelijk cynisme van een Hollander van huis uit. Hij hecht aan de enkele vierkante roeden gronds, waarop hij werd geboren en getogen, hij is »honkvast", nog altijd.

De Hollander in Indië, de indisch-man, is het niet.

Hij heeft het verleerd te zijn, in dienst van den lande. Hij is een trekvogel, — meer dan dat! Hij gaat heen, als hij geroepen wordt om te gaan, gaat heen voor goed en denkt zelfs niet aan het toeval, dat hem terug kan voeren in 't oude nest....

Ik heb het smartelijk gevoeld, dat we begonnen waren zwervelingen te worden, toen Watoe Gedeh

achter ons lag, toen we langs Java's noordkust reisden, mijn nieuwe standplaats tegen.

Toen wist ik het, een vaste verblijfplaats zou er voor ons niet meer zijn; we waren bewoners van Java, van Indië.

— — — — — — — — — — — — —

Van Indië schrijf ik straks nog, van menschen en dingen, van hun doen en denken en voelen, dat alles tezamen toestanden schept.

Van menschen en dingen...

En geef ik die niet in één vast milieu, zooals ik gedaan heb totnutoe, ze zijn er geweest op ons pad, ze hebben gekruist onzen weg, die verloopt in perspectievische lijnen voor 't oog van mijn geest.

— — — — — — — — — — — — —

Daarop trekt wel het eerst mijn attentie de figuur van een jonge Javaansche, Nasinah geloof ik.

Dat was in het hoogland, ver boven de zee, waar ons stadje lag aan den voet van een berg. Wij woonden »boven" en keken uit de voorgalerij van ons huis neer in het dal. Achter liep het terrein steil omhoog; het struikgewas op de helling begrensde als een dichte heg onzen tuin.

Langs het voetpad, dat naast ons erf leidde naar boven, kwam Nasinah elken morgen omlaag om bloemen te verkoopen in de kampongs beneden.

Op het hoofd droeg ze losjes een platte, eenvoudige mand, waarop de blaadjes voor den verkoop lagen gerangschikt in kleurige nuances, geel, rood en wit; kenangga, rozen, melatti.[242]

Wij kenden haar alleen als Nasinah, de mooie Javaansche, — anders niet.

Als ze voorbijkwam, keken wij op naar haar jong, veerkrachtig lijf, naar haar lachend gelaat onder 't golvende haar, waarop wiegde de tampah [243]) met bloemen.

Voor een zwaardere taak scheen ze wel niet geschikt; ik kon mij haar slanke gestalte niet denken althans onder een last van ketellah of djagong, zooals andere vrouwen voorbij zeulden naar 't marktplein.

Wij raakten gewoon aan haar dagelijksche komst en wisten het uur, waarop ze verdween op den weg naar beneden. Dat was als de klok.

't Gebeurde soms wel, dat Bets riep van binnen:

»Vergeet je den tijd niet, — de bloemenverkoopster is lang al voorbij."

Zoo kwam het dan ook, dat we haar meenden te missen op zekeren dag en dat we, onzeker nog, vroegen:

»Heb jij haar gezien?"

Toen gingen we er op letten de volgende dagen en — zagen haar niet. We dachten alleen nog:

»Waar is ze?"

Ook dat zouden we weten. — — —

Kort na het verdwijnen van de jonge vrouw, was er feest bij mijn buurman, in zijn pondok, [244]) waarvan het erf grensde aan het onze.

't Is jaren geleden.

Nu hebben de planters van kina en koffie geen pondok meer in de stad, waar ze neer kunnen strijken met vrouw en kroost, als ze komen »van 't land."

De tijden veranderen.

Toen werd er nog geld verdiend, soms met één oogst; de Verweggens golden voor schatrijk.

Voor ons was het altijd een evenement, als wij de draagstoelen met haar, met de kinderen, voorbij hoorden kraken. Dan liepen we naar buiten en mevrouw boog het hoofd uit de stoelkap en wuifde ons toe. Gewoonlijk kwam hij dan later, te paard.

Toen waren ze er weer.

Bets vertelde 't, toen ik thuis kwam.

»De Verweggens zijn in de stad.”

»Hij ook?”

»Hem heb ik niet gezien nog, van avond misschien. Mevrouw heeft ons groente gestuurd en vruchten, een heele mand vol.”

In den namiddag kwam er een leitje voor Bets, met het verzoek van mevrouw om haar bloemen te sturen, zooveel mijn vrouw maar kon missen. Daarbij noodigde ze ons uit om den avond bij hen te passeeren.

»Er schijnt iemand jarig te zijn,” meende Bets. »Wil jij straks zelf even met den jongen meegaan om de bloemen te brengen? We weten dan meteen, of er genoeg zijn; ze kunnen meer krijgen natuurlijk!”

Even later stond ik bij hen op het voorerf.

De kinderen waren druk bezig guirlandes te vlechten en lieten ze ophangen in de voorgalerij, van pilaar tot pilaar. De gouvernante hielp mee en regelde 't werk. Toen de woelige troep mij bemerkte en den bloemenschat zag, dien de huisjongen achter me aandroeg, ging er een juichkreet op.

»Mijnheer brengt bloemen! Hoera!"

Daar hoorde ik dan meteen het nieuws, dat aanleiding gaf tot de feestpret.

»Henri is door zijn examen," vertelde de juffrouw. »Als u mevrouw wilt feliciteeren misschien, — ze is achter, gaat u maar door."

Ik zag haar al.

Met stralend gelaat kwam ze me tegemoet en herhaalde het blijde nieuws in korte, nerveuze zinnetjes.

Het telegram, dat de boodschap gebracht had, lag nog geopend op tafel; als bewijsstuk toonde ze 't mij.

»Tegen zessen verwacht ik ze hier; Verweggen is hem gaan halen van 't spoor."

»En gaat hij nu verder studeeren, mevrouw?" vroeg ik.

»Door-studeeren? In Holland? — Neen! Hij komt thuis, op het land! — Verweggen stond er erg op, dat hij 't eindexamen zou doen, maar — nu heeft hij ook wetenschap genoeg in zijn hoofd om koffieboer te worden!"

»En hij zelf dan, heeft hij geen lust voor verdere studie?"

»'k Geloof het wel niet, ja!"

Ze keek langs me heen, naar buiten, en scheen zich dieper in 't vraagstuk te denken, dat ik had gesteld.

Dan, plotseling, schudde ze 't hoofd en verklaarde met klem; »Naar Europa gaat hij alvast niet, ja!"

Het klonk zoo beslist, dat ik onwillekeurig lachte en vroeg:

614

»U schijnt er wel bang voor te zijn? — Ik dacht zoo, dat het de aangewezen weg was voor een jongmensch, die hier zijn studie achter den rug heeft; — geld heeft u er wel voor, als hij er nu lust voor gevoelde...?"

»Om daar onder te gaan, — daar, in 't vuil van de steden! —

Neen! Henri komt thuis!"

»Is de verleiding hier minder groot?" vroeg ik nog.

»Ja! Wel, als hij bij ons is tenminste, — daar is voor gezorgd! —

Daar heb ik voor gezorgd, ja!"

Haar oogen glansden; er lag een trek van vastberaden willen op haar gelaat. Even keek ze naar voren, waar haar kinderen, de jongeren, rustig verder werkten aan de versiering; dan fluisterde ze mij iets toe, dat ik niet recht verstond, — en waar ik toch niet op navroeg....,.

Jaren later ontmoette ik Henri Verweggen als beheerder van 'n koffieperceel.

Hij was er getrouwd met »de moeder van zijn kinderen."

Toen ik haar zag, herkende ik haar.

't Was Nasinah!

* * *

't Was in 't Kedirische, waar we op de suikerfabriek Djempol waren gelogeerd in 't administrateurshuis. We zouden gaan zien naar de rampokpartij op de hoofdplaats, mijn gastheer en ik.

»'t Is om jou," had hij gezegd den vorigen avond. »Voor mij is 't nieuwtje er af."

Zijn vrouw had in stilte gelachen tegen mij en een hoofdbeweging gemaakt naar zijn kant, alsof ze zijn zeggen volstrekt niet au serieux nam.

»Kom, kom, oudje!" had zij geplaagd, »dat meen je toch niet! De grootste bekoring is er voor jou af, omdat je als toean besar van Djempol toch moeilijk meer mee kunt doen, maar anders ....?"

Glimlachend had hij den kleinen kring rond gekeken; toen zwijgend erkennend, dat zij gelijk had, had hij zijn glas opgenomen en ad vundum gedronken.

»Prosit, wijfje! — Wat 'n helsch leven hier achter in de dessa, vin-je niet?"

»Nieuwjaarspret, — daar hooren mertjons [245]) bij!"

En daarmee was de rampok-partij verschoven uit het discours en — uit mijn gedachten; daar was zooveel anders, waarvan hij had verteld nog, zoo véél, dat hij had beleefd in dertig jaren op Java, in de suiker.

En het rampokken zou ik toch zelf zien.

Ik dacht er nog weinig aan zelfs, toen we op weg waren er heen, in zijn wagen; toen was er de wondere pracht van de ontwakende vlakte, van de bergen met goud-glanzenden top. Mijn metgezel wees me z'n tuinen, waarvan hij had gemaakt, wat ze waren. Vijf jaren geleden was hem opgedragen Djempol te beheeren, een nieuwe fabriek; dat jaar zouden ze winst maken, vast en zeker.

Verderop lagen indigovelden; 't blauwe waas op

de teer-bladige struiken voorspelde ook daarvan een rijken oogst.

»Dit zijn de tuinen van Langsir", hoorde ik dan naast me.

Als leek merkte ik toch op, dat het gewas daar niet haalde bij 't zijne.

»Die staan niet zoo gunstig, is 't wel?"

»Ze lijden hier voortdurend aan watergebrek," vergoelijkte hij.

Hoofdschuddend liet hij het oog gaan over de dunne stengels met reeds gelende blaren; dan hield hij het dravende span in, dat in trageren gang rechtsaf zwenkte, den grooten weg op.

Daar trokken al dadelijk de aandacht de Javanen in feestdos, die, met lansen gewapend, vroolijk trokken naar de hoofdplaats, naar de rampok-partij. Van de dessawegen aan weerskanten kwamen steeds meer, die zich aansloten tot kleurig menschengewarrel op den weg onder 't groen van de boomen.

Voor 't rijtuig weken ze uit naar den kant, vanwaar ze, al loopend, even opkeken naar ons. Op de lachende gezichten lag iets van een vreemde intimiteit, een uitdrukking van vroolijk herkennen.

»Toean besar Djempol!" schenen ze elkaar toe te fluisteren. »Die gaan ook naar het rampokken zien."

In de stad was het drukker dan ik ooit elders had gezien op lebaran [246]); de dichte menschenmassa in de straten maakte het voortrijden onmogelijk. Op voorstel van mijn gastheer stegen we uit om naar de aloon-aloon te wandelen; de koetsier kreeg last

wagen en paarden onder dak te brengen in de loods naast de soos.

Wij mengden ons tusschen de menigte, die naar het plein stroomde in 't midden van het Europeesche stadsgedeelte.

De opstekende lansen, waarvan de scherpe punten nog verborgen waren in houten schachten, gaven den indruk, alsof we allen tezamen optrokken om deel te nemen aan een ridderspel uit heel ouden tijd. Daartusschen wiegden de kleurige pajongs van de priaji-priaji,[247]) die tegenwoordig moesten zijn bij de nieuwjaars-ceremoniën in de kaboepaten; eerst na afloop daarvan zou het volksfeest op 't plein een aanvang nemen.

»We hebben den tijd nog," meende mijn buurman.

Voor ons uit schreed in statigen gang een districts-hoofd met zijn pajongdrager achter zich aan.

»Tabé, Wedono!" groette mijn gastheer.

De man keerde zich naar ons om en deed lachend terug:

»Hé, toean! Ada baik?" [248])

Een handdruk voor ieder van ons, dan wandelde hij voort tusschen ons in en vervolgde:

»Komt u ook naar het rampokken zien?"

»Ja! — hoeveel zijn er vandaag?"

»Negen, naar ik gehoord heb, vier koningstijgers en vijf panters."

»En naar welken kant nemen ze de wijk, Wedono?"

De man overdacht ernstig al de motieven, die, naar het volksgeloof wil, de richting bepalen van de vluch-

tende tijgers bij een rampok-partij; eerst na lang denken kwam hij tot het besluit:

›Den noord-westhoek, dien mogen ze wel goed versterken."

›We zullen zien, of je gelijk hebt."

Daarmee scheidden we van den wedono, die verdween in de palmen-allée, het erf op van den regent.

Door de volte rondom gelukte het ons eindelijk één der tribunes te bereiken, die ons onder het atappen dak een koel plaatsje aanbood en vanwaar we tevens heel het aloon-aloonveld konden overzien.

›Op dezen hoek staan we het best; — denk er aan, straks loopt het hier vol, na de receptie bij den regent."

Geheel opgaande in het schouwspel, dat we uit de hoogte overzagen, hoorde ik nauwelijks naar de waarschuwing van den man naast me.

Het grasveld, naar schatting zeker anderhalf hectare groot, lag voor ons in starre rust; er was geen levend wezen op te bekennen. Doch langs de kanten, waar breedstammige waringins het terrein begrensden, krioelde het van menschen.

Boven de hoofden lag een lichtende flikkering van evenveel speerpunten, die voor het spel van den dag terdege waren gewet en gepoetst. En nog stroomde staag aan uit de straten, van de wegen, het landvolk, enkele Hollanders ook, die met hun piek haastig een plaats zochten tusschen de rijen, ergens vooraan, zoo het zijn kon.

Er was iets beklemmends in de gedachte, dat daar duizenden en nogmaals duizenden stonden

van 't volk, dat wij Nederlanders, beheerschten, — zij, een gewapende massa, ontzaglijk in aantal, wij, enkelen maar, die naar hun doen gingen kijken met vrouwen en kinderen, van ons bloed.

Toch klonk er geen seinkreet.....

Een zoemen van menschelijke stemmen ging door de lucht, waar hoog boven uit klonk de lachende scherts van die er stonden dicht bij ons.

En de gamelan zong!

Heel ongewoon voor dat uur trilden haar klanken aan van het regentserf, waar in de pendoppo de priaji-priaji de gelukwenschen ontvingen van het hoofd van 't gewest.

De plechtigheid was begonnen, al gauw, nadat we den regent terug hadden zien rijden van 't residentshuis; daar had hij, zooals de gewoonte het voorschrijft, de tijding gebracht, dat de vastentijd was geëindigd, dat het nieuwe jaar was begonnen.

De menigte wachtte, wachtte geduldig.

Geen roep, geen schreeuw, die het verlangen verraadde om de kooien geopend te zien, waarin, op het midden van 't plein, de ter dood gedoemde dieren lagen opgesloten.

Liggen, — veel meer kon het niet zijn; uit de verte schenen de dingen wel ruw-houten kisten, waarin licht noch lucht kon doordringen.

Even steeg toch het stemmen-gegons, toen de gamelan 't sein gaf, dat bij den regent de plechtigheid was geëindigd.

De tribunes liepen vol.

Gezeten op een vurigen schimmel, verscheen ook

de boepati op 't plein; persoonlijk scheen hij zich te overtuigen van de gelijkmatige verdeeling der lansdragenden over de vier zijden van 't veld. Over zijn bevinding daaromtrent scheen hij tevreden, want we zagen hem afstijgen en plaats nemen op de tribune naast de onze, waar Europeesche dames in lichte toiletten zich bewogen tusschen heeren in rok.

Het was een moment van spanning, van heenzien naar daar, naar ginds, om toch niets te missen van de komende dingen. Er kwam niets, — minutenlang niets.

De gamelan trallerde door; 't klonk wel als het zachte gelui van verre klokken, waarvan de klepels werden bewogen door de aanwakkerende koelte.

Dan, eindelijk, lachte het volk zijn hoera! uit, toen een inlander in statigen gang het grasveld betrad; 't was een oude Javaan met rimpelig gelaat, de magere armen, het bovenlijf bloot naar het gebruik van het hof te Solo en Djogja. Bij de kooien, op 't midden van 't veld, maakte hij halt en zette zich neer in het gras met de beenen gevouwen. Diep voorover gebogen maakte hij dan een sembah voor zijn hoogen gebieder en wachtte daarna beweegloos op een teeken van daar.

Ook wij wachtten erop in koortsachtige spanning. Heel de menigte zweeg in ademloos zien naar de tribune van den regent.

Gezien hadden we 't niet, — maar het sein scheen toch gegeven; de Javaan op het veld rees moeilijk op uit zittende houding en begon met langzame bewegingen de rottan-stroppen te kappen van één

der kooien en haakte daarna aan één der wanden een touw vast, waarvan het andere einde lag binnen den kring der speerdragers. Dan liep hij rustig terug en nam zijn plaats weer in tusschen het wachtende volk.

De lanspunten daalden.

Het oogenblik kwam, het was er....

Door één enkelen ruk aan het touw was de kooi van daareven in losse planken gevallen en een koningstijger stond midden op 't plein, onbeweeglijk!

Het volk schreeuwde zijn lust uit.

Niet begrijpend het plotselinge gebeuren, stond het bevrijde dier roerloos voor zich te zien. Het zag het verblindende licht van den dag, het zag het groen van het gras, van de boomen verderop, — het voelde, dat 't vrij was.

Het nam in zich op de sublieme zekerheid van te kunnen leven nog, leven!

Leven, dat wilde het! In wijde slingeringen van den langen staart gaf het uiting van dien wil.

Heel mijn ziel ging op in medelijden met het koninklijke dier, waarin de levenszekerheid wies met elke seconde, die het tot vrijuit ademen gelaten was nog. Kans om te ontkomen was er niet, nergens — overal grijnsde de dood! Een angstkreet brokte me op in de keel:

»Menschen, wijkt uit! Geeft het ridderlijk den doorgang vrij, — bestrijdt het dan later met eerlijke middelen, daar in zijn bosschen, waar het is in zijn kracht!"

Het ongeduld wies van het wachtende volk; het

tierde, joelde, zette het dier aan tot den doodelijken sprong.

De tijger maakte zich klaar tot dien gang.

Den breeden kop strekte hij vooruit. De schoften bewogen als knoesten aan 't slanke lijf, dat heel zijn kracht wel scheen afgestaan te hebben aan de spieren van pooten en schouders; hij zette een voorpoot vooruit in ijzeren spierenstrek, vast, zeker, kloek.

Het volk drong; het wist, dat er geen aarzeling meer was in het dier, dat het lijnrecht de richting zou volgen, waarin het den eersten stap had gedaan, waarin het voortging, berekenend zeker, vast.

»Hoera! Hoera! Hij komt! Hij komt!"

Ik moest de oogen sluiten, twee, drie seconden lang, waarin ik plotseling de gamelan weer hoorde lallen boven het geschreeuw uit van de volksmassa rondom. Dan dreef me een onverklaarbare onrust om toch weer op te zien, om het dier te volgen in zijn aanloop, in zijn machtigen sprong tegen den muur van lansen, waarop het met gekromd lichaam bleef hangen, — doorstoken.

Onder de luide bravo's van de duizenden, die het aanzagen, daalde het verslappende lijf op de speren neer op het grasveld, waar het beweegloos bleef liggen, een vormlooze hoop, waarin stonden geplant ettelijke tientallen van lansen. Nog éénmaal rees de kop van het vermoorde dier op, de voorpooten sloegen in laatste krachtsuiting tegen de speerschachten. Een paar Javanen, heet van begeerte om mee te doen aan het wreede spel, schoten toe en staken in dolle woede nog op het reeds tienmaal gedoode dier in.

Dan scheen het gedaan.

Vier, vijf ongewapende oppassers kwamen op het tijgerlijk af en sleurden het over de aloon-aloon, naar het midden, waar de eerste prooi van dien dag neer werd gelegd.

»Die is er geweest," zei mijn buurman.

Heel flegmatiek begon hij een sigaret aan te steken, alsof al het geziene niet den minsten indruk op hem had gemaakt.

»Die is er geweest", herhaalde hij dampend. »En wat zeg je nu wel van een rampok-partij?"

»Het is het wreedste vermaak, dat ik ooit heb gezien, — beestachtig wreed."

»'t Zijn tijgers, hè! Tijgers en panters; — het volk hier haat ze met onverzoenlijken haat! In 't zuiden van de residentie vooral zijn die dieren een plaag voor de bevolking; hoe meer er hier op lebaran worden afgemaakt, hoe grooter de pret."

»Goed, laat ze een schrik zijn voor de bevolking, — dat rechtvaardigt in geen enkel opzicht de geraffineerde wijze, waarop de beesten van kant worden gemaakt."

Hij keek me aan, geheel verwonderd over mijn heftig oordeel.

»Je ziet het anders dan wij," zei hij dan. »Jij hebt nooit van nabij het leed gezien, dat die beesten veroorzaken. Maar denk je een oogenblik in 't kleine menschenkringetje van een dessa ergens in 't Blitarsche, in 't Wlinggische, — een handjevol menschen, wier voornaamste bezit, buiten hun tegalans, bestaat in wat trekvee, wat pikol-paarden en geiten. Krijgen

de tijgers er den reuk van, dan halen ze dat vee weg; vandaag een paard, morgen een koe; ze halen ze weg uit de kraal, springen er mee over de hoogste omheining. — Bij het gaan naar de passers loopen de menschen in lange rijen, dicht bij elkaar, uit angst! In 't donker zwaaien ze met obors om het ondier, dat op hen mocht loeren, vrees aan te jagen. Het helpt niet, — meestal helpt het niet. Midden in de rij springt een tijger en haalt er een man uit, of wie het is. Nu verdwijnt er hier één, dan daar, — karbouwenjongens worden weggeroofd van de velden op klaar-lichten dag, — verklaarbaar is hun haat wel, dunkt me."

»Dat wettigt elken strijd tegen die dieren; maak er jacht op, vang ze in kooien, vallen, doe, wat je wilt, maar geef een uitgehongerden tijger niet z'n vrijheid terug, om hem op hetzelfde oogenblik op de meest wreede, laffe wijze af te maken!"

»Laf? — Er is moed voor noodig, om bij het rampokken in de voorste rijen te staan en den tijger kalm af te wachten. Doodsgevaar mag er niet direct dreigen, kans op een leelijke verwonding bestaat er steeds. Ik heb meermalen gezien, dat de dieren door de lansdragers heenbraken en links en rechts gevoelige klappen uitdeelden; 't gebeurt dikwijls."

Mij leek het onmogelijk.

Toch dacht ik me onwillekeurig zelf in de rijen der speerdragende Javanen, die daar voor ons in carré stonden en den tijger op zich af hadden laten komen; het moest toch werkelijk een vreesaanjagende gewaarwording zijn, zoo'n dier in woeste

vaart op je te zien afkomen, — er wàs moed voor noodig, om het kalm af te wachten, om stand te houden onder zijn sprong.

»Ze beginnen weer," waarschuwde mijn gastheer.

De oude Javaan deed weer zijn werk, kalm, flegmatiek; het scheen wel, alsof er op de seconde af dezelfde tijd verliep tusschen twee op elkaar volgende sembah's, als den eersten keer.

Zijn met borèh [249]) geel geverfd bovenlijf stak heel eigenaardig af tegen het donkere grasgroen, waartegen wij hem zagen uit de hoogte. In statigen gang kwam hij terug van het plein-midden, toen hij de stroppen van de tweede kooi had gekapt.

»Wat een waardigheid in dien ouden man!" merkte ik op.

»'t Is voor hem een onderscheiding de tijgerkooien te mogen openen; — hij zou geen Javaan zijn, als hij dat niet toonde in zijn houding aan de duizenden paren oogen, die er op hem gericht zijn. Deftig, waardig doen, waar het behoort, het is de lui aangeboren, 't zit hun in 't bloed! Pas op! — Daar verschijnt nummer twee!"

»Toetoel! Toetoel!" schreeuwde het volk, toen de kooi in elkaar viel.

Een gevlekte panter stond op het veld.

Er was niet die kalmte in het dier, die ik in zijn voorganger had opgemerkt, geen berekening. Het keerde zich, gejaagd, eerst links, dan rechts, sloeg met den langen staart en zette het heel onverwacht op een loopen met groote sprongen. Het publiek lachte, schreeuwde zijn bijvalsbetuiging. Uit de rijen

drongen ze vooruit om het dier te volgen in zijn vlucht naar den noord-westhoek van 't plein.

We zagen hem opspringen tegen de omhooggaande speerpunten, zagen hem neerkomen op 't grasveld, verdwijnen . . . .

»Die gaat er door, waarachtig!" riep mijn buurman.

»Hij slaat door!" klonk het achter ons, om ons.

Er ging een brouhaha op uit de verschrikte menigte.

Tegenover ons, waar het vluchtende dier was verdwenen, heerschte de grootste verwarring. In doodsangst voor het monster drong het volk op; voor ons, uit de verte, golfde de hoofdenzee, klonk het verre gehuil van angstige menschen.

»Wat gebeurt daar?" vroeg ik, in spanning.

»De toetoel gaat een boom in, — kijk de jongens er uit vallen!"

Mijn buurman lachte om 't heel vreemde gezicht; Javaansche jongens lieten zich bij tientallen van de dikke takken vallen uit vrees voor het gevaarlijke dier, dat in denzelfden waringin een schuilplaats zocht. Op de tribune er naast drong het Europeesche publiek, dames en heeren, naar de trap; in enkele seconden maar liep de heele ruimte leeg.

»Daar raken erbij onder den voet," meende ik.

»Dat valt altijd mee," deed mijn gastheer kalm terug.

De speerdragers vormden een breeden kring om den boom. We zagen hen opkijken naar het dier, dat in de bladerkruin voor ons onzichtbaar was.

»De controleur gaat probeeren, of hij hem raken kan," merkte mijn buurman op.

Ook ik zag den bestuursman met een geweer onder den arm de aloon-aloon oversteken en verdwijnen tusschen de menigte aan de overzij. Even later sloeg een wolkje witte rook op, het schot knalde, — uit de menschenzee steeg een roep van bevrediging over den zekeren dood van den panter. De oppassers kwamen al gauw met het doode dier aanzeulen en legden het naast het tijgerlijk.

Voor enkele minuten keerde de kalmte terug onder het volk.

Dan voelden we, dat de hitte steeg onder het atappen dak van de tribune. We smachtten naar een koelen dronk, als we de Javaantjes beneden ons zich zagen vergasten aan een glas tjao [250]), dat ze kochten van schreeuwende venters.

Ze verdrongen elkaar voor de kleine, draagbare buffetjes, waarop de zaken-makende verkoopers handig de glazen vulden.

Lang duurde de pauze niet.

De beurt kwam aan den derde van de veroordeelden, aan den vierde, aan al de anderen. En met elken keer werd de rij kooien kleiner, groeide aan de donkere vlek, die de doode dieren vormden op het grasveld.

Mijn belangstelling verminderde steeds en toen eindelijk tegen den middag de laatste matjan gevallen was, hunkerde ik ernaar weg te komen, weg uit het gezicht van de glinsterende speerpunten, van de lugubere groep der slachtoffers.

»Je moet toch nog een kijkje nemen op het midden van 't plein," raadde mijn metgezel aan.

Tegen mijn zin liet ik me door hem brengen bij de gedoode tijgers, tusschen het volk, dat samendrong, waar de dieren lagen. En ik zag, hoe ieder hunner zijn best deed om iets machtig te worden van de vreeselijk verminkte lijken, of om enkel den blooten voet maar te halen door één der wijd-open wonden.

Vragend keek ik op naar mijn buurman. En terwijl hij mij voorttrok in de richting het veld af, vroeg hij: »Heb je gezien met welk een ernst de kerels dat doen?"

»Ja! maar waarom?"

»Het volksgeloof wil, dat het bezit van enkele haren, van een nagel, beveiligt voor aanvallen van andere tijgers; de ijver van de lui, om een amulet in dien vorm machtig te worden, bewijst, hoe ze de dieren vreezen! Misschien stemt het je een weinig zachter in je oordeel over een rampok-partij."

Ik vond geen antwoord op dat moment en hij scheen het niet te verwachten.

»Heb je opgemerkt, dat alle tijgers getracht hebhebben naar den noord-westkant te ontkomen? De wedono had toch gelijk!"

»Ja."

Ook dàt gaf te denken. Het was een vraag meer in de lange rij, die alle sloegen op het karakter van het Javaansche volk en waarop ik het antwoord was schuldig gebleven.

»Zou ik het ooit kunnen geven?" vroeg ik mezelf af.

Toen stonden we voor de soos, waar we een koe-

len dronk zouden nemen voor onzen afrit naar Djempol, — zoodat ook die vraag niet werd beantwoord.

* * *

Soms schijnt me ons zijn hier, in Holland, een korten tijd van ontwaken uit narcotischen slaap, waarin we met verbaasden blik zien naar al het gebeuren rondom, waarin we glimlachend terugdenken aan de droom-vizioenen van toen, — Indië. Het is een tijd van dubbel leven, dubbel voelen, — voor het reëele, het nieuwe, voor het oude ook, het voorbije, dat zoo fel contrasteert met de realiteit, dat ons verlangen boeit, ook op momenten, waarin het nieuwe dwingt tot vergeten.

Het oude is er, — het blijft.

We kunnen ons niet losmaken van zijn invloed en het nieuwe niet zien in volkomen abstractie. In den winter, bij sneeuw en ijs, zagen we het eeuwige groen daar. We stormen mee in op de genietingen, die het leven hier biedt en verlangen ondertusschen naar Indië terug, naar het effene leven in Java's binnenland.

Bas Veth merkte hetzelfde op, bij anderen, en vreemd-oppervlakkig (ik wil hier niet zeggen, tegen beter weten in, hoe eigenaardig het ook moge schijnen, dat hij, die toch diep voelde, niet naar een breedere verklaring zocht) vreemd-oppervlakkig heeft hij den nawerkenden invloed van Indië op Indische menschen in Europa, het meest typeerend karakterverschijnsel genoemd van den waarachtigen indisch-

man, den indisch-man op-en-top, in de slechte beteekenis van het woord, die hij er aan gaf.

Op gevaar af van door meer genoemden schrijver te worden gerangschikt onder de door hem zoo zeer geminachte rubriek, neem ik geen woord terug van de bekentenis waarmee ik dit hoofdstuk begon.

Het oude is er, het blijft; het domineert in ons leven, het beheerscht onze opvattingen, ons voelen, ons denken....

'T Is Pinksteren, een mooie, zonnige dag, een zomersche avond. Felix Weingartner dirigeert Beethovens negende symphonie in de Moorsche zaal van den Dierentuin. Dat is een gebeurtenis, niet alleen voor ons, ook voor de vele honderden, die met ons opgaan naar de wijde, kleurige hal. Maar voor ons toch het meest, omdat we 't zoo lange jaren hebben moeten doen met de ronsebons-concerten in binnenlandsche societeiten op Java. In een enkele daarvan brachten ze 't weliswaar tot Strauss-avonden, éénș in de maand, — entre-nous! — een wilde uitlooper van de fantasie der betrokken directie een durf van de goedlachsche leden.

Weingartner is er; we zien, we hooren hem!

Zijn beeld is ons niet vreemd; tusschen enthousiaste critieken op tijdschrift-bladzijden hebben we 't meermalen gezien, op Java nog, en, droomend van de genietingen, die Holland zou geven »in onzen verloftijd", heeft Bets toen zijn naam toegevoegd aan 'n lange rij van coryphee̎ën in de kunst, die ze zoo graag zou willen zien, willen hooren. Haast devoot kijkt ze op naar de tengere mannen-figuur, die zoo

heel klein lijkt tegen het groote orkest-en-koor, die in sober arm-beweeg uiting geeft van zijn opvatting van 't meesterwerk.

Een oogenblik volgen we hem, hem alleen; — laten we op ons inwerken zijn inspiratie, — totdat we weg zijn in de muziek met allen, die daar rondom ons ademloos luisteren.

Als we opzien, sleept Weingartner het koor mee in zijn extase en het jubelt door de zaal:

»Freude, schöner Götterfunken,
»Tochter aus Elysium."

Het is een heerlijk moment, waaraan we zullen terugdenken tot in lengte van jaren! ....

We zijn nog naar Scheveningen gegaan; Bets wilde 't zoo graag.

»'t Is nog zoo vroeg en 't weer is zoo mooi."

»Best, hoor! We gaan!"

'k Ben zoo blij met haar geestdrift, die nog nawerkt nu we de Oranje-galerij doorwandelen, tusschen de drukke menigte door.

»Even naar Fortmann?" dringt ze aan.

»Iets nieuws zul je er niet zien, vrees ik."

»Dan het oude maar weer, dat van laatst."

Zij loopt heel licht aan mijn arm, waarop ik nauwelijks haar vingerdruk voel, wanneer ze een heel verliefd paar ziet tusschen het slenterende publiek, een Engelschman met een pijp of een Duitscher met een monocle in den ooghoek. Dan staan we stil voor den winkel met al het moois, waaraan ze zich te goed doet voor den zooveelsten keer.

Een Dante-beeld, een portiek met Dorische zuilen, waaronder in vreemde verlichting een paar menschenfiguren uitkomen, een groep dwergen, — al de luxe, die we hier zien, de fijne producten van de meest-moderne kunst, ze boeien haar weer.

»Konden we al dat moois maar meenemen naar Indië," schwärmt ze.

Ik trek haar mee, weer terug, nu buiten langs, waar we glimlachend overzien de warrelende menschenmassa, die zich beweegt over den boulevard onder 't helle licht der booglampen. Als we eindelijk, voor 't Kurhaus, geheel opgaan in de menigte, gaan we als vanzelf met den stroom mee, de wandelpier op.

»Gaan wij ook nog even?" vraagt Bets, bijna overbodig.

»Ja, graag!"

Ik geef de kaartjes af en volg haar op den houten vloer, onder de electrische-lichtjesbogen door, die toch het uitzicht vrij laten over het strand, over de zee, in het half-donker van den zomernacht.

Op 't breede plankier maken de menschengroepen zich los van elkaar; hier twee, drie, daar een enkele éénling, die langzaam voorbij wandelt en met critischen blik zoo velen omvat, als maar mogelijk is.

Het gefrutsel van japonnen en rokken, het geklakker van hooge hieltjes op 't hout, de lachende, bleeke gezichten, die ons voorbij trekken, — het werkt alles snel op ons in, al blijft de indruk voorloopig onbewust nog.

Bets kijkt om naar de badplaats, die van hier

is te overzien in haar geheel; haar bewonderende uitroepen dwingen ook mij stil te staan en om te zien. Even buiten den stroom van de af- en aanloopende menigte staan we stil naast elkaar, zien links, rechts, de lange lichtenrijen langs en blijven den blik hechten aan de donkere koepels van 't Kurhaus en de Seinpost, die scherp-gelijnd uitkomen tegen den zomer-nachthemel.

Uit de bar op 't wandelhoofd klinkt de Donauwellenwals; Bets kan een nijdige ruk met de schouders niet onderdrukken:

»Donau-wellen und kein ende!" zucht ze.

Toch wandelen we nog verder, naar de bar zelf waar we de prop-volle zaal binnengaan om iets te gebruiken.

»Wat doen we eigenlijk hier?" mopper ik.

Bets lacht om mijn wrevel.

»Even zien, even hier blijven, nu we er toch zijn — ik wil ook wel graag een kop koffie."

Ze kijkt rond door de zaal, naar de lachende gezichten, mannen en vrouwen, die zich vergapen aan een »Tyroler" ensemble, dat daar zingt en jodelt om ons het leven te veraangenamen. Boven, hoog in de lucht, zit een militaire kapel onder een glas bier uit te blazen van nummer vier van 't programma. De fluitist hangt vijf voor.

Bets kijkt naar den man.

»Dat is voor straks," merk ik op, »als de troep beneden is uitgejodeld."

Ze glimlacht.

»Programma, heerre!" schreeuwt een kleine jongen.

›Dank-je!"

De groen-roode Tyrolers eindigen met een indrukwekkende slot-strophe en nemen den bijval van 't gulle publiek in ontvangst met hoedengezwaai.

Een moment overleggen de zangers onder elkaar, dan kondigt er één aan een extranummer, een bassolo.

Het publiek klapt in de handen.

›Willen wij maar gaan?" stel ik voor.

›Dit nog hooren," stelt Bets voor. ›Misschien zingt de man goed."

›Toe dan maar!"

Gelukkig, het duurt niet lang meer.

De solist zwaait met z'n hoed en verkondigt met grove stem, dat hij ons zal vergasten op ›Andreas Hofer."

We staan tegelijk op.

Het publiek rondom ons kijkt ons verbaasd aan.

Terwijl ik nog wacht op den kellner, treft me opeens een blik uit de holle oogen van een der grijnzende doodskoppen, die als symbolische versiering geschilderd staan op de breede wandlijst tusschen omlauwerde harpen.

Ik begrijp de bedoeling, waarmee de decorateur die versiering hier een plaats gaf.

›Zestig centen," zegt tellend de kellner:

›Dank je!"

›Zu Mantua in Banden,"

dreunt het door de zaal.

Dan staan we buiten.

Buiten, in den milden zomernacht.

En toch niet in de stilte, niet buiten het gedoe van de menschen. Ze waren om ons als een hinderlijke zwerm muggen op zomeravond-wandeling, buiten, langs 't water. Soms deinen ze terug en laten ons ruimte om flink door te stappen; dan zien we ze weer dichter bij komen, ze sluiten ons in, raken ons aan en voet voor voet schuifelen we verder over 't harde plafeisel. 't Zit vol, overal; voor de café's aan den boulevard, bij Berenbak. Op 't kurhausplein dringt de menigte samen; electrische trams gieren aan om hun last op te nemen.

»Queue maken!" beveelt een politieagent.

We laten ons willoos opdringen in de lange, dubbele rij en kijken gedachteloos voor ons. Een mager, hoestend juffertje staat voor me, zoo vlak bij, dat ik niets anders zie dan haar nek en een kanten colplooisel; enkele lange haarsprieten, die zich los hebben gewerkt uit het kapsel, hangen neer over 't kraagje.

't Ding is vuil.

We gaan langzaam vooruit.

Een nieuwe tramwagen rijdt voor, leeg.

Over de hoofden voor me zie ik den beugel langs den geleiddraad schuiven, al langzamer, totdat voor ons de wagen stil staat.

De menschenrij gaat omhoog; langzaam gaan we mee met den stroom, voetje voor voetje voorwaarts.

We zijn er haast.

De nek van het dametje voor me, het kanten plooisel, de haarsprieten gaan plotseling omhoog; haar dunne meisjes-taille beweegt voor mijn neus heen

en weer, zoodat ik den leergeur ruik van haar ceintuur, — dan stapt ze resoluut op het bordes achter en zoek ik zelf naar de treeplank om Bets naar boven te helpen.

»Staan!" zegt ze verdrietig. »'t Is binnen vol."

»Vol!" waarschuwt de conducteur.

Over twee, drie hoofden heen reikt hij naar het electrische-schelknopje, het belletje voor rinkelt en zuchtend glijdt de wagen vooruit.

Door mijn hoofd flitst plotseling de herinnering aan de uitvoering in den Dierentuin; ik zie weer de groote zaal met de rond-bogen, bruin en rood, den lichten, tropischen hemel van het decoratief en scherp daartegen de figuur van den dirigent, Weingartner op z'n mooist, in volle extase.

't Beeld vervaagt weer.

't Stijve staan vermoeit.

Ik tracht me te keeren tusschen de menschen om me en zie in 't verzakte gelaat van een ouden man; een paar grijze, doffe oogen zien me moe aan, zonder vragen, zonder uitdrukking.

Langs hem heen glijdt mijn blik naar buiten, waar de half-verlichte groene stammen der olmen in wilde haast voorbij suizen, weg zinken in 't diepe donker; ik blijf er op staren in onbewuste gevoelloosheid, waaruit ik opschrik, als de vaart van de tram plotseling vermindert.

»Anna Paulowna-straat!" roept de conducteur naar binnen; zoo met het hoofd in den wagen klinkt zijn stem vreemd-ver weg.

De tram staat stil.

Bets en ik stappen uit.

Ze neemt zwijgend mijn arm en leunt er zwaar op; ze is heel vermoeid blijkbaar.

»'t Is nog een heel eind de Laan langs," meent ze.

»Willen we op een bus wachten?"

»Een bus? ja, — toch maar! Komt er niet juist één aan?"

We luisteren, terwijl we stil staan.

Heel uit de verte hooren we 't geratel van het typisch Haagsche voertuig, dat bellend nadert. Als de logge wagen met de zware Belgische paarden den straathoek omkomt, is plotseling de stille straat vol van het hardste wagen-lawaai; heel zwak slaat er mijn stem tegen in, als ik den man voorop toeroep om stil te houden. Toch begrijpt hij mij; hij houdt zijn span in.

De omnibus staat.

»Goeien avond, mevrouw!" groet de Conducteur en helpt Bets meteen naar binnen, met een vrijpostige galanterie, die alleen Haagsche omnibusconducteurs zich mogen veroorloven tegenover het zwakke geslacht. Dan slaat hij voor mij aan zijn pet en vraagt:

»Twee mijnheer?

»Asjeblieft."

Zwijgend neemt hij mijn kwartje in ontvangst en reikt me de dunne biljetjes aan. Op de tast af zoekt hij in zijn geldtasch met koperen beugel naar de noodige geldstukken om mij terug te geven. 't Duurt heel lang, zóó lang, dat ik honderd maal de gelegenheid heb hem de vijf centen te schenken.

»Asjeblieft mijnheer; twee gobangs terug!"

»Hou ze maar!"

»Dank u beleefd!"

't Verbaast me even, dat de man dadelijk de »indischgasten" in ons heeft gezien.

»Ben jij ook in Indië geweest, Conducteur?"

»Vijf jaar mijnheer — als soldaat! En nu al weer twaalf jaar hier bij de lijn, vijf jaar als werkman, zeven op den wagen!"

»Zoo! Al twaalf jaar! Dan bevalt het je wel hier?"

Hij antwoordt niet dadelijk.

»Wat zal ik u zeggen! — Je weet al niet beter, of 't hoort zoo."

»Zou je dus liever resident zijn op Java?"

»Resident?!"

De man schrikt van mijn vraag.

Ongeloovig kijkt hij mij aan, alsof hij de mogelijkheid overweegt van mijn propositie. De grove trekken in het verbruinde gelaat spannen zich tot een breeden lach, voor hij antwoordt:

»Nou mijnheer! Dat zal waar zijn!"

Zijn lach ontspant zich; maar het plotselinge gelukvizioen verklaart nog zijn gezicht, als hij meer voor zich zelf herhaalt:

»Dat zal waar zijn! — Met minder doe ik het ook nog!"

In vluchtig onderzoek glijdt zijn blik nog even over mijn gelaat; dan blijft hij voor zich staren in de leege straat.

Zooals hij daar naast me staat met de hand aan den koperen beugel van de schuifdeur, zoo staat hij daar dag in dag uit, meehotsend op en neer met den

rommelenden wagen, altijd weer de kei-straten door.

»Arme kerel!" denk ik.

't Spijt me nu, dat ik mij mijn vraag liet ontvallen; 't komt me opeens heel wreed voor, dat ik hem heb gerukt uit de gevoelloosheid, die over hem moet zijn gekomen in lange jaren van hard sleurleven.

»Je weet al niet anders, of 't hoort zoo!"

Da's het beste, niet anders te weten.

Nu ik voor me zelf analyseer al mijn denken en doen wordt me de vage gedachte bewust aan den man, die geen resident wilde zijn, die zijn vloek uitspoog over 't land, dat ons lief is. En ik weet het nu klaar, dat er in mijn ziel altijd is een denken aan Indië, dat ik daarom alleen scherp voel al het kleinzielig gedoe van de menschen hier, de groote massa, die najagen de vele genietingen in zenuwverslappend jakkeren van lichaam en ziel.

Waarnaar wij hebben verlangd met de velen, die 't lazen, die 't hoorden, — dat wij daar zoo arm zijn. daar, op Java, in Indië!

Wij? Arm?

In 't spaarzame halflicht van de traplamp gaan we langzaam-van-moeheid naar boven en zwijgend tegen elkaar staan we een oogenblik later in de slaapkamer en kijken er met wraakzuchtigen blik naar de gespreide bedden, naar de gesloten vensters. Boven ons dreunen stappen van de menschen »twee hoog", die op bloote voeten haastig ronddrentelen en druk doen voor den nacht; — wat we elken avond nog hoorden, wat we hooren zullen, zoo lang we hier zijn.

»Beneden doen ze de ramen," geeuwt Bets.

Dat is de mevrouw zonder meid, die 't grove werk aan de straat doet in 't donker, 's nachts, als niemand passeert.

Er overmant me een gevoel van wrevel, van afkeer, waar heel even maar doorglimpt een weinig medelijden met de vrouw, die d'r stand op moet houden.

Mijn stemming is er niet naar.

Afkeer, — die laait er op in mijn ziel, afkeer alleen! Afkeer, die moe maakt, zoo moe; die me morgen en dagen, weken nadien, weg zal doen vluchten uit 't stadsleven, weg uit de benauwend-enge straten en huizen, weg uit concertzalen en »bars", weg van de menschen, die zich rusteloos àf-leven hier in den waan, dat ze 't hebben gevonden, het hoogste, het beste.

De armen!

Ik zie ze als lange processie, duizenden bij duizenden, allen in dienst van den god, die als geen ander volle devotie ziet in de aanbiddende scharen! In lange, kleurige processie zie ik ze, kleurig van lichte zij, wit, geel en groen, van goud-leer, van juweelengeschitter en parelen-glans! Maar wij, wij alleen misschien, zien ook de wasbleeke, doodmoede gezichten, oud en jong, met den verstijfden lachtrek, waarmee ze

»andachtsvollen Sinnes lauschen
»den wilden Walzermelodie'n,
»und was die seid'nen Kleider rauschen,
»und was die Spitzenröcke flüstern,
»und was die süssen, wildgelockten,
»die langen Mädchenhaare knistern.

»Dann blüh'n die Fieberrosen auf."

Fieberrosen!

Ik lig stil te tellen de enkele weken, die we hier nog zijn; er is een heerlijk verlangen in me naar 't zonneland. Daar zullen we 't misschien weer moeten doen met ronsebons-concerten ergens in een binnenlandsche societeit; de gedachte daaraan maakt me haast vroolijk....

Een zondagavond dáár!

Er licht een week achter ons van effen leven, zóó kalm, als de afwisseling van werken en thuis zijn het maken kan alleen. Het werk gaf voldoening, die opwekt om thuis je-zelf te zijn, in eigen omgeving. Hoe Bets daarin gewerkt heeft, hoe ze gezorgd heeft voor haar bloemen en planten en dieren, voor al den rijkdom, die een Indisch huishouden biedt aan wie er waarachtig vrouw wil zijn, dat hebben we vanochtend samen bewonderd. We hebben »buiten gescharreld", totdat de zon hoog stond, totdat Bets me drong naar de badkamer om van kleeren te wisselen; er mochten eens lui komen oploopen.

Maar ze zijn niet gekomen, de »lui."

Het laatste uur van den korten morgen hebben we doorgebracht voor de piano, ik stil-luisterend naar al het moois, dat ze me voorspeelde, zóó heelemaal erin, dat ik een enkelen keer protesteerde tegen haar gaan naar de keuken, om te zien naar het werk van de kokki.

Nu luwt de zeewind, de zon wijkt.

We zitten buiten, in den tuin, vlak aan den weg. 't Is er toch stil, zóó stil, dat we er ongestoord hebben kunnen lezen met volle aandacht.

Bets legt haar boek weg.

Ze staat op•om rond te wandelen, doelloos, maar met een nieuwe attractie voor elke seconde, die ze rondkijkt en opmerkt, ik weet het.

Ik leg nu ook mijn boek neer en beveel den huisjongen het kleine tafeltje met de leestrommel naar binnen te brengen.

Bets is al bezig.

Van een rozestruik richt ze een takje op, zwaar van bloemen, en geeft het steun. Molly, onze hond, is haar gevolgd; 't beest rekt zich en kijkt naar haar op, bedelend om een klein beetje attentie voor zich.

Mijn vrouw ziet het niet.

Ze gaat verder den tuin is; bij een zuurzak-boom staat ze naar boven te kijken en roept me toe:

»Er is een groote rijp! Gek, dat wij die geen van beiden van ochtend hebben gezien!"

Ik kom bij haar staan en zie nu ook de groengele vrucht tusschen de sappig-groene blaren hangen.

»Laat ons er morgen aan denken, — die moet er af."

»Nu dadelijk maar, niet? Roep den tuinjongen maar, wil je?"

»Kebon!"

»Toean!"

De tuinman komt aanloopen en raadt al, wat er voor hem is te doen; 't gebeurt haast elken dag, dat hij tegen den avond geroepen wordt om deel te nemen aan onze excursie door hof en tuin.

»Haal die rijpe zuurzak [251]) er af!" beveelt Bets.

Dan kijkt ze over 't lage muurtje de straat langs,

waar enkele Europeesche kinderen in witte kleeren het spel van den namiddag nog voortzetten, maar veel kalmer dan toen, omdat ze het mooi van gestreken jurken en strikken graag bewaren voor den soosgang vanavond.

Inlanders gaan af en aan; enkelen loopen haastig voorbij, hebben het druk nog tegen den avond; anderen wandelen met langzamen tred naar de aloon-aloon, om er, liggend in 't gras, keuvelend onder elkaar, de stille avond-komst te genieten.

De zon daalt.

Op het erf van het waterstaatskantoor tegenover ons spreidt de mandoer zijn matje voor 't laatste gebed; vast elken avond zie ik hem op de stille plaats neerknielen met het aangezicht diep ter aarde gebogen; dan rijst hij op met wijd-uit ten hemel geheven handen, den verklaarden blik gericht naar 't westen, naar 't heilige land!

Allah il Allah!

't Is, alsof de gemoedsrust van den biddenden man op me inwerkt, alsof elke rimpeling in mijn gemoed zich legt in lichte rust. En toch zou ik misschien in een andere omgeving iets absurds vinden in dat bidden aan den weg.

Hier niet.

't Is, alsof er een zwijgend bidden is alom, waarmee zijn daad in volkomen harmonie is.

Het laatste daglicht trekt snel weg.

De omtrekken van boomen en huizen worden scherper; ze leggen den glans af en staan in doffe kleurloosheid tegen den klaren hemel.

Van de aloon-aloon klinken de eerste tonen van een marsch tot ons door, de gewone Zondagavondmuziek in de soos. 't Is de oproep der kinderen ten dans.

Hier en daar geeft een moeder haar kroost nog geleide op het voorerf en laat ze dan gaan, onder 't waakzame oog van een bediende de kleinsten.

De rust van zooeven keert weer terug in de stille straat, volslagener nog, nu de hoog-gaande kinderstemmetjes zwijgen, nu het donker meer en meer zakt over 't plaatsje.

Bets en ik gaan het achtererf op, dat gedeeltelijk flauw licht ontvangt uit de achtergalerij, waar één lamp is aangestoken.

't Is het oogenblik van 't laatste dagschijnsel, dat ook nu niet nalaat op me in te werken, zooals het dat gedaan heeft elken keer, dat ik den tropen-nacht zag, voelde komen. Ik voel ernst, weemoed neerzinken in mijn ziel bij 't opzien naar de hooge palmkruinen, waarvan de slanke bladeren vreemd-geheimzinnig wuiven tegen den klaren hemel.

Onze tuinman zit midden op het opene erf; nu hij ons ziet naderen, staat hij op en zet zich verder weg weer op den harden, drogen grond, in de meest geliefkoosde houding der inlanders, die volkomen rust geeft aan 't lichaam [252]). In de galerij voor de kamers der bedienden, waar 't nu nog donker is, zitten een paar vrouwen. Zij allen vragen niet naar het hoe, geven zich geen rekenschap van hun stemming; als in droom laten ze zich wegzinken in hun aandoening, onbewust.

Maar wie nu de nacht-komst voelt als ik, zal hun doen begrijpen, zal zich één voelen met hen, hier, in hun land. Een verre gamelan sprenkelt zijn lied door de stilte en ik zie ginds een bruine hand in beweging komen op de cadans der zwevende klanken.

De muzikanten voor de societeit beginnen een slepende wals, — op verzoek van de kinderen waarschijnlijk.

Bets luistert.

»De Bandoeng-wals!" [253]) zegt ze, herkennend; dan neuriet ze mee, terwijl ze een slinger witte bruidstranen opricht en voorzichtig legt om de latten, waarlangs de plant opklimt.

»Willen wij ook maar gaan?" vraagt ze.

»Ja! — 't Is bij zeven."

Haar zorg is niet noodig meer voor den verderen gang van het huishouden; de bedienden weten hun werk, ze weten ook, waar we te vinden zijn, als ze ons noodig mochten hebben.

Di roema bolla!

In 't huis, waar het ballenspel wordt gespeeld! [254]).

Daar gaan de blanda's luisteren naar de muziek op Zondagavond; dat weten ze allen, dat ligt in den gewonen gang der dagelijksche gebeurtenisjes in 't leven der Hollanders.

Naar de soos!

Ik weet het, er komt een glimlach om uw lippen, nu ge denkt aan het heel-primitieve uitspanningslokaal, waarvan vele schrijvers en schrijfsters over Indië een nauwkeurige teekening hebben geleverd. Maar zoo ge zelf Indië hadt leeren kennen en lief-

hebben, ge zoudt er wellicht gekomen zijn tot breeder opvatting, tot volkomen begrijpen.

Zeker! Een cementen vloer onder een pannendak, dat gedragen wordt door drie wanden en een pilarenrij, soms ook door pilaren alléén, dat is een huis en wie nooit de harmonie heeft gevoeld, die er is tusschen een pendoppo van een regentswoning en de oostersche natuurpracht daaromheen, die heeft het wondere land niet gezien, heeft het niet leeren kennen!

Het societeitsgebouwtje straalt in feestelijke verlichting.

In de pendoppo-achtige voorgalerij is de dansvloer ontruimd; tafels en stoelen zijn op zij gezet, in hoeken gedrongen. En wals op wals dansen jongens en meisjes daar af onder 't oog van de Europeesche bewoners, die buiten zitten, vóór. 't Is een vroolijk begroeten, als we ons bij het gezelschap voegen, een inruimen van plaatsen, een gul aanbieden van de een of andere verfrissching.

Met belangstelling hooren we 't nieuws aan uit de stad, uit de heele afdeeling. Want van den Zondag hebben ook de buitenlui gebruik gemaakt om naar de soos »in de kotta" te rijden, uren ver enkelen, om er weer eens menschen te zien.

We hebben ze dadelijk opgemerkt onder 't publiek van de hoofdplaats, de geroosterde aangezichten, die vertellen van dagenlang werken in riettuin of indigoveld, — stoere, krachtige Hollanders met een gullen lach om de lippen, het hart op de tong, maar kerels van stavast, die het leven aandurven met dien

nooit-versagenden moed, die doet denken aan de zonen van oud-Holland, Holland van eeuwen her!

De herinnering maakt me warm.

Het type was te geprononceerd om onopgemerkt te blijven onder de Hollanders in Indië en »suikerlui", »koffieboeren" en »tabakkers" en hoe ze meer mogen heeten, ze zijn ten tooneele gevoerd door schrijvers, die het mooie dáár niet konden, niet wilden zien; in mijn hart is er altijd iets van warme sympathie wakker geworden, als ik mij een hand zag toesteken, waarop het blonde haar afstak tegen de tot leer gebrande, bruine huid! Was het, omdat ik hen niet alleen heb gezien in »de kroeg", maar ook in hun woningen en vooral in hun werk, dat ik de witte figuren gevolgd heb door tuin op tuin, in hitte en regen, de witte figuren onder den breeden tjapil, [255]) met de slobkousen om de beenen, den gekromden stok in de hand?

't Is toch waarlijk geen wonder, dat de jongeren onder hen den lust in zich voelen opkomen de beenen nog eens van den vloer te krijgen; hun voorstel tot een algemeenen dans vindt bijval; de dames doen mee.

»Kapelmeester!" roepen twee stemmen tegelijk.

De man komt en ontvangt zijn instructies.

»Eerst een wals, versta je, — en laat er maar dadelijk een kruispolka op volgen."

Dan is het een algemeen opstaan, een voegen tot paren onder vroolijke scherts, waar de luide bijvalskreten der kinderen boven uit klinken.

De stemming is er, de gezonde stemming van

ongekunstelde vroolijkheid, de natuurlijke reactie op 't ingespannen werk van dagen, van weken soms.

Voor, onder hen, die liever bleven zitten, is toch aller aandacht bij de dansende paren, die nu de pendoppo vullen. De ouderen dansen in breeden boog om de kinderen heen, die zich met een klein deel van den dansvloer tevreden moeten stellen en 't graag doen, trotsch als ze er op zijn, dat ze mee mogen doen »met de grooten".

Wie zou hun dat misgunnen?

Hun pret duurt toch al niet lang meer.

Een bezorgde moeder laat nog één dans toe, maar vindt het dan tijd om in overleg met de andere dames de muzikanten aan te zetten tot het spelen van »Nina, nina, boboh!" [256]) dat de kleinen aanhooren onder luid protest.

»'t Is nog zoo vroeg!"

»'t Is niet zoo vroeg meer; — de tong-tongs hebben al lang acht geslagen!"

't Geeft een oogenblik van kalmte, als de kinderen eindelijk zijn afgetrokken; de bedienden krijgen last de glazen nog eens te vullen en in den breeden kring dames en heeren wordt het soosuur, het éénigste uur van gezellig samenzijn in de week, gerekt.

Hoe lang?

Niemand vraagt er naar; dat hangt af van de stemming. 't Kan half tien worden, tien uur, — als het een beetje geanimeerd is, duurt het zóó lang, totdat er toevallig één den tijd opneemt en verschrikt van 't late uur.

Er zijn ondertusschen invitaties gedaan voor een soupertje thuis, om den Zondagavond te besluiten en lang, nadat het in de societeit donker is geworden, zijn er hier en daar nog voorgalerijen van Europeesche huizen hel verlicht.

Tot ook daar de nacht komt.

Dan knarsen over de wegen de lichte rijtuigjes der buitenlui, die van de kotta naar huis terugkeeren en de kleine Europeesche wijk ligt stil neer tusschen de kampongs der oostersche bewoners.

— — — — — — — — — — — — — —

Gij, jonge mannen en vrouwen, die gereed staat de verre reis naar 't vreemde land te beginnen, wien 't hart nog angstig klopt na het lezen van Veth's boek over Indië, »het bagno Indië," — en gij, ouders, die uw kinderen dáár weet, in 't land, waarvan ge met zooveel zorg hebt gelezen in boeken en tijdschriften, in dagbladen ook, waarin goedkoope verslaggevers lostrekken op Indië, op ons land, op eigen volk, God betere 't, waarin ze kolommen vullen over de verdorven maatschappij dáár, omdat het bezwadderen van 't schoone land hier getolereerd wordt, omdat het en vogue is, — ge zult ook dìt boek ter hand nemen; lachend zult ge mijn stem aanhooren en — twijfelen.

Twijfelen zult ge, omdat het u vreemd is, goeds te hooren van Indië!

Het boek van Bas Veth is nooit ernstig weerlegd.

Ge hebt het genomen, zooals ge aanhoort een in razende woede uitgesproken vervloeking; 't klinkt

nog in u na als een vloek en ge denkt er niet aan, voor u zelf te ontleden al zijn motieven.

Veth sloeg den hond van een assistent-resident.

Die ambtenaar voelde rancune daarover. —

Dus is Indië een slecht land, zijn de Hollanders daar slecht.

Neen, heer Veth!

Dat bewijst, dat ge ook dáár leeft tusschen menschen, wien niets menschelijks vreemd is en op de genoemde premissen hadt ge een sluitrede moeten laten volgen als deze:

»Sla nooit autoriteits-honden, waar ook ter wereld."

In Indië eet men de rijsttafel.

Veth houdt niet van die kost.

En weer besluit de schrijver: »Dus is Indië 'n slecht land."

Nogmaals, neen! Eet er dan geen rijst, maar eet er iets anders, zuurkool met worst, bruine boonen met spek, wat ge maar wilt.

Voor uitverkochte huizen heb ik zien gaan het Indische blijspel van den heer Schuil, »Gedeballoteerd."

»Typisch Indisch!" schreef een verslaggever in »'t morgenblad" van zijn courant.

Neen, heer verslaggever! die na de voorstelling nog tijd hebt gevonden om in vroolijk gezelschap een pot bier te drinken, voor ge u zettet aan uw schrijftafel om er in enkele oogenblikken een kort verslag van de opvoering te geven en er een breedvoerige beschouwing over de verdorven Indische maatschappij aan vast te knoopen.

Neen, heeren! Typisch menschelijk, zoo ge wilt, anders niet.

»Ga toch niet naar Indië!" waarschuwt een oudgast, die....

Maar wat tracht ik nog meer materiaal aan te voeren om te bewijzen, dat land en volk miskend worden, elken dag weer!

Zoo gij, die Indië niet kent, maar er wel degelijk belang in stelt, zoo gij al twijfelen mocht aan het enthousiasme in mijn roep »Heilig Indië!" — daar, over de zee, zijn er velen, die er mee in willen stemmen, die het land liefhebben als ik.

En zoo zij er zich voor een oogenblik arm mochten gaan voelen bij ronsebons-concerten in eenvoudige binnenlandsche societeiten, laat hun ook dit gezegd zijn, dat het ijdele waan is, te denken, dat Holland, dat Europa éénmaal den rijkdom des levens over hen uit zal strooien, dat ze er in bedwelmend vermaak vergoeding zullen vinden voor jaren van fictief gemis.

Waan, ijdele waan, anders niets.

Hebben de gezonden den medicijnmeester van noode?

Zij zullen er leeren inzien, dat Holland het land niet meer is van jaren her, het volk daar; hun volk niet meer.

Medelijden zullen ze voelen in hun hart en hoofdschuddend zullen ze de »uebermenschen" aan zich laten voorbijtrekken, mannen en vrouwen in vreemd gewaad....

Ik heb het gezegd! O, ware het niet waar, wat ik schreef!

Kan ik anders, nu de dag nadert, waarop we de »uitreis" weer zullen beginnen?

De uitreis, naar Indië, naar huis....

Naar 't land, waar we eenmaal ook Weingartners zullen hooren, nu het gebleken is, dat er wèl kunstzin schuilt in de Europeesche bewoners, nu Nederlandsche kunstenaars van naam daar geschat zijn op de waarde, die hun toekomt; —

waar we in stille maannachten in den kring van vriendelijke menschen de gamelan zullen hooren en er tevreden bij zullen zijn; —

waar we 't moederland zullen liefhebben in zijn heerlijken rijkdom van tropische bezittingen; —

waar we van die liefde zullen blijven getuigen, ook tegen den luiden vloek in van honderd anderen, zoo het zijn moet!

* * *

Lien was getrouwd.

Dat was gegaan, zooals het met een huwelijk in Indië veelal gaat; kennis maken, verloofd zijn, trouwen, alles in zes maanden tijds.

Na langen tijd waren we weer eens gelogeerd geweest op Djempol, waar ieder zijn best had gedaan om het er ons, gasten van »'t groote huis", zoo aangenaam mogelijk te maken. Door de geëmployeerden waren tochtjes naar boven georganiseerd, we waren op jacht geweest, er was heel veel getennist, 't was een »leuke" week geweest volgens mijn schoonzus, een meening, die ik gaarne deelde, maar waar-

van ik de beteekenis eerst recht begreep, toen Bets me op zekeren avond »in 't geheim" vertelde, dat het met Lien wel gauw zou komen tot een engagement.

En 't kwam zoo!

De verliefde jonge man schreef me enkele dagen later een briefje uit het hotel, waar hij was afgestapt en een uur later was hij bij ons om uit mijn handen zijn bruid te ontvangen. Ik had me voorgenomen, zoowel hem als Lien ernstig de groote beteekenis van hun voornemen onder het oog te brengen, maar die enkele maal in mijn leven, dat ik, om zoo maar eens te zeggen, als familievader fungeerde, ontzonk me heel onaangenaam al mijn waardigheid en had ik mijn toestemming gegeven, voor ik het zelf wist.

't Kwam waarschijnlijk ook door de haast van den jongen man; persoonlijk was hij gekomen om voor het begin van den maal-tijd zekerheid te hebben; ze konden dan trouwen direct na de campagne.

Ook was Veth's boek met het hoofdstuk »Indische huwelijken", toen nog niet verschenen; ware dat het geval geweest, waarschijnlijk had ik me niet zoo gemakkelijk gewonnen gegeven, had ik me niet laten suggereeren door den heet-gebakerden huwelijks-candidaat.

Het geval lag er toe.

Voor de dames waren er drukke weken gevolgd; het uitzet moest in orde gemaakt worden, het uitzet naar Indische opvatting, kasten vol linnengoed, waar Lien het, netjes als ze was, zeker vijftien jaar mee zou kunnen doen.

Lien is de bruid! Om dat feit concentreerde zich

ons leven gedurende maanden, zoodat we er al heel weinig aan dachten, hoe het zou zijn, als het levenslustige jonge meisje eenmaal niet meer bij ons was.

Eerst toen de wagen met het gelukkige paar was afgereden en de bruiloftsgasten ons alleen hadden gelaten, eerst toen voelden we, dat ze een leegte had achter gelaten. Haar kamer kreeg na de schoonmaak het voorkomen van een logeerkamer op nonactief, zoodat we dat deel van ons huis afsloten en er niet anders kwamen dan als 't noodig was.

Na jaren waren we weer alleen, heel alleen met z'n beidjes. Er kwamen dagen, waarop we dat alleenzijn natuurlijk vonden en goed; vooral was dat het geval, als drukke logé's met kinderen een week, veertien dagen lang den geregelden gang van ons huishouden hadden gestoord, als schelle kinderstemmetjes heel ongewoon door ons huis hadden geklonken en wij het druk, te druk hadden gevonden.

Dan konden Bets en ik 's avonds in mijn studeerkamer zitten en ons volmaakt gelukkig voelen in de stilte rondom, waarin het krassen van mijn pen hoorbaar was en het omslaan der bladen van haar boek.

Totdat we de stilte voelden en het elkaar zeiden, dat 't goed was zoo; dat het z'n lusten meebrengt maar ook z'n lasten, kinderen te hebben en ze groot te brengen naar eisch.

Totdat we zelf twijfelden aan de oprechtheid van onze meening daaromtrent en altijd weer eindigden te verlangen naar eigen kinderen, naar één enkel kind maar, om zijn stemmetje te hooren

rondom ons, om dáárvoor te kunnen leven, om het lief te hebben, lièf te hebben!

Toen reeds wisten we al heel zeker, dat de vervulling van dien wensch onder de utopieën gerekend moest worden; 't zou tòch nooit gebeuren.

En 't gebeurde toch, heel onverwacht!

In lange brieven, vol heerlijk geluk, had Lien haar oudere zuster al meermalen verteld, dat ze »guter Hoffnung" was, dat de ooievaar op Djempol zou komen, in háár huis; de ooievaar, of zoo we wilden, de vaderlijke banggok tong-tong [257]) met z'n kalen schedel en sterke vleugels, die haar schat nog veiliger over zou brengen, naar ze vertrouwde.

Bets had erbij geschreid en telkens weer had ze gevraagd:

»Waarom wij toch niet? Waarom ook niet voor ons?"

En nog vóór van Djempol de vreugde-tijding kwam van de geboorte van een flinken zoon, was op ons dak de banggok neergestreken en had er zijn lichten last afgezet, een vijfjarig kind, een klein, teer meisje met donkere krullen en groote bruine kijkers, een kind voor ons en toch niet ons eigen, ons kind, maar niet van ons bloed.

In 't stadje A., waar ik toen geplaatst was, lag garnizoen, één bataljon; het gaf aan het plaatsje het cachet, eigen aan alle kleine garnizoensplaatsen op Java.

's Morgens al heel vroeg klonk militaire muziek langs de wegen, trompetters bliezen hun signalen uit over den omtrek, den heelen dag door, en tegen den avond was het overal vol wandelaars, op de

passer soldaten, in de lanen van 't kampement officieren met hun dames.

Daartusschen bewogen zich ook de weinige burger-ambtenaren, die in volkomen harmonie leefden met het militaire element. Er heerschte een zeer opgewekte geest; muziekavondjes, bals, tooneelvoorstellingen wisselden er elkaar af en tusschen dat alles door ontvingen we bezoek van pas aangekomen officieren, die veelal heel blij waren met hun plaatsing daar na langen dienst te velde, op Atjeh of elders, of van hen, die geroepen waren om het aangename verblijf daar af te breken, die hun tijd hadden gehad en afscheid kwamen nemen.

In de dagen, waarvan ik hier vertel, was het nog maar enkele maanden geleden, dat we ook een kapitein bij ons gehad hadden op zijn laatste bezoek, een man, die onder zijn wapenbroeders een beste kerel heette, maar — een beetje stil, wat zwaar op de hand. Toch was het met meer dan gewonen ernst geweest, dat ik hem voor 't laatst de hand had gedrukt, dat ik hem den gebruikelijken afscheidsgroet had toegeroepen:

»Kaptein van Deuren, 'n goeie reis en bestendig welzijn op Atjeh!"

Wij hadden hem niet anders leeren kennen als »zwaar op de hand," maar — ik begreep zijn ernst; ik wist, dat er in zijn gemoedsleven factoren waren, die hem stil maakten, gedachten, die hem altijd en overal vervolgden.

't Was om z'n kinderen, dat hij tobde, twee jongens en een meisje, die hij had bij een inlandsche vrouw, z'n njai, z'n meid.

Ik wist het.

In heel moeielijke dagen, toen hij als jong eerste luitenant zat op een kleine post in de rimboe, had hij die vrouw bij zich genomen. In z'n hard leven van heel-alleen-zijn, ver van de beschaafde menschenwereld, was zij geworden z'n trouwe makker, z'n onvermoeide verzorgster, z'n verpleegster in dagen van ziek-zijn, — 'n zonnetje in zijn huis. Daar was ze geworden de moeder van zijn kind, zijn eerste kind; daar had hij voor het eerst zijn vaderschap gevoeld, hoog en rein, hooger en reiner wellicht dan gij het ooit hebt gevoeld, eerbare Hollandsche huisvaders, die uw oogen zult sluiten over deze regels, die uw doorgerookten gouwenaar even terzijde zult leggen en uw dank zult stamelen onder 't omslaan van enkele bladen:

»Heere! wij danken u, dat we niet zijn als dezulken!"

Van Deuren had den kleinen jongen op z'n knie gereden, had hem gemokkeld en gekust, zijn kind! En hij was er te beter soldaat om geweest; zijn njai had z'n leven kleur gegeven. Eerst toen zijn tweede zoon geboren was en niet lang daarna ook z'n meisje, Meta, eerst toen Atjeh al lang achter hem lag en hij voort werd gedreven van de eene garnizoensplaats naar d'andere, van 't kastje naar den muur, zooals het heet in luchthartig Indisch-Hollandsch, eerst toen was de groote zorg in hem gegroeid, de zorg voor het drietal, dat zijn naam droeg, meer niet, dat nooit zou deelen in de voorrechten van wettige kinderen, indien hij mocht komen te vallen.

Dat was de groote schaduw, die er lag op zijn bestaan.

Als hij eens kwam te vallen!

Als hem 't leven maar werd gelaten, dan kwam alles terecht; dan zou hij na volbrachten diensttijd z'n pensioen nemen en de moeder van zijn kinderen trouwen; dan zou hij er nuttige leden van de maatschappij van maken naar beste krachten.

Als hij maar niet kwam te vallen, als dàt maar niet gebeurde!

De gedachte aan 'n mogelijken dood moet in hem geweest zijn als een obsessie!

En van Deuren kwam te vallen, toen, in die dagen.

Hij sneuvelde.

Arme kerel! —

Heel ongewoon druk was het in de societeit in de benteng, [258]) toen ik er in den vooravond de courant kwam lezen.

»Heb je 't gehoord?" klonk het me tegen over de leestafel heen. »Heb je 't gehoord? Van Deuren is gesneuveld!"

»Van Deuren?" vroeg ik nog na. »Is van Deuren gesneuveld?"

En anderen kwamen aanloopen; ze kwamen om me staan om het nieuws te herhalen in alle zegswijzen.

»De arme vent heeft het afgelegd, kassian! Hij scheen er wel altijd een voorgevoel van te hebben, dat het zoo komen zou!"

't Galmde aan mijn oor voorbij, 't maakte me stil.

»De arme bliksem!" betuigde ruw-hartelijk een ander, hoofdschuddend.

»Voor hèm is 't zoo erg niet," meende een derde.

»Maar zijn kinderen, — wat moet er van zijn kinderen worden?"

Juist! Dat was het! Wat moest er worden van z'n kinderen?

Ik zag de zaal rond en bleef staren op het heel-primitieve decoratief van 't tooneelscherm op den achtergrond; vreemd, dat ik toen voor het eerst de wanstaltige engelen-figuren zag, die er zwevend uitstortten den hoorn des overvloeds.

Toch was er maar één gedachte in me, die me geheel bezig hield. En ik hoorde den luitenant-kwartiermeester, die, ongevraagd nu, voor de piano zat en er een deun affloot, waarbij hij zich zelf accompagneerde. Verderop tikten de biljartballen tegen elkaar onder 't spel van een paar jongeren; dan klonk er weer luid een roep op over 't groote nieuws:

»Van Deuren is gesneuveld!"

»God, kerel! wat zeg je!"

't Ging van mond tot mond, van hart tot hart, ik wist het, hoe vreemd-gewoon de meeste bezoekers ook deden, wanneer de eerste schok uitgewerkt was.

Ik las er de courant op na, een kort relaas van 'n nachtelijken overval, waarbij de kapitein het slachtoffer was geworden van zijn plicht, zooals het dáár heette.

En steeds scherper teekende zich in mijn ziel het plan af, dat me geheel innam, dat ik meedroeg naar huis, naar Bets, wie ik het voor zou leggen ter goedkeuring.

»God, Bets! Van Deuren is gesneuveld, je weet wel, die kapitein van hier!"

Ze schrikte ervan.

»Vreeselijk, niet!" deed ze terug. »Van wie weet je 't?"

„Uit de courant; 't schijnt vannacht gebeurd te zijn! Er stond tenminste iets van een nachtelijken overval!"

»Die arme kinderen!" meende ze nog.

Dan zaten we zwijgend bij elkaar in de voorgalerij van ons huis, waar we 't wel eens stil hadden gevonden, zoo met z'n beiden alleen.

En we begonnen heen en weer te wiegen in den schommelstoel, bezig ieder voor zich met dezelfde gedachte, steeds vlugger onder het luider worden van den wensch in ons, van het groote verlangen naar een kind, een kind!

Totdat Bets het eens scheen te zijn met zich zelf en me verwachtend aankeek, terwijl ze vroeg:

»Waaraan denk je?"

»En jij?"

Ze kwam naar me toe en zette zich op m'n knie.

»Ik?" vroeg ze. »'t Is misschien dwaas van me, maar ik zou dat meisje wel willen hebben, Meta! Zou jij 't willen?"

»Dezelfde gedachte hield mij bezig," bekende ik, »den heelen avond al! Maar, — we moeten er ons nog eens op beslapen, is 't niet?"

Ze knikte alleen maar. —

Van slapen kwam echter weinig dien nacht.

Het kinderbeeld lokte en riep om hulp met biddende stem; — we moesten toegeven, nu of nooit.

We zouden het arme meisje liefhebben als een

eigen kind en haar liefde tot ons zouden we kweeken, leiden, — groot zien worden, heerlijk groot!

En dan rees de angstige vraag, of dat geen zelfbedrog was, te denken, dat we 't werkelijk eenmaal zouden kunnen beschouwen als van ons vleesch en bloed, dat we 't zoo heelemaal ons eigen zouden kunnen noemen.

We bekenden elkaar, dat het om ons zelf was, dat we het tot ons wilden nemen, om ons zelf alleen; dat plat egoïsme het fond was van ons wenschen en willen. Dat het juist dàt kind moest zijn, dat was, omdat het toeval het nu juist zoo wilde en ook, — omdat het zoo'n aardig kind was, een meisje met mooie krullen van lang, donker haar en groote, zwarte kijkers!

Omdat ik het toch zoo heel menschelijk in ons vond, maakte ik er Bets maar zacht een verwijt van, toen ik vroeg:

»Is het niet heel leelijk van ons, dat we bij dat alles maar weinig denken aan 't arme kind zelf?"

Ze antwoordde niet dadelijk; ze had dááraan blijkbaar nog niet gedacht. Eerst na lang zwijgen antwoordde ze, heel klein:

»Ja! Dat is toch wel zoo!"

Maar in de stilte, die volgde, hield ze zich toch weer bezig met haar eigen-ik, dacht ze aan haar moederzijn over de kleine.

»Ik zou haar een schort laten dragen," meende ze opgewekt, »al zouden de menschen hier het ook gek vinden, — een witte schort op een licht jurkje."

En dan was er de kwestie van de kamer; wat

kamer zou Meta moeten hebben van de twee, die we disponibel hadden in 't hoofdgebouw?

Deze had in dit opzicht iets voor, die in dat; 't werd een langdurig wikken en wegen, totdat Bets eindelijk besliste:

»Die hierachter, die is het geschikst."

Een nieuw bed was niet noodig; het ledikant, dat we nog over hadden, dat te klein was voor de logeerkamer en nooit werd gebruikt, dat was juist van pas.

»Ik zou het eerst opnieuw moeten laten lakken," dacht mijn vrouw.

»En dan wit met een goud biesje, vin-je ook niet, vent! Dat heb ik als kind, als meisje, ook altijd zoo graag gehad."

Tegen den ochtend hadden we ons zoo levendig in de komst van het kind gedacht, dat ik, heel vroeg nog, naar Atjeh schreef en aanbood Meta van Deuren in mijn huisgezin op te nemen, haar een opvoeding te geven naar beste krachten.

Toen werd het weer rustig in ons.

We spraken er niet meer van, al wachtten we met spanning het antwoord op mijn brief af.

Maar Bets liet intusschen het kinderledikant schoonmaken en opverven, wit met goud, zooals ze gezegd had.

»Maar als ze nu eens niet komt, Bets? Je hebt toch nog ruim den tijd om haar kamer in orde te maken, als ik bericht krijg, dat de zaak in orde is!" ging ik tegen haar haast in.

»Ze zal wèl komen!" vertrouwde ze vast. —

Wat was ze teleurgesteld, toen het antwoord heel anders uitviel!

Meta kwam niet!

Daar stond iets in den noodlottigen brief van hoogelijk waardeeren ons menschlievend aanbod, maar — wij waren de zevende familie geweest, die had verzocht de kleine meid als kind te mogen aannemen, zoodat Meta voorloopig onder dak was gebracht bij een familie op Atjeh en daar zou blijven, totdat er nader bericht kwam uit Holland, van de familie van kapitein van Deuren.

Wij, de zevende familie!

En dan nog verwanten in Europa, die natuurlijk de eerste rechten hadden!

Daarmee was de zeepbel van onze hoop weggedreven, ver weg!

En de eerste dagen daarna dachten we er toch weer aan, hoe mooi het geweest was; weer dreef de broze schuimbol boven onze hoofden, we zagen zijn zachte tinten wisselen en grepen er nog eens naar in kinderlijk spel. Totdat we moe werden van altijd hetzelfde en lachten om onze dwaasheid!

»Nu nooit meer zoo iets vragen," wijsgeerde Bets. »Er niet meer aan denken; — 't loopt toch alles uit op teleurstelling! — Ik had er al zoo vast op gerekend!" —

En de weken kwamen en gingen weer, — vier, vijf eentonige weken, waarin we ons huis-leven afleefden als tevoren, wij met de bedienden, die geluidloos om ons gingen en hun werk deden naar den hoogen eisch van ons, menschen alleen, menschen zonder kinderen.

En er kwam een Zaterdag met het vooruitzicht van een vrijen dag daarna, met plannen voor een visite dien avond, voor een soosgang later, voor veel lezen en werken en musiceeren den Zondagmorgen door, afgepast en geregeld als altijd.

Nog zie ik dien namiddag den ouden telegrambesteller ons erf opkomen en ik hoor Bets angstig vragen:

»Toch niet van Lien? Dat zou veel te vroeg zijn!"

Ze boog zich over mijn arm heen en las haastig de enkele regels met mij door.

»Zit al twee dagen hier met Meta, reken op uw spoedige komst."

»Wat is dàt nu?" vroeg ik verbaasd.

En zij ook:

»Wat is dàt?"

»Daar moet iets niet in den haak zijn natuurlijk; een brief weggeraakt waarschijnlijk!" verklaarde ik nog.

We keken elkaar aan, nog niet begrijpend volkomen, en vergaten zelfs den ouden besteller, die op de stoep zat en geduldig wachtte op het reçu.

»Help hem maar eerst," zei Bets, toen ze hem opmerkte tusschen de palmblaren.

Dat wekte ons op uit de verdooving.

Ik ging naar mijn kamer en teekende voor de ontvangst van het telegram; de besteller sjokte het erf weer af na beleefden groet en we keken elkaar in d'oogen, lachend van geluk om het blijde, blijde bericht.

Alle bijomstandigheden vervaagden; we vroegen niet meer naar het hoe? het waarom? maar namen alleen het heel-groote feit:

Meta komt! Ze komt toch!

»Zie je wel, dat ik gelijk had!" lachte Bets.

En zonder mijn antwoord daarop af te wachten liep ze naar achter en vertelde het groote nieuws aan den huisjongen, aan de baboe, ofschoon ze gewoon was niet meer tegen de bedienden te spreken dan noodig was. Ze vroeg hun, of ze 't kind niet kenden, die aardige non met de mooie oogen, die wel eens kwam spelen met de kinderen van onze buren, toen d'r vader nog te A. in garnizoen lag.

Neen, ze wisten niet, wie mevrouw eigenlijk bedoelde.

Ik zag het Bets aan, dat het haar pijnlijk verbaasde; ze begreep niet, dat er in onze naaste omgeving nog menschen waren, die Meta niet kenden, Meta van Deuren, ons kind!

Ze keerde zich weer tot mij en sprak van de kamer, van mijn reis naar S. den volgenden dag, van kleeren voor 't kind, van dit, van dat, van alles door elkaar, ze deed opgetogen-druk om de heerlijke zekerheid, dat er een kind zou komen in ons huis, — die kalme, kalme Bets!

En smartelijk-fel begreep ik toen ten volle, dat moedervreugde het hoogste, het beste moet zijn in de vrouw! —

* * *

Met den eersten luitenant, die op zich had genomen een beetje te letten op Meta gedurende de bootreis en haar daarna aan mij over te geven, had

ik den volgenden morgen in 't hotel te S. een onderhoud over de toedracht der zaak, die ons zoo geheel donker was.

Bij zijn vertrek van Atjeh was hem verzekerd, dat er naar mij zou worden geschreven, dat er zou worden getelegrafeerd over Meta's onverwachte komst; hij wist niet beter, of ik was volkomen op de hoogte van alles. Dat er totnogtoe van het een noch het ander gekomen was, begreep hij niet; blijkbaar was de zaak vergeten, — ze waren daar op Atjeh toch den kop kwijt in den laatsten tijd, meende hij.

In hoeverre hij daarin gelijk had, interesseerde me op dat oogenblik niet bizonder.

Wat hij van de van Deurentjes alleen nog kon zeggen, was, dat er bericht was ontvangen van de familie in Europa, die verklaard had, zich met de buiten echt geboren kinderen van den kapitein niet te mogen bemoeien, dat dit streed met hun beginselen.

»Er werd geen ander antwoord verwacht," vervolgde mijn zegsman. »We weten het toch allen tè goed, — Hollandsche kruieniers, wat wil je daarvan verwachten in een zaak als deze; maar het ergerlijkste is nog, dat ze er hun principes bij gaan halen, dat ze zich daarachter verschuilen en d'r braafheid op die manier te luchten hangen, terwijl de heele kwestie draait om de dubbeltjes; een kind erbij, kleeding, voeding, onderwijs voor 't wurm, dat kost alles zijn geld, zijn »sjenters," en daar moet je niet om komen, daar passen ze voor! — Gelukkig, dat ook dit zaakje wel terecht zal komen! Op Atjeh zijn ze begonnen met de inzameling van vrijwillige bijdra-

gen en door heel Indië zal dit werk voortgezet worden om fondsen beschikbaar te krijgen, waarvoor de beide jongens naar Holland kunnen worden gezonden. Met een kleine toelage van 't gouvernement er bovenop, marcheert de zaak weer en — de kapitein van Deuren kan rustig doorslapen in z'n graf. — De arme donder! Hij heeft het verdiend!"

Hij keek even om naar het kleine meisje, dat niet ver van ons op den vloer zat te spelen.

»Nietwaar, Non!" riep hij haar schertsend toe.

't Kind keek op met vragenden blik uit de glanzend-zwarte kijkers.

»Speel je prettig, vrouwtje? Da's braaf van je, hoor!"

En dan weer tot mij:

»'t Wordt je warm om het hart, als je ziet, hoe de lui hier onmiddellijk klaar staan om te helpen in een geval als dit; — 't leert je te houden van de menschen, van 't land hier, 't houdt je hier vast, al heb je in den beginne wel eens gedacht, dat je niet precies het beste deel hebt uitgekozen door naar den Oost te trekken!"

»U houdt dus ook van Indië?" vroeg ik.

»Ik?!" deed hij gewild-verbaasd.

»Ik hoor het zoo graag uit den mond van de Hollanders hier, dat ze 't goede hier apprecieeren, dat ze er moeite voor doen om het mooie te zien hier, het véle mooie! Bijna zonder uitzondering zijn ze hier toch gekomen om er een bestaan te vinden beter dan het moederland hun geven kon en, ze vinden 't er ook, bijna allen!"

»Wat mij betreft," antwoordde hij, »'t spijt me

weergaasch, dat ik hier niet voor goed kan blijven, dat ik niet voor Indië opgeleid ben! 'k Ben maar voor vijf jaren hier, — gedetacheerd uit 't Hollandsche leger."

Hij zei het met spijt in z'n stem.

'k Ben »maar" voor vijf jaren hier!

»Maar 'k hoop er nog wel vijf jaar bij te krijgen!" vervolgde hij opgewekt. »Als 't me lukt, heb ik er een gloeiende fuif voor over onder de makkers in Holland! Dan vieren we terdege de promotie van m'n lustrummetje tot decennium! — Indië is een goed land!"

En, opstaande, keek hij op zijn horloge; hij had me verteld, dat hij tegen elf uur de reis naar zijn nieuwe standplaats wilde vervolgen, nu hij van de zorg voor Meta was ontslagen. —

Toen hij een half uur later wuivend afreed, was ik alleen met ons aangenomen kind en moest ik er aan denken, dat ook onze tijd begon te korten, dat we met den middagtrein weg moesten, naar huis.

Haar koffertje moest worden gepakt en we deden het samen, zij huismoederlijk meehelpend met de kleine knuistjes, lachend nu en dan; en toen ze d'r baadje moest verwisselen voor de mooie jurk, toen ik met mijn groote mannenhanden de teere knoopjes moest vattten en haar schoentjes moest dichtrijgen, schaterde ze 't uit over mijn onhandigheid.

Wat was dat alles mooi, wat was het mooi, en toch! — wat schoot me het gemoed vol bij elke opmerking uit dien kindermond over den tijd, die voorbij was!

»Oom kan 't niet zoo goed als pa," meende ze met ernstigen blik.

»Hield Meta veel van d'r paatje?" vroeg ik.

»Ja!" zei ze vast. »Heel, heel veel!"

En ze keek star voor zich en dacht aan hun leven in de kapiteinswoning te Kotta Radja, hoe mooi het geweest was en — mij zag ze niet meer.

»Heeft Oom ook kindertjes?" vroeg ze een oogenblik later.

En op m'n bevestigenden hoofdknik vervolgde ze:

»Ja? Hoeveel dan?"

»Eén, — een klein meisje van vijf jaar."

»Hoe heet die?"

»Die? Dat weet je wel!"

En ze dacht na, of ik het 'r misschien al gezegd had en schudde het krullenhoofd.

»Dat weet Meta niet."

»En je zegt het daar zelf, — Meta!"

»Meta?"

Langzaam, heel langzaam dacht haar zieltje zich in mijn gedachtengang in en naïef-hard meende zij:

»Ooo! Bedoelt u dat! — Maar ik ben ùw kind toch niet!"

»En toch zullen we heel veel van je houden, tante Bets en ik, — weet je dat?"

Ze knikte heel wijs, overtuigd, en lei haar hoofdje tegen mijn schouder in kinderlijk vertrouwen. En voor 't eerst nam ik het teere lichaampje in m'n armen en kuste de zachte, fluweelen wangetjes, — mijn kind, m'n heerlijk kind!

Mijn, ons kind! Dat was het van dat oogenblik af.

De hotel-bedienden vonden 't geval wel vreemd, toen we in de groote eetzaal de rijsttafel gebruikten vóór de andere gasten, met het oog op de reis.

Ze stonden aan het tafel-eind en keken naar ons en spraken fluisterend over 't kind, dat gebracht was door een officier, van Atjeh, en door mij afgehaald werd. Toch schenen ze te voelen, te begrijpen, dat er groot leed over de kleine non moest zijn gekomen, want ze hielpen me bij 't voor mij ongewone zorgen voor haar; ze droegen kostjes aan, waarvan ze wisten, beter dan ik, dat kinderen er van houden, gebakken pisang en zoete vruchten. Toen we van tafel opstonden, kwam de oude mandoer nog aanloopen met een groot stuk taart, netjes in vloei verpakt, en zijn gerimpeld gelaat straalde onder een vriendelijken lach.

»Boeat makan di karetta api, Non![259]) drong hij aan en toen ze 't lekkers tusschen de vingers had, streek hij met z'n dorre hand over de strooken van 't witte jurkje, dat gekreukt was onder 't zitten aan tafel.

Meta keek hem in 't gelaat en deed vriendelijkwijs tegen hem in zangerig Maleisch.

In den trein zat ze op haar verzoek in 't hoekje, vlak bij 't venster en keek naar buiten, naar de boomen en bosschen en heuvels, naar de dessa's, die voorbij vlogen in wilde haast.

Waaraan dacht ze?

Zou zoo'n kind denken?

Ik vroeg het mezelf af; wat had ik niet willen geven om op dat moment een blik te kunnen slaan in haar zieltje.

Doch dan deden de warmte en het stille, starre kijken het hunne; de kleine hand in mijn vuist verslapte, het hoofdje zonk op zij, tegen mij aan; heel gerust sliep ze in, — in mijn arm.

Ik voelde de week-makende warmte van het kinderlijf door de dunne kleeren heen; het bracht me er toe te denken, te vragen, waaròm ik dat kind zoo lief had.

Zou ouderliefde dan fictie zijn, dacht ik, ouderliefde en kinderlijke genegenheid tot de ouders? Zou bloedverwantschap vreemd zijn aan die aandoeningen? Was er niet alleen de natuurlijke gehechtheid van het hulpelooze, zwakke kind tot z'n beschermer en omgekeerd, een gehechtheid, meer of minder bindend naar den aard en den omvang van de verleende hulp? Toen geloofde ik dat en als vanzelf kwam ik te denken over Meta's grooter worden, over haar opgroeien tot jonge dame, tot vrouw; we zouden haar laten leeren van alles, wat mooi is en goed om te leeren, — muziek ook, pianospelen, — ze zou er ons dankbaar voor zijn, zou er ons te meer om liefhebben, later. Ik sloot mijn arm vaster om haar heen om uiting te geven aan het onbestemde, groote gevoel in me en in mijn arm brein zocht ik naar een slaaplied, dat ik niet vond. Maar door den treindonder heen, onhoorbaar onder het luide spreken der andere reizigers zong ik mijn eigen lied, mijn slaapzang over het kind uit, brokstukken uit verzen in eigen

en vreemde taal, heel dwaas, ik weet het, — kinderlijk-dwaas!

Meta sliep.

Dan dacht ik er aan, dicht bij A., om haar wakker te maken, toen ik haar wijd-open oogen zag in het mat-bleeke gezichtje, toen ik merkte, dat ze wakker was geworden.

Ze heeft tijd noodig gehad om zich alles te kunnen herinneren van voor haar inslapen, dacht ik.

Maar ze glimlachte tegen mij en wees naar buiten.

»Wat zijn die bergen mooi, Oom!" zei ze.

En in één adem ging ze door:

»Zijn we nu gauw bij tante Bets?"

»Bijna! — We zullen je hoed alvast opzetten!"

Heel voorzichtig streek ik haar krullen naar achter en lei het elastieken bandje om haar gezichtje.

»Wat zal tante je mooi vinden zoo!" lachte ik.

En ze keek langs het jurkje, streek het glad; dan ging ze staan met 'r neus tegen het portier-venster, de handjes op 't bruine hout.

De stoomfluit liet haar mooiste gillen weerklinken tusschen de vlakker wordende hellingen; we naderden A., we waren er haast.

Het inlandsche kerkhof, waarop de kembodja in bloei stond, de overgang van den weg, seinpalen en rail-draden links en rechts, knoerpende wissels, heel het gedoe van de vruchten- en gebakverkoopers onder de lage loods voor het station, het station zelf met de groote, zwarte letters op den witten muur, — 't was alles zoo eigen, zoo bekend en toch! er was iets, dat het vreemd maakte, — het kind!

Ik tilde haar op het perron en zag de menschen kijken naar haar, naar Meta. Wisten ze er van, hadden ze er al van gehoord?

Op den weg naar huis bleven de voorbijgangers staan om naar ons om te zien, naar de kleine meid vooral. En in de voorgalerij van één der Europeesche huizen zag ik een lachend gelaat boven de palmblaren te voorschijn komen, twee, meer nog en ze riepen ons toe:

»Dag Meta! Dag beste meid!"

»Dag!" riep ze schuchter terug.

De tuinjongen die op ons erf bezig was, liet zijn bezem rusten; hij gaapte het kind aan en riep blijverbaasd:

»O! diè non! Die ken ik toch wel!"

In de deuropening naar de binnengalerij kwam Bets staan, vreemd-onbeweeglijk, vreemd, omdat ze niet naar ons toe kwam.

»Daar is tante!" fluisterde ik Meta toe, terwijl ik even haar hand drukte.

Ze keek op en alle schuchterheid was weg, toen ze riep:

»Dag tante! Dag tante Bets!"

»Dag Meta!" klonk het heel zacht. »Ben je daar eindelijk, kind!"

Toen zag ik, waarom Bets was blijven staan daar; toen wist ik, waarom ze haar gezicht verborg tegen het krullenhoofd, waarom ze zoo lang voorover gebogen bleef staan met de kinderarmpjes om haar hals; — 't was, omdat ze schreide van blijdschap, van vreugde .— van geluk! — Dat was de reactie op een langen dag wachtens, op 't denken en pein-

zen over wat er gedaan moest worden voor de nieuwe bewoonster van ons huis.

Bets had het er heel druk mee gehad.

Maar het was in orde gekomen; alles was klaar.

Met Meta aan de hand liep ze naar achter, naar de kleine kamer, waar het bed stond, wit met goud. De nieuwe klamboe viel nog niet recht, zooals 't moest, maar dat kwam, omdat hij nog nieuw was.

Wat een oogen het kind zette!

»Is dat alles voor Meta alleen?" vroeg ze.

Tante knikte haar toe, lachend, omdat haar werk in den smaak viel. En de kleine streek streelend langs de mooie, breede spreikant en zei:

»Zoo mooi, tante!"

»Vin-je?"

Ja-knikkend richtte ze zich op en keek rond naar de versieringen aan den muur, naar de vaas met rozen op het tafeltje. Ze reikte er naar met beide handen en tilde voorzichtig de vaas op om de bloemen te ruiken.

»La Frances, ja tante?"

»Weet jij dat al?"

»Meta houdt erg veel van bloemen; vroeger hadden wij er ook veel, toen we nog hier waren," zei ze. En dan, na nog eens geroken te hebben, vervolgde ze:

»Op Atjeh niet! — Op Atjeh was 't leelijk!"

Voelde Bets ook, dat haar zieltje als vanzelf weer gekomen was tot het denken aan 't groote leed van daar?

»En van dieren, Meta? Vin-je dieren ook prettig?" vroeg ze haastig.

Even schudde het kind, nadenkend, het hoofd; dan zei ze:

»'n Hond wel! Hebt u een hond?"

Ik floot even en Molly kwam kwispelstaartend naar voren.

't Beest besnuffelde de vreemde bezoekster en keek naar haar op.

»Een lief beest, ja?" vroeg ze.

»We houden heel veel van 'm!" zei Bets.

Toen stak de kleine d'r handje naar hem uit en streelde hem over 't witte haar. En Molly drukte z'n kop tegen haar knie, als begreep hij, dat hij voortaan een speelkameraadje zou hebben in 't stille huis.

De bedienden keken onder dat alles stil-lachend toe op ons allen. Maar ook zij kregen hun beurt om kennis te maken met het kind, toen Meta de stoep afwipte en uit den tuin naar hen keek.

»Tabé, Non!" zeiden ze vriendelijk.

't Klonk nog wat stijf.

Maar onder 't natuurlijk-doen van Meta zelf, werd het gauw beter. Ze vroeg, ze begon spontaan rond te trippelen door het huis, keek in alle kamers en hoeken en toen eindelijk Bets kwam met het voorstel om de mooie jurk nu maar uit te trekken, was ze thuis bij ons.

Later, toen ze in het schoone baadje bij ons aan tafel zat, sprak ze er over, wat ze doen zou den volgenden dag, waar ze spelen wilde.

't Babbelbekje stond geen oogenblik stil en Bets en ik luisterden maar, luisterden lachend naar de muziek van 't kinderstemmetje.

't Was wel om 't kind zelf, dat Bets eindelijk maande:

»En nu naar bed, Meta! Gauw voetjes wasschen en dan lekker slapen in je eigen frisch bedje!"

Ik hoorde ze lachen, die twee, om de kleine klompjes, die tante klaar had laten zetten in de badkamer, — voor Meta! Ze kwam er op aanklossen door de galerij met de voeten nog rood van 't wrijven en terwijl ze me de armen om den hals sloeg, erkende ze dankbaar:

»Tante heeft aan alles gedacht! Nacht, Oom!"

»Slaap lekkèr, m'n beste!"

Toen spraken we fluisterend nog lang met elkaar, Bets en ik. Er was zoo veel te vertellen nog van wat ik te S. gehoord had, van de reis met Meta, van alle kleine trekjes in haar, die ons hielpen tot het vormen van een juist beeld van haar karakter, haar ziel. Er was zoo veel te bepraten voor morgen, voor later, — voor de toekomst van 't kind.

En voor we, heel laat al, zelf ook naar bed gingen, stonden we hand in hand bij 't kinderledikantje. Bets hield het nachtlampje heel hoog om bij te lichten door de klamboe heen, om te beter te kunnen zien het teere kinderlijf, dat daar lag tusschen het reine wit van de kussens, — ons kind! Ons heerlijk kind!

* * *

Mijn verhaal wordt een kindergeschiedenis onder 't geleidelijk vertellen van de jaren daar. En toch aarzelt mijn pen niet den naam Meta nog eens neer te schrijven, dien naam, zoo rijk aan warmen, in-

nigen klank voor ons, haast te intiem voor een boek als dit.

Want er zijn duizenden kinderen in Indië, als de kleine, waarvan ik verteld heb; duizenden vaders, die »rustig doorslapen in hun graf," door het leed, het felle leed heen van hun nagelaten kinderen, van de arme moeders, die rond zoeken naar de plaats, waar haar kinderen opgroeien.

Of zou een njai geen liefde voelen voor het kind, dat ze onder 't hart heeft gedragen!

Meta was al eenige maanden bij ons; het liep tegen Sint-Nicolaas.

Op de Fröbelschool leerde ze zingen van den heilige, van den mysterieuzen man, die uit Spanje zou komen, van zijn paard en zijn knecht; — droomerig staarden haar kijkers den heerlijken dag tegen. Totdat ze op zekeren middag thuis kwam van school, geheel ontdaan, omdat een vriendinnetje verteld had, dat Sinterklaas niet bij haar zou komen, dat de goede man natuurlijk niet wist, dat Meta niet meer op Atjeh was, maar bij ons. Juist, omdat haar die uitleg heelemaal aannemelijk voorkwam, was er een hevige angst in haar gegroeid, dien ze hoopvol bestreed, maar dien ze niet kon overwinnen. Haar eerste gang was naar tante Bets geweest, om die te hooren zeggen, dat 't heelemaal niet waar was, niets van waar.

Later kwam ze toch nog bij mij; ook ik moest er aan te pas komen om den invloed van 't kinderpraatje teniet te doen.

Ik zag 't haar wel aan, dat het iets heel ernstigs was, waarvoor ze bij me kwam.

›Oom?" begon ze. ›Oom?"

›Wat is 't, kind?"

Ze slikte haar angst in; boven de droog-bleeke wangetjes zwommen haar oogen in glinsterende tranen.

›Oom?" vroeg ze nog eens. ›Is het waar, Oom, dat Sinterklaas niet bij Meta komt? Lientje heeft gezegd, dat ie niet weet, dat ik hier ben!"

›Sinterklaas weet alles!" verzekerde ik haastig. ›Alles, hoor je!"

En ziende haar angst en dat mijn zeggen haar geen zekerheid gaf, tilde ik haar op mijn knie en ging klemmender op haar in:

›Oom heeft natuurlijk direct aan Sinterklaas geschreven, toen jij van Atjeh hier kwam, bij ons."

Dat pakte beter.

Haar angst ontspande zich en ze liet haar hoofdje tegen mijn borst zinken.

›Laat eens kijken!" vervolgde ik. ›Je was nog geen twee dagen hier, toen ik dien brief heb verzonden! Maak jij je maar niet ongerust, hoor!"

Voor het oogenblik scheen haar mijn verzekering dan ook wel gerust te stellen; haar kil-koude handjes werden weer warm en toen ze zich een oogenblik later op den vloer liet glijden, scheen haar attentie geheel afgeleid van de angstige gedachte, die haar zoozeer van streek had gebracht.

Doch 's avonds, bij het naar bed gaan, voegde ze een opdracht aan den goeden God toe aan haar avondgebed, die bewees, dat we den twijfel in haar niet hadden kunnen wegnemen.

»'k Leg mij om te slapen neder," bad ze,
»Goede God, die altijd waakt,
»Wil mij dezen nacht bewaren,
»Amen!"

Dat had ze nog van d'r pa, die het haar had voorgefluisterd, zóó lang, dat de teere lipjes het nadeden, elken avond, onbewust, als iets, dat zoo hoorde, dat noodzakelijk was als het naar bed gaan zelf. Dien avond liet ze er haastig opvolgen:

»En Meta is hier, bij oom, goede God! Wil u dat aan Sinterklaas zeggen?"

Ik verwachtte voor haar alles van die kinderlijke overgave, maar vergiste me toch.

De onrust in haar bleef.

Ze zong haar liedjes van school niet meer, zooals ze voordien spontaan gedaan had, ze was stiller dan gewoonlijk, — aan alles merkten we, dat haar vertrouwen geschokt was door dat enkele zeggen van een kind, een beetje een jaloersch kind waarschijnlijk.

Bets en ik gingen er te angstvalliger om na, wat ze zooal wenschte voor zich zelf, wat ze graag wilde hebben van den goeden sint.

En zoo kwam de groote dag, — Sinterklaas-avond!

Met de families uit de buurt hadden we een plan gemaakt voor de komst van Sint-Nicolaas; aan het geheel zou niets ontbreken.

Om den straathoek zou tegen zeven uur zijn wagen komen. Zijn wagen, dat was wel niet volgens de letter van de legende, maar — een wit paard was moeilijk te vinden en — met de jaren was de

heilige man toch ook oud geworden, heel oud, zóó oud, — en het motief zou zeker ingang vinden in de kinderharten — zóó oud, dat hij het vast prefereerde rond te rijden in een staatsiekoets, versierd met bloemen en groen, met vier paarden er voor, met lange rijen fakkeldragers aan weerskanten, met een gloed van kleurig Bengaalsch-vuur en de vroolijke breng-breng van inlandsche muziekmakers voorop.

Bets en ik verhuisden dien avond naar de voorgalerij, om daar met Meta de komst van Sinterklaas af te wachten.

»Hij komt niet!" lazen we op haar gezichtje, in haar oogen, die dof waren van angst.

»Hij komt wel!" verzekerden tante en ik haar, blij, dat de lang verwachte avond er eindelijk was, omdat we wisten, dat nog langer wachten in onzekerheid het kind ziek gemaakt zou hebben.

»Hij komt hièr niet!" zei ze overluid. »Paatje is immers dood!" En na een oogenblik starens naar buiten: »Leefde paatje nog maar!"

Wij schudden het hoofd en voelden het heel natuurlijke leed van het kind als 'n slag; 't was voor ons een bewijs, dat we nooit zouden kunnen worden voor haar, wat de vader geweest was, dat we hoogstens zouden zijn een lieve oom en tante. Leefde pa nog maar?

Door die luid uitgesproken wensch van het kind werden wij gerukt van de hoogte, die we reeds dachten bereikt te hebben. En toch voelden we al onze liefde voor haar weer boven komen, toen het

Bengaalsch-vuur zichtbaar werd, toen de muziek inviel, toen Meta het bloed tot den laatsten droppel week uit het angst-verwrongen gelaat, toen ze zich schreiend aan Bets' borst wierp en snikkend uitriep:

»Tante! Tante! — Sinterklaas! — Hij komt hier niet!"

Bets kuste, streelde haar, verzekerde haar, dat het heel anders uit zou vallen dan zij dacht; — niets hielp! Haar teer lijfje beefde, schokte onder 't aanhooren van de naderende schettertonen, van de vreugdekreten der kinderen uit de buurt om het gekregen moois. Haar sneed die roep door de ziel; zij wist het zoo zeker, dat het uit was met alle kindergeluk, nu haar pa was gestôrven.

»Tante! Tante!" snikte ze.

»Maar kijk dan toch, kind! Zie je dan niet, dat de wagen hier stil houdt!'"

En aarzelend, nog niet geloovend, hief ze 't verschreide aangezichtje op van Bets' schoot en keek naar den wit-gebaarden bisschop met den mantel, vuurrood met goud. Ze keek en keek, liet de zekerheid van den naderenden man over zich komen en dacht zelfs niet aan den groet, dien tante haar voor moest fluisteren.

»Zeg dan toch, dag Sinterklaas!"

En heel klein zei ze het.

»Dag Sinterklaas!"

Haar moet de vibreerende oude-mannenstem als muziek in de ooren hebben geklonken.

»Ben jij niet Meta, Meta van Deuren?"

We stonden om haar en keken haar in 't gezicht, waarin elke zenuw nog natrilde van 't lange huilen.

»Ja, Sinterklaas!"

En met langzaam beweeg van de groote hand streelde de heilige man haar de krullende lokken, waarvoor ze het hoofd voorover boog, naar hem toe.

»En je bent heel lief en zoet, naar ik hoor? Lief voor tante en oom?"

»Ja, Sinterklaas!" klonk het en even glimpten haar kijkers naar ons over.

»Heel zoet is ze!" bevestigde ik.

Tante had de oogen vol tranen en knikte alleen maar.

»En heeft Meta nu werkelijk gedacht, dat ik haar zou vergeten, — dat ik niet wist, dat ze hier was?"

Ze knikte van ja en keek voor zich.

Ik schoof onmerkbaar dichter naar den heiligen man toe en gaf hem een duwtje met den arm, heel oneerbiedig, maar het deed Monseigneur toch omkijken naar z'n knecht, die met de cadeautjes achter hem stond te wachten.

De zwarte man zette z'n last op de bovenste stoeptrede en zwaaiend met het knoopen-touw aan korten rottanstok, de gard uit de legende, liet hij zijn oogen rollen; — een witte lach grijnsde in 't koolzwarte gelaat.

Meta drukte zich tegen mij aan.

Angstig stamelend gaf ze nogmaals de stellige verzekering, dat ze zoet was geweest en het blijven zou, altijd.

Sinterklaas gebood den kinderverschrikker op zij te gaan en boog moeilijk z'n stramme leden over den ruwen zak, waarin hij dan grabbelend zocht naar de geschenken voor Meta.

Een groote doos kwam het eerst voor den dag. »Voor Meta" stond er met groote letters op 't papier van de verpakking.

Zij nam het speeltuig aan met flikkerende oogen.

»Dank u, Sinterklaas!" knikte ze over het groote pak heen, dat ze krampachtig omvat hield met de teere armen, de vingertjes wijd-uit gespreid over het bruine vlak.

»Zet eerst maar neer!" raadde tante haar aan. »Ik geloof, dat er nog meer komt!"

Ja, er kwam meer, — veel meer nog!

Doozen, pakjes, zakjes met lekkernijen, — wat niet al! Het hoopte op voor haar, op den vloer; 't werd een berg van onverwachte schatten, heerlijk verborgen nog in 't bruine pakpapier, maar kenbaar toch soms door den vorm.

Van een lange doos zei ze beslist:

»Daar zit een pop in, — een pop! Een groote, ja Tante?"

»'t Zal een heel mooie zijn, denk ik!" deed Bets, die wel wist, dat ze naar zoo'n pop zoo erg had verlangd.

En nog zochten de oude handen naar meer. Twee, drie pakjes werden naar boven gehaald, maar verdwenen weer in den zak.

»Da's voor hiernaast!" verklaarde de heilige man en haastig voegde hij eraan toe:

»Er zijn zoo veel kindertjes nog, die op me wachten, — ik moet verder, m'n kind! Dag Meta, dag beste meid!"

»Dag Sinterklaas! Dank u wel, Sinterklaas!"

Nog zag ze hem na, toen hij het voorerf langzaam

afging. Met groote, verbaasde oogen keek ze naar 't gouden kruis achter op den rooden mantel, naar het moeilijke instijgen van den ouden man in zijn wagen, naar het tooverachtig schijnsel van 't Bengaalschvuur, dat plotseling werd ontstoken, naar den sprookjesachtigen stoët van fakkeldragers, die langzaam in beweging kwam, toen de muziek inviel met haar breng, breng, boem, boem!

Toen pas, koud van opwinding, omvatte ze mijn handen en barstte uit:

»Zoo veel, Oom! 'k Heb nog nooit zóó veel gekregen!"

»Dan maar gauw naar de achtergalerij om te kijken, wat er zooal in de pakjes zit!"

Bets en ik hielpen haar dragen.

De jongen zette stoelen klaar rond de eettafel en moest het tafellaken weer wegnemen.

»Alles weg!" riep Bets vroolijk. »Eerst kijken! Kind, kind! wat 'n pret!"

Meta klapte in de handjes en wist in haar opgewondenheid niets anders te zeggen dan:

»Wat 'n pret, ja Tante!"

Dan zaten we dicht bij elkaar aan de groote tafel, het kind en wij, kinderen ook, groote kinderen, die nooit zoo geheel in de Sint-Nicolaasvreugde waren opgegaan als toen!....

Zeg, weet je 't nog, Meet?

Nu ben je groot geworden en je luidruchtige blijdschap van toen heeft plaats gemaakt voor een stille dankbaarheid, voor wat oom en tante je toedenken op dien dag.

Maar weet je nog van toen?

Weet je nog, hoe je lachte en zong om al het moois? Weet je nog alles, — àlles!

Weet je ook nog, — ik mag het je toch vragen, is 't niet? — weet je oòk nog van de vrouw, die toen kwam, dien avond juist, laat al, toen de regen neersuisde uit den zwarten hemel?

Weet je 't nog, Meet?

Jij zat toen je groote pop te kleeden in een haastig in elkaar genaaid nachtkostuum, dat tante voor je in orde had gemaakt.

»Voor noodhulp!" had ze gezegd en jij hadt het beaamd.

»Voor dezen nacht maar, ja Tante! Ze moet toch slapen!"

Ik zat toe te kijken op jullie prettig-doen, lachend heenkijkend over de courant, die heel laat pas een beurt had kunnen krijgen.

Dan las ik weer, zonder te weten.

Van 't zinken afdak stonden glinsterend-witte druppelstralen naar beneden; ze plasten, tekten, murmelden een droeve melodie door de blije stemming in ons.

En plotseling hoorden we toen het doffe vallen van zware droppels op een pajong, we hoorden het plassen van bloote voeten over den natten grond en tante vroeg, wie er zijn kon, zoo laat. Alle drie keken we naar buiten, waar 't licht viel op de natte bladerklissen van de oranje-boomen.

Een inlandsche vrouw kwam den hoek om.

Ze hurkte neer in het nat en keek schuchter naar

binnen, tusschen de kruis-latten door van de balustrade. En week, schreiend-week zong ze haar groet:

»Tabé nja! Tabé toean!"

En dan, heel anders, veel warmer:

»Dáá Nóón!"

»Mámmá!" fluisterde jij, hevig verschrikt; krijtwit werd je gezichtje.

Tante en ik begrepen toen alles.

Tante stond op en haalde je moeder binnen, weg uit den kouden regen. En beschroomd bleef ze zitten op de vloermat, dicht bij de stoep; en ze keek naar jou op en — vond jou zoo mooi, zoo mooi!

Dat lachten haar oogen, die vocht-glansden in 't mat-gele glaat.

Zeggen deed ze niets meer; ze keek maar en met trillende lippen kampte ze tegen opdringende tranen.

Ook wij konden niets zeggen; 't was alles zoo vreemd-treurig, die vrouw en jij met je strak gezichtje, met je kijkers, die zich langzaam vulden met tranen.

»Geef mama 'n zoen, Meta!" vroeg tante Bets zacht.

Je deedt het, gehoorzaam; — maar schuw voor ons om je inlandsche moeder!

Je gaf haar een kus en toen ze een arm sloeg om jou heen, om je te houden dicht tegen haar aan, toen schreide jij je overvol hartje uit, bij haar, tóch bij je moeder.

Je bleef er; — het ijs was gebroken!

Zij vertelde, dat ze was gekomen van ver; eerst van Atjeh naar Batavia, toen verder het land in, naar A., waar ze wist, dat jij was bij ons.

Dien dag had ze 't laatste deel van den langen weg afgelegd en toen tante haar vroeg, of ze niet moe was, zei ze van neen, — waarschijnlijk, omdat ze haar doel had bereikt, omdat ze jou had gevonden.

Jij liet haar het moois zien, dat Sinterklaas had gebracht; zij had ook wat voor jou, ze had het vergeten totnutoe, in haar blijdschap, zei ze, van 't weerzien.

Uit haar draagdoek, — veilig-diep, heel onderin had ze 't geborgen, — haalde ze een klein doosje te voorschijn. Ze gaf het jou en zei, dat het maar weinig was en dat ze niet meer had kunnen koopen, omdat ze geen geld meer had.

Jij haalde er een goudkleurig ringetje uit, schitterend van valsche steentjes. Wat was je er blij mee!

Trotsch stak je 't aan je vingertje en toonde je handje aan tante en mij, — ook aan haar! En zij drukte er een zoen op! Zeg, weet je 't nog, Meet?

Ja, ja! Dàt weet je nog, alles!

Maar zeker weet je niet meer, dat eindelijk je oogen kleiner werden, steeds kleiner, dat je heel moe werdt van alles, wat je doorstaan had dien avond, angst, opwinding, vreugde, schrik.

Je moeder zei zelf, dat je naar bed moest.

Tante en ik zagen 't haar wel aan, dat ze 't heel wreed vond, dat zij nu naar achter moest, alleen, in een holle, leege kamer om daar te slapen, op een mat.

Maar ze vroeg niets, ze zei niets.

Ze wist, waar haar plaats was.

Ze zou het niet vreemd hebben gevonden, als we haar hadden gezegd, dat er onder ons dak geen

slaapplaats voor haar was, als we haar door regen en wind, in den nacht, naar de kampong hadden gestuurd.

Tante Bets dacht er anders over.

Zij vroeg, of je moeder niet slapen wilde — bij jou!

Toen keek ze voor zich en lachte en schreide en weerde nog af:

»Tida brani, njonja!" [260])

Maar dat was het ergste niet.

Wij wilden het zoo en dankbaar kuste zij ten slotte onze handen, voor ze met jou in haar armen in jouw kamer verdween.

Dien nacht hebben we lang nog haar hooren zuchten en schreien, hooren koozen haar slapende kind, — want zelf slapen, dat kon ze wel niet, zoo met jou in haar armen:

En ik heb gedacht aan je vader, die rustig doorsliep in zijn ver graf — — — — — — —

* * *

Twee dagen later, 's morgens heel vroeg, moest ze weer weg, met den trein naar S., waar ze een plaats zou krijgen als dienstbare, in 't huis van een Europeaan. Wij hadden 't wel anders gewild, maar het kon niet, het mocht niet.

Zelf begreep ze dat wel.

Meta en ik brachten haar weg, naar 't spoor.

»Trek een zwarte jas aan," had Bets me geraden. »De majoor van Laren vertrekt ook vanochtend."

»Goed, dat je er aan denkt!" had ik geantwoord.

Toch vond ik onderweg, dat het beter, eerlijker was geweest, als ik het deftige pak maar thuis had gelaten en in 't wit was gegaan.

De gedachte liet me niet los, dat ik me »mooi had gemaakt" om mijn komen aan 't spoor heelemaal te kunnen doen opvatten als een attentie aan 't adres van den vertrekkenden majoor, dat ik daardoor de aandacht zou afleiden van de Javaansche, Meta's moeder. Dat hinderde me.

Maar 't was nu eenmaal niet anders, we waren op weg.

Op het perron was het nog stil, haast even stil als het was op de vlakte, die wijd-rondom neerlag in 't eerste licht.

De dauwnevel dreef in witte vormlooze wolken weg, trachtte een uitweg te vinden, naar 't leek, uit het bergen-omsloten dal. En met elke seconde dreef verder de nevel weg, scheen grooter te worden de groene vlakte, rezen hooger, scherper afgeteekend op de bergkegels, statige, grijs-blauwe bergen, koninklijk-fier onder de verheerlijking van gouden licht.

Wat was het mooi, wat was het mooi!

Meta keek er ook naar, al konden we 't zelfde ook zien elken morgen uit de voorgalerij van ons huis; dan meer uit de hoogte, — niet zoo heelemaal erin als daar.

Haar moeder was gaan zitten op één der breede banken tegen den stationsmuur. Ze keek stil naar het kind aan mijn hand, als wilde ze voor 't laatst haar beeld scherp in zich opnemen.

Als ik naar haar omkeek, lachte ze me toe met een weemoedigen blik uit de donkere oogen, zwart op veel wit toen.

Ik kon me zoo goed haar komen naar A. begrijpen; maar, was ze maar niet gekomen, dacht ik; 't was beter geweest voor haar, voor haar kind.

Met een armbeweging in háár richting liet ik Meta's handje los en zei haar naar mama te gaan, maar bij haar te blijven, totdat ze weg moest.

't Kind deed het en een oogenblik later zag ik haar staan in den ombuigenden arm van haar moeder, maar zonder deelname, naar 't scheen, in haar leed, zonder affectie, koud onder de afgedwongen erkenning, dat die Javaansche haar moeder was.

Een detachement soldaten onder geleide van een sergeant kwam het perron op, militairen op reis met nasleep van inlandsche vrouwen onder den zwaren last van allerlei bagage, van een kind sommigen.

De fuseliers bemoeiden zich met hun koffertjes, kleine, grijskleurige kisten in rottan-stroppen, waarbij ze hun tasschen voegden, vierkante, zwarte, harde, leelijke tasschen, — leelijk misschien, omdat ze het meest-kenmerkend attribuut vormen van den koloniaal op reis, voor mij steeds een beeld van ellende, tropen-ellende.

Onder hun scherts werd die indruk vager.

Ze lachten onder elkaar, deden ruw-vroolijk, wauwden een Chinees na, die druk-gesticuleerend tegen een landgenoot op het perron verscheen; de luide, nasaal-uitgesproken, afgebeten woordklanken van den

man trokken dadelijk aller attentie. In enkele minuten liep het perron vol, was er de gewone drukte van een Indisch spoorstation met wachtende reizigers, verscheiden in landaard, in kleedij, in doen en laten.

Officieren met hun dames kwamen om de familie van Laren uitgeleide te doen.

Ze werden op den voet gevolgd door de muziek van 't bataljon, waarover de majoor het commando had gevoerd.

't Waren twaalf, vijftien muzikanten met hun hel-koperen instrumenten in den arm, die door de drukte heendrongen naar den uitersten perronhoek, om zich daar op te stellen.

Onder de officieren-groep gaf 't een oogenblik van vroolijk-luid begroeten; 't was een wir-war van Hollandsche stemmen, luchtig, met een tint van distinctie door de aanwezigheid van dames in het gezelschap.

Van ernst nog geen spoor; toch was de vertrekkende hoofdofficier zeer gezien bij zijn ondergeschikten, toch ging die man dienst nemen te velde, op Atjeh.

Er werd niet gevraagd, wat zijn lot zou kunnen zijn; hij ging, zooals ieder van hen zou gaan, wanneer hij werd geroepen zijn plaats op het oorlogsterrein in te nemen.

De muziek zou hem »uit-blazen" straks, — een ander zou zijn plaats innemen.

Dan zouden ze 's mans bestaan nog volgen, voorzoover courantenberichten opheldering zouden geven

daaromtrent, berichten van zijn plaatsing, zijn indeeling bij »'t zooveelste," van zijn daden, »kranige stukjes" of »tegenvallers," van zijn promotie tot overste, kolonel misschien, — ten slotte van 't »boterbriefje" dat den hoofd-officier van Laren van elk commando zou ontheffen, dat hem voort zou drijven, oud en stram, naar Holland terug, naar 't Haagsche Duinoord, om daar zijn laatste jaren als vergeten burger door te brengen, om er zich Indisch officier te voelen tot den laatsten ademtocht.

In de vroolijke groep zag ik al de motieven van het Indische officiersleven scherp afgeteekend.

De majoorsfamilie verscheen op het perron met den assistent-resident van 't plaatsje. De aangekomenen werden opgenomen in den breeden kring kennissen en begonnen handen te schudden met de dames en heeren.

Er kwam iets van aandoening in de stemming, zeker mee onder invloed van de muziek, die was ingevallen met een militairen marsch, harde schettertonen onder de ijzeren perronkap.

De trein reed langzaam voor, nam het mooie licht weg, gaf aan het tooneel op het perron een stemmiger kleur.

»En u denkt hier zeker nog wel 'n jaartje te blijven, nietwaar?" vroeg mij de man, die heen zou gaan.

»Dat hoop ik, Majoor! — 't Bevalt ons hier uitstekend!"

»Ja! 'n Lief plaatsje, hier! — A propos, hoe gaat

het met de kleine meid van van Deuren, die bij u thuis is?"

Ik keek om naar Meta, die nu hand in hand stond met haar moeder, niet ver van ons.

»Daar is ze!"

De majoor zag het tweetal; dan, met een ernstiger blik, vroeg hij:

»De moeder?"

»Ja Majoor! De arme vrouw verlangde haar kind nog eens te zien; — ze is twee dagen bij ons geweest! Nu gaat ze naar S., om daar baboe, naaister te worden."

Hij schudde het hoofd.

»Meta!" riep hij toen.

't Kind keek op en kwam naar ons toe; schuchter lei ze haar handje in de breede mannenhand, die de majoor haar toestak.

»Dag, Meta!" zei hij vriendelijk. »Wel, kind, hoe is 't met je? — Ken je me nog?"

»Jawel, Majoor!"

Zijn vrouw naast hem keerde zich naar ons om, herkende het kind en gaf haar ook een hand; uit haar reistaschje haalde ze een zakje bonbons te voorschijn en drukte Meta de handjes vol van het lekkers.

»Meta, het meisje van den kapitein van Deuren!" fluisterden de anderen onder elkaar. En alle dames kwamen het kind even een handje geven, even streelen het krullende haar.

Maar niemand keek naar de Javaansche moeder, die enkele passen verder met een glimlach op het

gelaat stond toe te zien op aller attentie voor haar kind.

Ik maakte van de gelegenheid gebruik om naar haar toe te gaan, haar te beloven, dat ik nog eens met Meta te S. zou komen om haar op te zoeken.

Ze keek me aan met een treurigen glimlach.

»U is zoo goed!" zei ze, half schreiend.

De stationschef kwam beleefd zeggen, dat het tijd werd om in te stappen.

De majoor en zijn vrouw begonnen afscheid te nemen in den kring van officieren en dames.

Meta kwam weer bij ons staan, niet bij mij, maar heel dicht tegen haar moeder aan, die haar gezichtje tusschen de handen nam en het omvat hield, streelend, liefkoozend.

»Massok, Mámmá!" drong de kleine aan.

Maar de moeder haastte zich niet; ze wilde haar kind tegen zich aan voelen, zoo lang, als het haar vergund werd.

De majoor stak me de hand toe.

»Een bestendig welzijn, Majoor! — 'n goed verblijf op Atjeh!"

»Dag Mevrouw!"

Zij schreide.

Nog eens wendde ze zich tot een goede vriendin onder de achterblijvende dames, zoende haar onder 't snikkend fluisteren van dank voor de ondervonden vriendschap en stapte haastig op het waggon-bordes.

De muziek zette het »Wilhelmus" in.

»Instappen!" waarschuwde nog eens de stationschef.

Voor een compartiment derde klasse met het opschrift »Vrouwen" namen Meta en haar moeder afscheid.

»Tabé, toean!" snikte de arme vrouw tegen mij.

Ze wilde nog meer zeggen, maar ik drong haar zacht naar den wagen en hielp haar instijgen.

Ze bleef niet staan achter op het bordes, keek niet meer naar ons, naar haar kind, maar verdween dadelijk in den waggon; ze kon niet meer.

Hoog boven de schettertonen van het »Wilhelmus" uit klepelde de bel het vertrek-sein en langzaam zette de trein zich in beweging.

Hoeden en petten gingen af op het perron.

De majoor en zijn vrouw hoorden de laatste, luide vaarwelroepen aan, hij met de hand aan zijn uniformpet, zij wuivend met den zakdoek.

De laatste wagen schoof voorbij.

Knipoogend tegen het volle licht, dat inviel, stonden Meta en ik hand in hand den trein na te zien, enkel den achterwand van den laatsten wagen, die kleiner en kleiner werd.

Tegen de helling verderop zagen we de wagenrij opklimmen; duidelijk zichtbaar werden de gescheiden bovenvlakken van de waggons; dan duikelde de treinsliert weg, de locomotief, twee, vier wagens, de laatste, die weg scheen te zinken in de diepte.

Een grauwe rookwolk steeg langzaam naar boven.

»Kom, Meta!" zei ik werktuigelijk,

Ik keek haar aan, opschrikkend van 't geluid van mijn eigen stem.

Haar oogen stonden vol tranen.

Ze zei niets.

Maar op weg naar huis vroeg ze, hoe laat het was; ze moest nog bloemen plukken voor tante, verklaarde ze.

»Kwart voor zeven pas," zei ik.

»Dan kan 't nog, ja Oom?"

»Ja, hoor!"

In haar ziel namen oom en tante de plaats weer in van vader en moeder, — van den gestorven vader, van de pas-vertrokken moeder, de inlandsche, de Javaansche, — de njai.

* *
*

't Was twee jaar later.

Meta was »een heele meid" geworden; op Djempol, bij Lien, kraaide nummer twee, ook 'n jongen, in onverstaanbare taal tegen Meet, die grooten schik had in 't kleine kereltje.

Wij waren overgeplaatst voor den derden keer in mijn diensttijd en op weg naar mijn nieuwe standplaats hadden we 't zoo kunnen aanleggen, dat we bij mijn schoonzus konden afstappen om er één nacht over te blijven.

Veel vonden we er veranderd.

Op 't groote huis troonde een andere »baas"; van de oude employé's waren nog maar enkelen over.

Ook hadden de jaren hun invloed laten gelden op

Lien en haar man. De eerste vooral vonden we veel veranderd, ouder, geposeerd geworden, — voor ons vreemd.

Kon het ook anders?

Ze had ons voor den geest gestaan, zooals we haar gekend hadden in ons huis, een slanke jonge dame, trallerend gaande door 't leven, vroolijk, altijd graag te vinden voor een pretje, luchthartig, onbezorgd.

En die Lien nu moeder van twee kinderen!

Bets kon niet genoeg kijken naar het zorgen en doen van haar jongere zuster, naar den gang van haar huishouden, waarvan ze de regeling zélf niet anders gewild had.

Ze volgde de jonge moeder op den voet, naar keuken en goedang, naar de slaapkamer bij het naar bed brengen van de kinderen.

Toen ik daar kwam en Lien wees op haar plichten als gastvrouw, ook tegenover mij, — toen ik haar zei, dat ik toch niet op Djempol was gekomen om er een langen vooravond alleen te zitten in de achtergalerij, toen sloot ze de groote linnenkast, waarvoor ze stond in druk gesprek met Bets en lachend fluisterde ze me toe.

»Ssst! Kleine kinderen heb je nooit gehad, hé! Denk er om, — hier slapen er twee!"

En de sleutelbos aan zilveren haak verdween onder de kabajapunt, handig, heel gewoon, zóó, alsof ze dat teeken van haar waardigheid als huisvrouw van kindsbeen af had bij zich gedragen.

Nog steeds fluisterend, vervolgde ze tegen mij:

›We komen bij je zitten achter! Wim zal ook wel zoo thuiskomen.”

Toen haar man een oogenblik later binnen kwam, robuste Hollander met het uiterlijk van buitenmensch, de witte pet achter op het hoofd, toen lachte ze hem toe en vroeg:

›Ben je nu heelemaal klaar?”

›Tot tien uur vanavond! Dan moet ik nog even in de fabriek wezen.”

Neervallend op een schommelstoel, begon hij druk te praten, als met het plan, de korte uren van ons samenzijn zoo goed mogelijk te benutten.

›Heeft Lien jullie verteld, dat we na de campagne naar Europa denken te gaan?” vroeg hij.

›Groote plannen, hè!” zei Bets, die geheel op de hoogte scheen.

›Die langzamerhand vasten vorm aannemen,” ging hij op het zeggen van mijn vrouw in. ›Ze hebben me vandaag toezegging van verlof gegeven. — Gaan jullie niet mee?”

›De familie in den Haag dringt er in elken brief op aan om over te komen,” zei Lien, ›en — we hebben nog al mooie percenten gemaakt de beide laatste jaren!”

›Dit jaar wordt het nog beter, vrouw!” deed hij, tevreden. ›De productie valt mee en hooge prijzen; de suiker staat goed.”

Heel natuurlijk volgde er een lange stilte op zijn zeggen.

Zij hielden zich in gedachten bezig met het groote plan van na den maal-tijd en wij —

Bets keek glimlachend van hem naar haar, verheugde er zich in, dat ze gelukkig waren, die twee.

Ik dacht aan Holland.

Ook wij kregen brief op brief van huis, waarin werd aangedrongen om over te komen, waarin vééłzeggend telkens een opsomming werd gedaan van kennissen, die gevallen waren onder de zeis van den grooten maaier.

Het kwam alles in me boven, nu ik hun het groote plan hoorde uitwerken, zonder aarzelen.

»Misschien zullen we in de laatste helft van Augustus al kunnen gaan," zei hij, in vervolg op zijn denken. »Half September in Holland, — Februari weer weg!"

»Wel kort voor zoo'n handvol geld," meende Bets.

»Lang genoeg om de oue-lui nog eens weer te zien, om er eens heelemaal uit te zijn, uit riet en sap en suiker! Al heb je je hier goed gehouden, al ben je met je volle hart bij je werk, zoo'n half jaartje in »the old country" moet je opfrisschen, dunkt me!"

The old country!

't Riep een voorstelling in me wakker van bloeiende weiden en velden, zeilende schepen, van sneeuw en ijs, van dorpen en steden, van ons huis, het ouderlijk huis, van menschen en dingen daar, — de menschen ouder geworden, heel oud, die er waren op leeftijd, zooveel lange jaren geleden.

Gissend mijn verlangen, lachte Lien tegen mij:

»Jij schijnt er wel ooren naar te hebben!"

En met een hand op Bets' arm:

»En jij, zusje?"

»Eerst zien, hoe het ons bevalt op onze nieuwe standplaats! Wij kunnen elk oogenblik beslissen."

»Jullie ambtenaren hebt in dat opzicht veel voor bij ons," zei hij. »'t Gaan naar Holland na tien jaren dienst is voor jullie een recht; voor ons, particulieren, blijft het steeds een gunst van de betrokken directie; — misschien, dat we er daarom meer prijs op stellen."

Lag er waarheid in zijn zeggen?

Een mandoer uit de fabriek hurkte neer op de stoep van de achtergalerij en na een sembah begon hij inlichtingen te vragen aan mijn zwager omtrent de werkzaamheden.

In vlot Madoereesch gaf deze de aanwijzingen, die de man noodig had.

Wij luisterden allen naar zijn uitlegging, waarvan ik slechts enkele woorden verstond, namen van machinedeelen, voor welker behandeling de gevraagde toelichting noodig was.

Druk gesticuleerend met de vorm-aangevende handen maakte mijn zwager zich in enkele oogenblikken begrijpelijk; met dankenden groet verdween de werkbaas weer in de fabriek.

In de stilte, die intrad, hoorden we den eentonigen zang van den arbeidsreus, het dreunen, snorren, steunen van zijn metalen leden, dat als één enkel zoemend geluid dag en nacht klonk over de woningen der employé's en van de honderden Javaansche

koelies, die allen woonden in de schaduw van zijn muren.

»We hebben nieuwe molens gekregen," verklaarde mijn zwager, »dat geeft telkens wat te verstellen en te veranderen; 't duurt altijd een heelen tijd, voor de Javaantjes er volkomen mee vertrouwd zijn. — Ga je straks eens mee kijken in de fabriek?"

»Ja, graag!" antwoordde ik.

»Na den eten dan!" drong Lien aan.

»Heb je nog lang werk?" vroeg hij.

»Een kwartiertje nog!" zei ze, opstaande om in de keuken te gaan zien.

»Jullie kunt ondertusschen nog net een glas port drinken."

Wij namen het graag van haar aan.

De jongen kreeg bevel om ons te bedienen; zelf klapperde ze op d'r muilen de stoep af om de keukenmeid tot haast aan te zetten.

Bets volgde haar weer.

Maar een oogenblik later kwam ze lachend de achtergalerij weer binnen en verklapte ons Liens keuken-geheim.

»Ze heeft jouw kostjes vanavond, vent! Wat 'n drukte voor ons!"

»Denk je, dat wij er ook niet van houden eens een keer lekker te eten?" vroeg mijn zwager.

»Schildpadsoep, rolpens met roode kool, ossetong met rémoulade-saus en schorseneren, — dat schijnt toch wel op jouw smaak te wijzen, nietwaar vent?" meende Bets.

»Geen kwaad menu!" betuigde ik.

Lien kwam weer binnen, op den voet gevolgd door den huisjongen, die de soep opdroeg.

»Willen we dan maar?" vroeg ze.

»Schildpadsoep, Lien? — Dat zal smaken, meid!" schertste ik.

»Heeft Bets d'r mond weer niet kunnen houden!" zei ze met een blik naar mijn vrouw, quasi boos. »Als 't jullie nu maar smaakt, menschen, — dat is 't voornaamste!"

Hoe zou het ons niet hebben gesmaakt in dien kring!

We hadden over en weer zoo veel te bepraten, dat mijn zwager zich van de blanc-manger met aardbeien op water voor de tweede maal liet bedienen, zonder het op te merken.

Eerst toen zijn vrouw hem het bord toeschoof, vroeg hij met verbaasden blik:

»Wat doe je nu?"

»En je hebt aangenomen, toen ik je zoopas vroeg!" zei Lien.

»Neen, neen!" weerde hij af. »Des guten zu viel, Lientje! Een mangga nog en dan basta!"

En terwijl hij de sappige vrucht begon te schillen, nam hij het gesprek met mij weer op, over zijn werk, zijn positie, zijn vooruitzichten, zijn plannen voor later.

Zouden al z'n illusies opgaan als de rook, die opkringelde uit z'n sigaar, — verijlen, — verdwijnen ten slotte? dacht ik een oogenblik later.

Er was iets in zijn persoonlijkheid, dat luid sprak

van neen, dat onbeperkt vertrouwen in ons wekte op zijn, op hun toekomst.

Ik begreep, waarom hij mij nogmaals vroeg, of ik met hem meeging de fabriek in, waarom hij zoo grooten drang in zich voelde, mij de machine te toonen, die onder zijn leiding het kostbare product aan de aarde ontrukte om het den menschen weer te geven.

Ik begreep zijn trots en volgde hem graag.

»Hier langs!" zei hij, terwijl hij mij voorging over het breede emplacement, waarover een electrische booglamp haar licht uitgoot.

Onwillekeurig keken we beiden op naar de omtrekken van de fabrieksgebouwen voor ons, waarboven de schoorsteen-pijp als beheerschend uitstak.

Er was geen zweem in me van de aandoening, die me zoo dikwijls had overmeesterd bij het aanschouwen van sombere, roet-bestoven fabriekswijken in Europa, geen zweem van afkeer, van medelijden, zooals ik die toen gevoeld had met de arme werkers, die dáárin den harden bestaansstrijd voerden.

Het gebouw lag er zoo licht met zijn witte muren onder den sterren-klaren hemel, de witte rook uit den schoorsteen wentelde traag naar boven, lijnrecht de stille, hooge luchtruimte in.

Mijn metgezel ging mij voor naar het zij-terrein, waar bij hel kunstlicht de spoorwagens klaar stonden om hun opgestapelden inhoud van rietbundels af te staan aan de snorrende machine binnen.

»De carrier!" wees hij naar de opgaande schakel van smalle planken in zware kettingen, die de roodbruine stokken opnam en droeg naar de wentelende cylinders.

Javaansche koelies droegen de lange bossen aan en wierpen ze smakkend neer op den plankenbodem; twee anderen stonden ter weerszijden en kapten met mechanischen slag de stroppen door om het riet over de heele breedte van de carrier te verspreiden.

Krakend, knarsend, berstend verdwenen boven de stokken tusschen de geribde vlakken van de cylinders, die de sappige stengels uitpersten.

In de ruimte binnen, waar de kweere lucht van 't rietsap zwaar neerhing, waar mij de hitte ondragelijk scheen, verwerkte de machine de haar toevertrouwde grondstof onder het toeziende oog van de wachthebbende employé's, machinisten en scheikundigen.

In hun witte kleeren merkten wij ze dadelijk op tusschen de Javanen in donkere werkpakken.

Hen scheen de hitte niet te deren.

Tusschen zware machinedeelen stond er één naar het werk van den mandoer te kijken, die in den vooravond de inlichtingen noodig had gehad.

»Hoe gaat het nu, Steffens?" informeerde mijn zwager.

Er volgde een breedvoerige verklaring van den aangesprokene, die nu zelf ook scheen te begrijpen, waar het gehaperd had. Met een goedkeurenden hoofd-

knik keerde mijn metgezel zich weer naar mij om verder te gaan.

»De boel draait weer patent!" zei hij, tevreden. »Nu en dan hapert er wel eens wat aan een of ander onderdeel van 't groote geheel, maar dat is niet erg; als 't maar niet komt tot stop-zetten! Er wordt met het mooie weer van de laatste dagen heel wat afgejaagd en elke stoornis daarin, al is het dan maar voor enkele uren, brengt den toean besar uit z'n humeur."

Van de brugachtige hoogte, waarop de suikerkokers stonden, keek een Chinees op ons neer.

»Hebben jullie ook nog zonen van 't Hemelsche rijk hier aan 't werk?" vroeg ik.

Mijn buurman lachte even, terwijl hij opkeek.

»De baas-suikerkoker," lichtte hij mij in. »Op de meeste fabrieken hebben ze voor dat baantje Chineezen; — ze zijn zeer gewild als zoodanig. — Wil je boven een kijkje nemen?"

»Liever niet! 't Zal er nog warmer zijn dan hier en, eerlijk gezegd, valt me de hitte hier geweldig op vanavond," antwoordde ik. »'k Ben vroeger ook al eens boven geweest," trachtte ik mijn weinige belangstelling te verklaren.

»Zooals je wilt," lachte hij. »Dan hier maar langs."

Voorbij de snorrende centrifuges kwamen we in het lokaal, waar de afgewerkte suiker verpakt werd. Verder naar achter waren inlanders bezig de zwart-bruine stroopsuiker te verpakken en op te stapelen.

»Niet heel appetijtelijk!" meende ik. »Waar gaat dat goed heen?"

»Veel naar Japan en China," lichtte mijn buurman mij in. »Daar schijnen ze ons tweede product nog met smaak te consumeeren."

Door de openstaande buitendeur drong de avondkoelte naar binnen.

»Dat doet goed!" zei ik. »De lauwe warmte binnen maakt je onpasselijk, — als je er niet aan gewend bent tenminste; — jij schijnt er geen hinder van te hebben?"

»Gewoonte doet ook hier alles; — ik merk de hitte niet eens meer op, als we een tijdje aan 't malen zijn; bij 't begin van de campagne doet het ook ons altijd weer vreemd aan. — Hier zijn we op het ampas-terrein [261]); — als we nu achterom loopen, komen we langs een kampongweg weer thuis."

't Deed me vreemd aan, dat we zoo uit de fabrieksomgeving weer in een lommerrijke kampong stonden met het glanzende loof van ranke klapperboomen boven ons.

»Mij bevalt het hier beter!" kon ik niet nalaten uit te roepen.

»'t Is ook een mooie nacht," stemde mijn zwager toe. »De Javaantjes genieten er ook van."

Voor hun hutten zagen we ze zitten, mannen en vrouwen, bij 't fantastische schijnsel van walmende oliepitten.

Ook onder de afdaken van de warongs langs den weg zat het overal vol: hongerigen, die hun maal kozen uit de uitgestalde heerlijkheden. Rijst, toespij-

zen van vleesch en visch, gebakken pisang en allerlei vruchten stonden er te koop voor weinig centen.

Verderop werd het stiller.

Maar van rechts hoorden we den eentonigen zang van vele biddende menschen, die in koor het avondgebed uitspraken.

Onwillekeurig sloegen we het zijpad in, waar ons met elken pas luider het stemmenkoor tegenklonk.

»Hier kun-je ze zien zitten; — 't is niet noodig, dat we er nog dichter bij komen en door onze tegenwoordigheid hun aandacht storen misschien," zei mijn zwager, terwijl hij bleef staan aan den kant van den weg.

Ik keek in de richting, die hij aanwees door de bamboe-omheining en zag twintig, dertig heen- en weergaande bovenlijven van neerhurkende Javanen, die als in suggestieve opwinding den éénigen God aanriepen in koor.

»Allah, il-allah, il-allah, il-allah, il-allah!" klonk het ononderbroken, met stijgende betoning van het onherkenbare »il", dat klonk als een brullende kreet, angst-aanjagend.

Galmend overstemde dan de luide zeg-zang van den voorganger in het gebed het koor, de uitgesproken woorden werden herhaald in dezelfde tonatie en weer vielen alle stemmen in:

»Allah! il-allah, il-allah, il-allah!"

Het tempo versnelde met elke seconde, als in fanatische razernij bewogen de menschenlichamen

heen en weer, hun roep groeide in kracht, totdat het weerklonk boven alle andere geluiden uit:

»Allah, il-Allah!"

Uit de verte had ik dat nachtelijk bidden in koor ook wel elders gehoord, in andere streken, soms avond aan avond, doch nooit had het een indruk op me gemaakt, zoo als toen.

't Was me altijd voorgekomen, alsof die eentonige zang hoorde bij de geluiden, die de mystieke bekoring verhoogen van de avondstemming in 't vreemde land.

Ik moest het gehoord hebben honderden malen, zonder te weten, zonder te onderscheiden, als een deel van de stemming rondom, de wondere stemming, die als geheel wel altijd nieuw, vreemd voor mij gebleven was.

Toen we terugkeerden op ons pad, verbaasde het me een oogenblik, dat mijn metgezel begon te spreken over zijn zaken, alsof hij niets gehoord had en gezien.

Op hem scheen het tooneel heel weinig indruk gemaakt te hebben.

En als vanzelf vroeg ik me af, of er niet velen waren als hij, duizenden Hollanders, die in hun werk, hun bezigheden, hun materieele belangen opgingen, jaar in jaar uit, en die het vreemde in het land en volk om zich vergaten in stugge gevoelloosheid.

Of was het misschien een overdreven sensibiliteit in me, die me deed luisteren, altijd weer, die me deed hooren, zien, — opmerken, voelen?

Schiep ik me zelf dat vreemde, waarvan ik zoo dikwijls gedacht had, dat wij, blanke overheerschers, het moèsten voelen, beter, feller misschien dan ik het ooit had gedaan nog, om tot volkomen begrijpen van land en volk daar te komen, om den volksgeëst te leeren kennen, noodzakelijke eisch voor de juiste regeling van de volksbelangen?

Stuk voor stuk schakelden zich mijn gedachten aanéén, zonder verband onderling, doch alle gaande om één middelpunt, het felle contrast, dat er was tusschen het bestaan van ons, westerlingen, en dat van de oostersche bewoners van 't land, het contrast van de groote, witte fabriek en de armelijke stroohutten rondom haar muren, van de gillende stoomfluit en den eentonigen zang van de biddende mannen:

»Allah, il Allah!"

Voor z'n hut, vlak aan den weg, zat een Javaan, verloren in droomerij, een koelie van de fabriek waarschijnlijk.

Luid zong hij zijn weemoedig lied, naar het scheen een telkens weer herhaald thema, hoog ingezet, trallerend in mineur overgaand in zwakke, unisone klanken, een zegging van woorden alleen, zonder schakeering van klemtoon.

Bij den ingang van het fabrieksterrein, dat we plotseling voor ons zagen liggen, voor mij heel onverwacht, zat een oude wapensmid in een kring kooplgrage Javanen.

Uit een kist, die naast hem stond, haalde hij één voor één z'n krissen te voorschijn, om ze rond te

laten gaan ter beoordeeling. Bij het spaarzame licht zagen we de vlamvormige lemmeten onder fonkelende oogen, fonkelend van begeerte om zoo'n wapen te bezitten.

Dan trof me de stilte op het voorterrein van de groote fabriek; in het helle licht van een booglamp viel de naam »Djempol," in groote, zwarte letters op den witten gevel, dadelijk op.

De woningen der Europeesche employé's lagen links en rechts, levenloos, — als uitgestorven. En trots de snorrende fabriek, die onzichtbaar lag achter den voormuur, was er rondom niets anders dan de Javaansche wereld, waarvan zich het bestaan nog aan ons openbaarde in tallooze geluiden.

Ik bleef staan voor het huis van mijn zwager en hoorde nog den zang van de biddende kamponbewoners, den eentonigen deun van den fabrieks-koelie, een soeling-lied dichterbij, eentonige opvolging van steeds hetzelfde thema, zwaar van weemoed, en daartusschen het altijd nieuwe nacht-zoemen van een oneindige veelheid van kleine dieren, insecten.

»Kom je ook niet binnen?" riep mijn zwager mij toe uit de voorgalerij. »Bets en Lien zitten ons zeker al met ongeduld te wachten."

»Zijn we niet lang weggebleven?" vroeg hij achter.

»'t Is bij tienen," zei Bets. „Als we morgenochtend om zes uur op reis willen, dienen we toch niet al te laat naar bed te gaan."

»Knoop er dan nog één dag bij aan," stelde Lien voor.

Probeerde ze mij te winnen voor een plan, dat ze met haar zuster reeds besproken scheen te hebben?

Bets keek me verwachtend aan, nieuwsgierig naar wat ik zou antwoorden,

»Jij kunt hier immers nog enkele dagen met Meta blijven, als je dat graag wilt," stelde ik haar voor.

»Neen! Dat liever niet! Dan gaan we maar samen!" besliste ze.

't Gaf een oogenblik stilte.

»Denk nog eens kalm na over ons voorstel om samen naar Holland te gaan; wij zouden het heerlijk vinden, als we dáár een korten tijd met elkander konden doorbrengen," drong mijn zwager aan.

Wij beloofden het, Bets en ik, meer om hen tevreden te stellen, om den indruk van 't noodzakelijk scheiden, vooral voor de beide zusters pijnlijk na zoo'n kort weerzien, een weinig te verzachten.

Doch toen we een half uur later alleen waren in de logeerkamer, hield Holland ons wel het allerminst bezig.

Toen was er de lange reis, den volgenden dag, en onze nieuwe standplaats, waar we tegen den avond zouden aankomen, die ons wakker hielden, nog lang.

't Was de oude geschiedenis.

Daar aankomen, een huis huren en inrichten, vreemde menschen leeren kennen, je inwerken lang-

zamerhand in nieuwe toestanden misschien, — 't maakte alles wel moe met de jaren.

En heel even kwam dan de gedachte aan Holland in me op en het verlangen om daar nog eens terug te zijn, om er van het snel-vervlietende leven een enkel, rustig jaar vast te houden.

Van Holland moet ik dien nacht gedroomd hebben..

Want toen Lien me den volgenden morgen bij 't weggaan vroeg om niet te veel bezwaren tegen de verre reis op te werpen, toen antwoordde ik haar, volkomen oprecht:

»We zullen er ernstig over gaan denken, Lientje, — dat beloof ik je, hoor!"

* *
*

Ik had de jaloezieën voor het portier-venster neergelaten en keek naar buiten; de dalende zon wierp haar stralen langs den trein, die voortsnelde naar het westen, vlak langs de kust.

Bets zat tegenover me met een arm om Meta geslagen, die half op de bank, half op Bets' schoot, in slaap lag. Beiden waren ze moe van de lange, on-onderbroken reis van vroeg in den morgen tot den avond.

't Was een warme reis geweest door de brandende hitte van uitgestrekte, eentonige valleien, door ontbladerde djatti-bosschen, langs den voet van hooge

bergen, over ravijnen en stroomen, waarop we neer hadden gezien uit de hoogte, frisch aangedaan door het witte schuim van het voortbruisende water, — steeds verder door hitte en stof.

Maar 't werd beter.

De zon daalde.

Eén koel windje drong door het open raam naar binnen.

»Wel een mooie streek hier, hè!" zei Bets.

In 't zuiden verhief zich een lange bergketen, die wel het vrije uitzicht benam, doch tegen het donkere blauw van de helling kwam heel mooi de vlakte uit met haar licht-groen van jonge rijstvelden, haar dessa's onder wuivend palmen-loof, met de levende stoffeering van huiswaarts-keerende karbouwen-kudden, bonte koeien, witte vogels en landvolk, hier en ginds, Javanen, die van het dagwerk op zon-beschenen akkers naar huis keerden en koelte en rust zochten in lommerrijke dorpen.

Dicht bosch benam ons plotseling het uitzicht links en zoekend keken we rechts, waar achter de smalle kuststrook de Java zee lag in blanke rust.

Geen schip, geen prauw gaf leven aan de eindelooze watervlakte; tegen de wazige kim teekende zich alleen een grijze wolk af, als van rook.

»Een boot?" vroeg Bets.

»Waarschijnlijk wel," zei ik. »Misschien de »Nederland"-boot wel, die Donderdag van Priok moet vertrekken".

En Bets rekende:

»Zaterdag vandaag; — ja! dat zou kunnen; 't zou best een mailboot kunnen zijn."

»Heb je vandaag al eens over het plan van de lui op Djempol gedacht?"

Ze schudde het hoofd, maar antwoordde niet.

Meta werd wakker.

Ze richtte zich op en keek verwonderd naar de zee.

»Duurt het nog lang, Oom?" vroeg ze dan.

»Nog een kwartier, kind! Dan zijn we weer, waar we wezen moeten."

»Vervelend, ja Tante!" zei ze, leunend tegen Bets' schouder. »Dat u ook nooit lang op één plaats blijft!"

»Prettig is 't niet, Meet!"

»Zou u hier graag lang willen blijven?" vroeg ze weer. »Als 't hier mooi is, zou u dan willen?"

»Misschien wel," antwoordde Bets ontwijkend en 't kwam me voor, alsof ze niet alles zei, wat ze dacht bij 't gebabbel van 't kind.

De naderende stad begon zich aan te kondigen in de omgeving rondom.

De zee trok terug, de kustlijn verliep achter heuvelig terrein met bouwvelden en dessa's. Links lag naast den spoorweg de groote postweg onder het hooge groen van volle kanari-boomen, met groote drukte van karren en voetgangers.

Witte suikerfabrieken lagen verspreid over de vlakte.

't Scheen wel, dat de machinist de locomotief tot uiterste snelheid aanzette om op tijd »binnen" te

komen. In ijlende vaart ging het over dwarswegen en stroomen; het stof warrelde hoog op van de baan. En hoog boven den donder uit van de holle, zwaarhouten wagens gilde de stoomfluit het waarschuwend sein van de trein-komst.

Dan verminderde de vaart weer en we gleden de stad in, een breeden weg onder hooge boomen, met huizen erachter, waaruit de menschen nieuwsgierig opkeken naar den trein, naar ons, leek 't wel.

We stonden nu alle drie voor het portier, nieuwsgierig om een beeld te vormen van onze nieuwe woonplaats.

›Een passer," merkte Meta op.

›De aloon-aloon", zei Bets.

Maar 't verzonk alles snel achter vuile Chineesche woningen, waarvan we de overhangende daken haast konden aanraken van uit den waggon.

Bets ging weer zitten en hield Meta bij zich, bang, dat het kind onvoorzichtig een hand, het hoofd misschien naar buiten zou steken.

Ik begon onze bagage bij elkaar te zoeken, reistasschen te sluiten, spoorkaartjes en recu's op te duikelen, om aanstonds geheel klaar te zijn.

De trein stond stil.

Even later, toen een hotel-mandoer de noodige inlichtingen van mij had gekregen voor de bezorging van onze koffers, stonden we op het plein voor het station, midden tusschen schreeuwende huurkoetsiers, die om het hardst hun diensten aanboden.

Maar stram van den langen rit namen we te voet den weg naar het hotel, dat we vandaar konden zien liggen, dichtbij.

En we keken naar de huizen, de menschen, de dingen rondom, die vreemd in ons leven zouden staan, totdat ook die weer oud, gewoon, eigen zouden geworden zijn, — binnen heel kort waarschijnlijk wel.

In 't hotel vroeg de gérant, of het voor langen tijd was, dat we kamers noodig hadden.

Ik zei hem, wie ik was en dat we allicht een paar weken in 't hotel zouden moeten logeeren, voor we in een huis zouden kunnen trekken.

»Kamer veertien en vijftien," zei hij toen, beslist.

En de nummers herhalend in 't Maleisch tegen een bediende, beval hij verder:

»Haal thee voor de nieuwe gasten!"

Zelf bracht hij mij een oogenblik later het »vreemdelingen-boek" en met de pen, zwaar van droge inkt, die de man mij aanreikte, schreef ik mijn naam in de daarvoor bestemde kolom en had grooten lust om in de rubriek »Waarheen?" zonder aarzelen in te vullen »Naar Holland!"

Maar nog bedacht ik me en antwoordde alsnog niet op die vraag.

Een half jaar later stonden we klaar voor de groote reis; ik had het eerste decennium van m'n

Indischen diensttijd afgesloten. Lang hadden we nog geaarzeld.

't Was nog gekomen tot het huren van een huis, maar we hadden 't maar half gemeubeld.

»Niet meer aanschaffen dan het hoogst-noodzakelijke!" had Bets gezegd. »'t Zal er toch wel van komen, dat we over eenige maanden met verlof gaan."

Brieven uit Holland en van Djempol hadden de rest gedaan.

Nog hadden we opgesomd, wat er voor de groote reis was te zeggen, wat er tegen, maar eindelijk waren we heengestapt over alle bedenkingen en hadden ons besluit genomen.

We zouden naar Holland gaan.

Op Java kwamen we toch niet meer tot rust.

Bets had dadelijk naar »huis" geschreven en naar Lien, ik had gezorgd voor het meer zakelijke gedeelte van de noodzakelijke correspondentie en eerst toen op mijn schrijftafel het besluit lag, waarbij mij verlof was verleend, en het plan van den stoomer, waarmee we de reis zouden doen, eerst toen gaven we ons geheel over aan de zekerheid van de groote gebeurtenis, waarvan we nog maar enkele weken gescheiden waren.

Vreemd was het ons, dat ieder van de Europeesche bewoners van 't stadje zijn gewonen gang ging, den dagelijkschen gang van het ambtelijk leven, en dat wij ons gereed maakten, naar eigen keuze dezen keer, om het werk te eindigen, om heen te gaan.

Er was nog heel veel te doen geweest.

Bets vooral had het druk gehad met het completeeren van onze garderobe, noodig met het oog op het gure klimaat, dat ons wachtte.

Maàr met elken dag waren de koffers voller gestapeld en eindelijk stonden ze klaar, geordend, gepakt naar den eisch van een lange reis over zee.

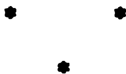
Onze inboedel was verkocht.

En toen we op zekeren avond in een kamer van het hotel voor den zooveelsten keer het »pakéan deftig" aantrokken, kon Bets een zucht van verlichting niet onderdrukken.

»Hè! Eindelijk voor 't allerlaatst!" zei ze.

»Morgen gaan we!" trachtte ik, opgeruimd, met haar in te stemmen.

En toch dacht ik daarbij niet aan Holland, aan het weerzien van zoo velen, die ons lief waren, — maar aan Java, dat we gingen verlaten, waar het ons zoo wèl was geweest gedurende vele jaren.

Op Priok lag de »Wilhelmina" onder stoom.

Op het achterdek liep het vol; passagiers uit den oosthoek, die van hun gedwongen verblijf te Batavia blij aan boord terugkeerden, anderen, die er embarkeerden om de groote reis te beginnen. In de groepen familieleden, vrienden, werden bij volle

kelken toosten ingesteld op een bestendig welzijn op Java, op een voorspoedige reis en veel genoegen in Europa.

't Was een roezemoes van opgewonden stemmen, waarin de aandoening van het oogenblik zich afteekende.

Matrozen scharrelden tusschen de passagiers door, bevelen klonken over 't dek en van den kaaimuur beneden.

In hun blauwe uniform-jassen, warme dracht bij een hitte van over de tachtig graden, liepen de scheepsofficieren heen en weer, schijnbaar in groote verwarring, om te zorgen, dat het schip los werd van den wal, dat de trossen werden ingehaald.

De commandant van den stoomer, kalme man, gewend aan de steeds-terugkeerende afvaart-drukte, bewoog zich glimlachend van groep tot groep, sprak hier een schertsend woord mee in een vroolijk clubje, ging daar kalmeerend, troostend in op een oude dame, die noode scheidde van haar eenigst kind, dat naar Holland vertrok, en raadpleegde intusschen zijn horloge om eindelijk een teeken te geven voor het vertrek-sein.

Brullend stiet de stoomfluit het uit over 't schip en verhoogde de stemming tot een plechtig moment waarop oog in oog stonden de heengaanden met die er achter moesten blijven, die terug moesten aan land.

Bij de loopbrug schreiden vrouwen; mannen voelden een traan opwellen en de laatste vaarwel-roepen klonken gesmoord uit aller mond.

Op den kaaimuur werd de groep wuivende menschen grooter; een enkele achterblijver haastte zich nog om van boord te komen voor de gereedstaande koelies de loopbrug ophieven van 't schip.

Toen werd de laatste gemeenschap met den wal verbroken.

De trossen op de boeien werden strak gehaald, ingehieuwd en langzaam dreef de boot af van den havenmuur, verder en verder, totdat in de machinekamer het eerste sein tjingelde en de »Wilhelmina" koers zette naar zee.

De passagiers begonnen kennis te maken, voorzoover ze dit nog niet gedaan hadden.

Maar, afgescheiden van de anderen, stond aan de verschansing een man, dien ik gekend had al jaren, een ernstig, oud man, Hollander van geboorte, meer nog door opvoeding en groote kennis, een man, die na een kwart eeuw verblijfs in Indië voor goed naar Europa terugkeerde.

Hij keek me aan, toen ik me bij hem voegde en met een zwakke handbeweging naar de nauw-herkenbare omtrekken van 't land, zei hij met trillende stem:

»Ik wist niet, dat me het scheiden zoo zwaar zou vallen!"

Meer niet.

Zwijgend bleven we staan naast elkaar, bleven we kijken naar de steeds kleiner wordende lichten van Priok's haven.

En toen ook die wegzonken in 't nachtdonker, toen de witte kielstreep alleen nog wees in de rich-

ting, waar Java lag, toen losten de aandoeningen in mijn ziel zich op in den stillen wensch, de vurige bede, dat land weer te mogen zien, er weer te mogen leven en werken, — tot in lengtè van dagen!

EINDE.

VERKLARINGEN.

DEEL I.

VERKLARINGEN.

---

1) Sinaasappelen.

2) Eigenaardige naam voor den Javaan, die altijd achter op een rijtuig staat. Hij is den koetsier ondergeschikt en hem in alle opzichten behulpzaam.

3) Vooruit, koetsier.

4) Op afstanden van ongeveer 5 palen van elkaar, vindt men over den postweg groote loodsen, waarin de paarden der postwagens verwisseld worden. De stallen liggen ernaast.

5) Vischvijvers.

6) De reizigers betalen den koetsier op elke post een kwartje, den looper een dubbeltje als fooi.

7) Postwagen.

8) Karbouwenkar.

9) Marktgangers. Veelal loopen ze in groepjes, ook wel in rijen.

10) Bouwvelden.

11) Djattihout is het Indische eikenhout.

12) Boomen, waaraan de kokosnoot groeit.

13) Stad.

14) Tamarindeboomen. In vele streken van Java zijn ze als schaduwboomen langs den grooten postweg geplant.

15) In »De Godin, die wacht" nl.

16) W a t o e G e d e h was bekend door de weefsels, die de Javaansche vrouwen er eigenhandig verfden (b a t i k k e n).

17) Bij overplaatsing naar een andere standplaats ontvingen ambtenaren en officieren desverlangd een renteloos voorschot van het gouvernement, ten bedrage van een derde van het jaarlijksch inkomen. Dit voorschot werd in zestien gelijke termijnen van het maandelijksch traktement ingehouden. De bedoelde luitenant had dus in dertien jaren geen standplaats gehad, waar hij zestien maanden was gebleven. (Tegenwoordig bedraagt genoemd voorschot een vierde van het inkomen).

18) Elke stad op Java is gebouwd naar het beschreven model. Een groot grasveld (a l o e n - a l o e n) ligt in het midden en daarop staan steeds twee w a r i n g i n s.

19) Woning van den assistent-resident.

20) Woning van den b o e p a t i, d. i. regent.

21) M i s s i g i t, Mohammedaansche tempel.

22) Bij overplaatsing naar een andere standplaats is men meestal door de groote afstanden in Indië genoodzaakt zijn inboedel op een publieke verkooping van de hand te doen. Bij »overplaatsing met spoed" kan men zelf daarvoor dikwijls niet zorgen en wordt de hulp ingeroepen van goede vrienden.

23) Elke afdeeling is verdeeld in districten. Europeesch bestuurshoofd daarvan is een controleur. Aan het hoofd van de inlandsche bestuursambtenaren staat een wedono.

24) Woning van een assistent-resident.

25) Vrouw van een regent. Ook vrouwen van lagere bestuurs-ambtenaren worden echter zoo genoemd, b.v. de vrouw van een wedono.

26) Politiehoofd; de patéh staat in rang direct onder den regent.

27) Soort loods; veelal staan er twee voor een regentswoning. Ze dienen voor verzamelplaats van inlandsche hoofden, enz.

28) Een aan alle zijden open gebouw, waar vergaderingen worden gehouden, feesten worden gegeven, enz. Het dak ervan wordt gedragen door een groot aantal pilaren.

29) Jakje.

30) Een gebatikte doek, die eenige keeren om de beenen wordt geslagen en met een buikband wordt opgehouden.

31) Elk inlandsch bestuurshoofd bezit als teeken van zijn waardigheid een pajong (zonnescherm), die hij zich bij officieele feesten door een bediende boven het hoofd laat dragen. De gouden song-song is de hoogste onderscheiding.

32) Zij, die den gewonen weg volgen bij het inlandsch bestuur, komen als djoeroetoelis (= schrijver) in dienst. Bij bevordering worden ze mantri (= opziener). Later, als bestuurshoofd van een onder-district, heeten ze assistent-wedono.

33) Appolinariswater met een scheutje whisky.

34) Appolinariswater.

35) Bediende; het woord beteekent eigenlijk: slaaf.

36) Eerbiedsbetuiging; de beide handen worden daarbij met de palmen tegen elkaar gelegd en recht voor het neergebogen aangezicht gehouden, zoodat de duimen ongeveer de lippen raken.

37) Inlandsch Officier van Justitie.

38) Groote heer.

39) Een mengsel van limonadestroop en water.

40) Toen ik dit schreef, vermoedde ik niet, dat ik hierbij een noot zou moeten plaatsen. En toch is het me een behoefte een kort woord te wijden aan de nagedachtenis van een der dochters van genoemden regent, die het wèl ver heeft gebracht, zooals Soemowidjojo toen reeds veronderstelde. Ik bedoel Kartini. Vele jaren streed ze voor de belangen der Javaansche vrouw in het bizonder, voor heel haar volk in het algemeen. Haar werken in het belang van de houtsnijkunst in de residentie Jepara kan ook hier bekend zijn. Als ik mij niet vergis komt in den jaargang 1903 van „Eigen Haard" een door haar geschreven artikel voor, handelende over dien tak van handwerk. Raden Ajoe Djojo-Adiningrat Kartini, sedert een jaar de tweede echtgenoote van den regent van Rembang, is den 17den September 1904 overleden.

41) Man, kerel.

42) Vuur.

43) Eigenlijk vuurtouw. Een dunne, brandende lont, die men zich vroeger door een bediende liet nadragen zelfs. Het gebruik ervan is nu nagenoeg verdwenen. Op de mailbooten treft men nog iets dergelijks aan ten gerieve van de passagiers, daar het gebruik van lucifers aan boord is verboden.

44) Voor een bekende met Indische toestanden was er niets vreemds in die vraag. Gewoonte toch is het, eerst den assistent-resident een bezoek te brengen, dan den regent, enz. Afwijking van dien regel geeft bekrompen menschen soms aanleiding zich gepasseerd te achten.

45) Javaansche muziek.

46) Tandakpartij = danspartij; priaji's = inlandsche hoofden.

47) Cylindervormige, holle, houten blokken, waarop de nachtwacht met een houten knots het aantal uren slaat.

48) Hollanders.

49) Een Javaansch muziekkorps onder leiding veelal van een dito kapelmeester. Op slechte instrumenten spelen ze Europeesche muziek. Men kan nagaan, wat ervan terecht komt. De naam teekent dan ook.

50) Een m a n d o e r is een Javaansch opzichter, werkbaas.

51) Bevel.

52) Een algemeen gevolgde gewoonte in Indië.

53) Overplaatsingen zullen noodzakelijk blijven natuurlijk, zoo lang den ambtenaren het recht op een jaar verlof naar Europa blijft gegeven na tien jaren dienst. Ook ziekteverloven zullen blijven voorkomen. Waar ik hier vooral echter het oog op heb, zijn de ongemotiveerde overplaatsingen van ambtenaren van het ééne eind van den archipel naar het andere. In de laatste jaren, het zij dankbaar erkend, is ook daarin een verandering ten goede gekomen.

54) De controleur van de afdeelingshoofdplaats.

55) Wat me toen toevallig scheen, bleek het later niet te zijn. De ambtenaren bij het binnenlandsch bestuur laten dikwijls hun inboedel verkoopen, wanneer ze de p r i a j i's op de plaats weten. De dag wordt er dus naar gekozen.

56) Woning van den controleur.

57) Sigaretten — de tabak rollen ze in een gedroogd maisblad.

58) Een zeer leelijke combinatie, die nog steeds voorkomt. Ieder Javaan draagt een hoofddoek; de inlandsche hoofden dragen daar hun dienstpet op, (niet altijd) de koetsiers hun hooge hoeden, enz.

59) Verkooping van de niet ingeloste panden van een pandjeshuis.

60) De laatste slagen; het teeken, dat de vendutie zal beginnen.

61) Vóór het eerst, vrienden. —

62) Maleische vertaling van het voorafgaande, ten behoeve van het groote publiek, dat geen Hollandsch verstond.

63) Naam, waarmee een Chinees in Indië wordt aangesproken.

64) Het laatste gedeelte van dien naam is het Maleische woord voor menschelijke en dierlijke uitwerpselen.

65) Samentrekking van satoe talen = één kwartje.

66) Drie keer; derde maal.

67) Het woord beteekent hier: meubels.

68) Verkerk zinspeelde op de onder Arabieren algemeene gewoonte om geiten te fokken, het vleesch van die dieren te eten, de melk te drinken, enz.

69) Een door de Chineezen zeer op prijs gesteld kostje.

70) Geluk, voorspoed.

71) Verkoop het nog eens, mijnheer!

72) Dat dient om er whisky soda uit te drinken.

73) Indisch-Hollandsch. Men zegt er niet: »te Batavia", »te Buitenzorg", maar: »op Batavia", »op Buitenzorg".

74) De kenangga is een groote boom met groen-gele, bladachtige bloemen, die een sterken geur verspreiden. De Indische dames houden er over 't algemeen veel van, die bloemen te leggen tusschen pas gewasschen kleeren, die den geur zoodoende overnemen.

75) Het woord beteekent eigenlijk: tuin. Hier staat het echter, zooals het

in de spreektaal gebruikt wordt, als verkorting van toekong kebon = tuinjongen, tuinman.

76) Bijna geen plaatsje zoo klein in Indië, of er bestaat een leesgezelschap, waarvan de meeste Europeesche inwoners, veelal ook de regent, lid zijn. De belangrijkste binnen- en buitenlandsche tijdschriften, romans, enz. worden den lezers bezorgd in groote, blikken trommels, leestrommels. Het woord heeft in Indië burgerrecht verkregen.

77) Vloermatten van dunne, witte rottan, die speciaal gemaakt worden te Gresik, dicht bij Soerabaia. De prijs bedraagt tien, elf cent per vierkanten voet.

78) Voorraadkamer, bergplaats voor provisiën, dranken, enz.

79) Een dienstmeid, wier taak alleen bestaat in het schoonhouden der slaapkamers, het opmaken der bedden, wasschen en strijken en het verstellen van kleeren.

80) Javaansche wijk.

81) Mevrouw.

82) Een gelijkte term in Indië en — in den Haag!

83) Waar suiker is, zijn mieren.

84) Toko = winkel.

85) Hooggeplaatste mevrouw.

86) Vaste Chineesche leverancier,

87) De Chineezen dragen onder het werk gaarne hun staart opgebonden op het achterhoofd, om daarvan natuurlijk minder last te hebben. De beleefdheid eischt echter de staart onopgerold te dragen, wanneer een gesprek gevoerd wordt met een hooger geplaatste in rang of een Europeaan.

88) Scheldwoord. Het beteekent: onopgevoede, onbeleefde.

89) Dit zijn fijne sigaren, mijnheer! Het is het merk St. José uit de fabriek van Reijnvaan.

90) Vriend.

91) Goedendag, aanzienlijke vrouw.

92) Ja.

93) Mijnheer de controleur.

94) Mijnheer de algemeene ontvanger.

95) Ambtenaar van den waterstaat.

96) Briefje, verklaring.

97) Goedendag, mevrouw, dag mijnheer! Het »nja" wordt in de spreektaal gebruikt als verkorting van njonja — mevrouw.

98) Zwart zuur: een vleeschkostje, dat van eend veelal wordt bereid, zooals hazepeper gemaakt wordt.

99) Opschik van een publieke vrouw.

100) Poudre de riz.

101) Foutieve meervoudsvorm, doch die in Indië heel veel gebruikt wordt.

102) Een Javaan maakt geen gebruik van een stoel. Kleermakers, naaisters, zelfs schrijvers zitten bij voorkeur op den vloer, waarop ze dan een dunne mat leggen.

103) Minachtende uitdrukking. In letterlijken zin beteekent het: dessaman; veelal komt het voor in de beteekenis van ons ezel, domkop.

104) Draagdoek: het kind wordt gedragen op de linker heup; de slendang wordt vastgelegd met een losse knoop op den rechter schouder.

105) Geneeskrachtige, plantaardige olie, die in Indië zeer veel gebruikt wordt.

106) In elk Indisch hotel vindt men tot op den huidigen dag de zoogenaamde paittafel = bittertafel. Een uur ongeveer voor de rijsttafel (om elf uur des voormiddags dus) en een uur voor de avondtafel (om zeven uur ongeveer) worden daarop een paar karaffen met jenever, een karafje met bitter en een groot aantal glaasjes gedeponeerd, ten behoeve van de gasten. Deze gratis-verstrekking van „echte Schiedammer" dateert waarschijnlijk nog uit een tijd, waarin de Hollandsche kolonisten zich moeilijk een behaaglijk hotel-verblijf konden denken zonder dat echt-Hollandsch fabrikaat; een ondernemend hotelhouder zal er terecht een reclame-middel in hebben gezien. „De tijden veranderen", heb ik vroeger gezegd. Gelukkig, dat ik het hier mag herhalen.

107) Men vergeve mij de gezochte vergelijking; de aanhaling spookte me door 't hoofd en geeft ten slotte, wat ik wilde geven.

108) In witte kleeren.

109) Deftig kostuum.

110) Markt.

111) Verbastering van ons: jongen = bediende, huisjongen.

112) Het eten.

113) Een verkorting van nonna = meisje. De naam wordt gewoonlijk gegeven aan 't eerste, het oudste meisje.

114) Inlanders noemen alle Europeesche kinderen, pur-sang of kleurlingen, sinjo (= jongen) en nonna = meisje) In navolging daarvan worden de kinderen ook door de ouders zelf wel njo of non genoemd. Zooals de woorden echter door den heer Dijkhoff werden gebruikt, zijn er bepaald Indische kinderen mee bedoeld (kleurlingen), met al hun eigenaardige gebreken. Het zijn hier dus scheldwoorden. C'est le ton, qui fait la musique.

115) Vruchtenetende dieren, die veel gelijken op reusachtige vleermuizen. (De vlucht van de volwassen exemplaren is wel ongeveer een meter, bij een breedte van twee à drie d.M.)

116) Ook in Indië geldt het geroep van een uil als een ongunstig voorteeken. Eigenaardig is het, dat dit volksgeloof ook overgaat op overigens ontwikkelde Europeanen, die lang in Indië waren.

117) Samengesteld uit de kampong-bewoners zelf onder aanvoering van een inlandsch politie-hoofd. Bij hun rondgang door de wijken slaan ze onafgebroken op kentongans.

118) Kentongans = bamboezen kokers. Alleen voor de woningen van hen, die staan onder politie-toezicht, houdt hun klepperen op en wordt de naam van den aldus bewaakte luide geroepen, om zich te overtuigen, dat ze thuis zijn.

119) To = verkorting van Kerto

120) Inlandsche gevangenis.

121) Katoenen jas, buis; deel van het heeren-négligé.

122) Vlak bij den ingang van het Bataviasche kerkhof, op Tanah Abang, vindt men het oude graf van kapitein Jas. Hij moet een der eersten zijn geweest, die er begraven werd. In soldatenmond hoort men nu nog wel de uitdrukking: „Naar kapitein Jas gaan" = sterven.

123) Een klein, blikken olielampje, dat alleen bij inlanders in gebruik is.

124) Bonte vogels, die veel op onze spreeuwen gelijken.

125) Gordijnen.

126) Verkorting van: oppasser — politieagent.

127) De inlandsche gevangenen worden in Indië elken dag aan het werk gesteld op wegen, pleinen, erven van gouvernementsgebouwen, enz.

128) Politie-rol. Kleine misdrijven worden berecht door het hoofd van 't bestuur; grootere gaan voor den Landraad.

129) Indo's, die slecht Hollandsch spreken, laten de *t* of *d* als eindletter van een woord gewoonlijk onuitgesproken.

130) Mohammedaansch priester.

131) De inlandsche bestuurshoofden, de regent, de wedono's en de assistent-wedono's, maken om beurten deel uit van den landraad.

132) Groote beenen oorknoppen, zooals de Javaansche vrouwen die dragen, met een weinigje zilver eraan als versiering.

133) Steekwapen met golvend lemmet.

134) Perkara = zaak. Een vrouwen perkara is een vechtpartij om dezelfde vrouw.

135) Voorhangen om het zonnelicht en daarmee de meer hinderlijke zonnewarmte uit de open galerijen te houden. Ze worden van heel dunne bamboe-reepen gemaakt en kunnen worden opgerold, als de zon zijn invloed niet meer laat gelden.

136) Visschersvaartuigen; lange, smalle, kano-achtige booten, die voor de meerdere stabiliteit, aan weerszijden van stevige, houten ramen (vlerken) voorzien zijn.

137) Jongen, leg de ballen klaar! Maak het biljart in orde.

138) Samentrekking van sapa ada = wie is daar? Als samentrekking wordt het echter alleen gebruikt om een bediende te roepen.

139) Staat hier voor: 'n slappe whisky soda, d. w. z. een whisky soda me heel weinig whisky erin.

140) Het tegengestelde van 'n slappe; in societeitstaal 'n gangbare uitdrukking.

141) Vier glazen whisky soda — voor mijnheer de notaris een sterke (met veel whisky).

142) Op alle groote plaatsen in Indië bestaan ijsfabrieken. Waar ze niet zijn, zooals op Watoe Gedeh. b. v., wordt allicht ijs aangevoerd van de naastbijzijnde ijsfabriek. In de drukste stadsgedeelten vindt men dan ook overal kleine, houten gebouwtjes, ijsdepots, waar à raison van drie tot acht cent per pond, de verkoelende stof te krijgen is.

143) De inlandsche vrouw, die in concubinaat leeft met een Europeaan, draagt dezen naam. Ik kom op die verhouding terug.

144) Volgens het spraakgebruik, dient men in Indië een picol (= ruim zestig K.G.) rijst te hebben verorberd, voor men daar op dreef is, voor men meespreken kan ook over Indische toestanden.

145) 'n Bittertje!

146) Jongen, breng bitter!

147) De leden van een societeit in Indië betalen hun vertering nooit contant, doch noteeren die in een boekje op hun naam.

148) Samenkomen, vergaderen.

149) De vastentijd van de Mohammedaansche inlanders. Gedurende dien tijd houden de landraden op Java geen zitting.

150) Bij vele dier landraden is het aantal zaken, dat »binnenkomt", gewoonlijk zóo groot, dat een deel telkens blijft liggen, dat er achterstand komt.

151) Wacht daar eerst mee.

152) Een in Indië zeer bekende struik, waarvan de kleine, witte bloempjes, vooral des nachts een sterken geur verspreiden.

153) De rustdag der Mohammedaansche inlanders, waarop de landraad geen zitting houdt.

154) Een keukenmeid heet in Indië veelal kokkin of kokki. Met den laatsten naam wordt ze ook aangesproken.

155) Op de afdeelingshoofdplaatsen is het gewoonlijk een evenement, wanneer de resident komt. Het hoofd van gewestelijk bestuur logeert bij zoo'n gelegenheid gewoonlijk een dag of vier in de l o d j i of in de k a b o e p a t e n, gaat van daar uit dagelijks op inspectie van de afdeeling, houdt er receptie en, ter eere van dien hoofd-ambtenaar, noodigt zijn gastheer in die dagen veelal de Europeesche ambtenaren met hun dames op een diner of een avondpartij.

156) Kettinggangers, kettingjongens, dwangarbeiders, gestraften, het zijn alle namen voor de tot dwangarbeid in den ketting veroordeelde misdadigers. De beide eerste namen zullen hun ontstaan te danken hebben gehad aan den ketting (het touw), waarmee een groep gestraften wordt bijeengehouden op weg naar het werk.

157) De vlaggen, hier bedoeld, bestaan uit een lange, dun-toeloopende bamboestaaf, waaraan het vlaggedoek (rood, wit en blauw) over de geheele lengte is bevestigd, zoo, dat de roode baan aan de staak is bevestigd.

158) Voortmaken, N j o! Het is al laat!

159) Vroeger heb ik reeds gezegd, dat de inlandsche hoofden een p a j o n g voeren, als teeken van hun waardigheid. Ook de assistent-residenten en residenten zijn gerechtigd tot het gebruik maken van 'n dergelijk distinctief.

160) Dorpshoofden, d e s s a-hoofden.

161) Natte rijstvelden.

162) Te veld staande rijst.

163) Wachthuisjes, die op vier lange, dikke bamboestaken midden tusschen de velden staan.

164) De ook hier te lande wel bekende rijstdiefjes.

165) Het proces van bladwisseling merkt men in Indië niet op bij de boomen. De d j a t t i-boomen daarentegen maken op dezen regel een uitzondering; ze staan geruimen tijd bladerloos.

166) Parelgrijze, kleine houtduiven, die bij de Javanen in 'n reuk van heiligheid staan.

167) Men verwarre hier niet de namen „k a m p o n g" en „d e s s a." Een kampong is een stadsgedeelte, een wijk; zoo onderscheidt men in elke plaats de k a m p o n g d j a w a = Javaansche wijk, de k a m p o n g t j i n a = Chineesche wijk, de k a m p o n g a r a b = Arabische wijk, enz. Een d e s s a echter is een dorp.

168) De trekossen voor de g l i e n d i n g s dragen om den nek veelal een houten of koperen schel, klok.

169) In Indië spreekt men gewoonlijk van klompen. Men denke daarbij niet aan de hier gebruikte klompen, maar aan platte houten schijven in den vorm van een voet. Onder zulk een schijf zitten twee klossen, één voor, één achter en er bovenop staat een gedraaide pin, die tusschen de teenen gesloten wordt bij gebruik.

170) Wachthuisje. Men vindt g a r d o e's van afstand tot afstand langs de stads-wegen. 't Zijn gewoonlijk open, steenen gebouwtjes waarin de t o n g-t o n g s hangen.

171) Een langwerpige, groote trom, waarop voor de m e s d j i d het uur van 't gebed wordt aangekondigd.

172) Goedennacht, mijnheer

173) Gewoonlijk blijft een resident enkele dagen op de hoofdplaatsen der

afdeelingen, waarvan één dag allicht noodig is tot het bezichtigen van gouvernements-gebouwen, het bezoeken van enkele werken van den Waterstaat, enz.

174) Witte mieren, termieten, een voortdurende plaag in Indië. Uit eigen ervaring herinner ik me het volgende: Mijn vrouw ruimde op zekeren dag haar kleerkasten op. Den volgenden dag kwam ze er weer bij en vond op de beide onderste planken van een der kasten geen stuk goed meer, dat bruikbaar was. Stapels katoenen kleeren waren van onder tot boven dóórgevreten. Een goede, cementen vloer schijnt het meest afdoende middel tegen de lastige, schadelijke indringers.

175) Nontonnen is iets Indisch; onze taal heeft er geen woord voor. In 't algemeen is het 't van buiten af toezien op feesten, die binnenshuis ergens worden gegeven. Het klimaat en de open huizen hebben de gewoonte natuurlijk in de hand gewerkt.

176) Neen, mevrouw.

177) Penatoe = waschman.

179) Koffie, mijnheer?

180) Bij dergelijke festiviteiten zijn de controleurs gewoonlijk belast met het toezicht.

181) Rustbank van bamboe.

182) De wachters in de gardoe's slaan bij onraad op de tong-tong. De cadans geeft in een dergelijk geval duidelijk aan, wat er te doen is. Bij amok b.v. slaan ze drie keer achter elkaar zóo, dat er tusschen den eersten en tweeden slag een grooter tijdsverloop is dan tusschen den tweeden en derden.

183) Wat zaak was het? (Waarom vochten ze?)

184) Een vrouwenzaak. (Ze vochten om een vrouw.)

185) Onopgehelderd, duister.

186) Analoog hiermede, is b.v. de gewoonte van den Javaan (voornamelijk in die streken waar veel tijgers voorkomen), om nooit te spreken van dat ondier met den werkelijken naam (m a t j a n), maar steeds gebruik te maken van het eerbiedige k i a j i.

187) Ter uitdeeling daar, waar ze noodig mochten zijn onder de bevolking van hun kampong.

188) Een waarschuwend teeken; komen dus in beteekenis overeen met de verplichte kennisgeving op de witte bordjes hier te lande.

189) Bij de begrafenis van een inlander draagt steeds een der volgers een zonnescherm boven het hoofdeinde van de baar.

190) Bedoeld wordt hier de stad Soerabaia, tot voor korten tijd dikwijls een broeinest van vele epidemische ziekten; de sedert enkele jaren tot stand gekomen kostbare waterleiding in die stad, heeft de gezondheidstoestand daar aanmerkelijk verbeterd.

191) Regen! Regen!

192) Voor elk tweewielig rijtuig, of het is een bendy, een dos á dos, een deeleman of een bendy-mylord — gebruikt men in Indië meestal den algemeenen naam kar, karretje.

193) Paarden van het eiland Sandelwood; 'n zeer gewild ras in Indië.

194) Laat los, koetsier!

195) Rijstzemelen.

196) Drie kopjes, jongen;

197) De Europeesche begraafplaats te Soerabaia.

198) Huurrijtuigen, mylords.

199) Deugnieten.

200) Een Javaansch onderwijzer.

201) Woning van een wedono.

202) Geesten.

203) Spoken.

204) Amulet, talisman.

205) Borstlap.

206) Een soort poppenspel.

207) Kleine dijkjes, die de rijstvelden afsluiten.

208) Tjitjaks, kleine hagedissen, en gekko's ook hagedissen, maar veel grooter dan de eerste soort, zijn vaste bewoners van elk Indisch huis. Bij eerste aankomst in Indië vinden wij, Europeanen, de aanwezigheid van die onschuldige diertjes meestal heel onaangenaam. Later went dat natuurlijk. Tegen den avond vooral verspreiden ze zich over de witte muren en maken ijverig jacht op de talrijke insecten, waaronder ook de zoo gevreesde muskieten. Tjitjaks komen veelvuldig voor, gekko's veel minder.

209) Boschduiven, prachtige dieren met grijsgroene veeren. Ze hebben een rooden bek en roode oogen en pooten.

210) Het is drie uur, mijnheer!

211) Paal, die voor een deur wordt geschoven om het openen daarvan onmogelijk te maken.

212) Een emmer, die dient, om er het water mee over het lichaam te scheppen. Daar dit de universeele manier is van baden in heel Indië, vindt men ook gajongs in elke badkamer daar.

213) Fluit nog eens!

214) Zwijg!

215) De marktgangsters uit verschillende dessa's sluiten zich gewoonlijk op nachtelijke tochten bij elkaar aan, zóo, dat ze daarbij in éen lange rij voortgaan. Bij beurten verlichten ze daarbij den weg met eigen-gemaakte flambouwen. In dicht-bewoonde streken komt deze gewoonte niet zooveel voor.

216) Flambouw.

217) Knolvormige wortel van de casave-plant; onder de inheemsche bewoners een zeer gewild voedingsmiddel.

218) De ook hier wel bekende parkieten.

219) Reeën.

220) 'n Boschkip.

221) Heel veel!

222) Woeste gronden, veelal met hoog opgaande boomgroepen en daartusschen op de kale plekken, de alang alang, 'n rietgewas met dikken stengel, dat dikwijls een lengte bereikt van twee, drie meters.

223) Bok.

224) Mboh = 'n uitroep van verwondering, teleurstelling, ongeduld ook wel. Granggang = 'n soort mieren, zeer groot en rood van kleur. De dieren leven uitsluitend op boomen; hun beet is zeer pijnlijk, doch niet gevaarlijk.

225) Het is klaar, groote heer!

226) Houten blokken met een holte erin, waarin de rijst gestampt wordt.

227) Suikerriet-velden.

228) Mohammedaansche bijbel.

229) Djagong is maïs. Het Javaansche volksgeloof wil, dat het planten daarvan op eigen erf, een spoedig vertrek van de plaats ten gevolge heeft.

230) Goede reis.

231) Goed verblijf!

VERKLARINGEN.

DEEL II.

VERKLARINGEN.

232) Rivier, kanaal.

233) Verkorting van kossongan.

234) Kleine prauw voor personenvervoer.

235) Stoomschip »Van Diemen".

236) De naam van een Chinees, die pas uit het Hemelsche rijk op Java is gearriveerd.

237) Je bent gek!

238) Wildernis.

239) Heuvels op de noordkust van Oost-Java, die door hun vorm inderdaad aan doodkisten doen denken.

240) Zestien! Zestien vaâm water n.l.

241) Dertien.

242) De Indische jasmijn.

243) Platte mand.

244) Pied-à-terre.

245) De algemeene naam voor vuurwerk; de Javaantjes houden ervan het nieuwe jaar met oorverdoovend geknal te begroeten.

246) Nieuwjaarsdag.

247) Meervoudsvorm van p r i a j i. Het woord duidt dus de gezamenlijke inlandsche hoofden aan.

248) Hoe gaat het u?

249) Een gele verfstof.

250) Een geliefkoosde volksdrank op Java; het is een mengsel van gelatine, limonadestroop, water en gestampt ijs.

251) Een boomvrucht, waarvan de zure smaak en de zak-vorm den Hollandschen naam in 't leven hebben geroepen; ze wordt gegeten na toevoeging van suiker, veelal ook van een scheutje wijn, en bereikt de grootte van een kinderhoofd.

252) De houding, hier bedoeld, is het silo van de Javanen; ze zitten daarbij op den grond met de beenen kruiselings gevouwen, het bovenlijf een weinig voorover gebogen.

253) Zoo genoemd naar het Bandoengsch quintet, een gezelschap Italianen, dat in de hoofdplaats van de Preanger jarenlang een bestaan vond; of ze er nog zijn, weet ik niet. Onder den eigenlijken naam, Ueber den Wellen, zal genoemde wals ook hier wel bekend zijn.

254) Het biljart-spel nl.]

255) Een breede hoed van inlandsch maaksel.

256) Het slaapliedje, waarmee inlandsche kindermeiden de kleinen in slaap zingen; de woorden zijn dan ook de Maleische vertaling van ons »slaap, kindje! slaap!"

257) De Indische ooievaar.

258) Het fort.

259) Om in den trein te eten, Non!

260) Ik durf niet, mevrouw!

261) De houtachtige bestanddeelen van den suikerrietstengel, die er na de bewerking overblijft. Ampas wordt gebruikt als brandstof in de suikerfabrieken en levert alzoo middellijk de beweegkracht.

OORSPRONKELIJKE LITERAIRE UITGAVEN VAN
C. A. J. VAN DISHOECK, TE BUSSUM.

MARIE METZ-KONING.

	Ingen.	Geb.
Van 't Viooltje dat weten wilde, Bandversiering en penteekeningen van S. MOULIJN, 4e druk	f 2.25	f 2.90
Het Beeld op de Rots, Bandversiering en lithografieën van S. MOULIJN, 2e druk	„ 2.90	„ 3.75
Nacht-Silene, Bandversiering en penteekeningen van S. MOULIJN, 2e druk	„ 2.90	„ 3.90
Van een Schoonen Dag, Bandversiering van S. MOULIJN	„ 2.90	„ 3.90
Gabriëlle, Eerste Boek. Bandversiering van J. A. TOOROP, 4e druk	„ 2.90	„ 3.75
Gabriëlle, Tweede Boek, Bandversiering van J. A. TOOROP, 2e druk	„ 3.90	„ 4.75
Dominee Geeston, Bandversiering van HERMAN TEIRLINCK	„ 3.50	„ 4.25
Intermezzo, Een bundel Schetsen	„ 2.50	„ 3.25
Peterke's Beeldenstorm, Een bundel schetsen	„ 2.50	„ 3.25
De Ring, Een bundel schetsen	„ 2.50	„ 3.25
Verzen, Eerste Bundel, 2e druk	„ 1.75	„ 2.50
„ Tweede „	„ 1.75	„ 2.50

JOHAN DE MEESTER.

Allerlei Menschen. Een bundel schetsen	f 2.50	f 3.25
Louise van Breedevoort, Roman in 2 deelen	„ 4.25	„ 4.90
Over het leed van den hartstocht	„ 2.25	„ 2.90
Geertje. Roman in twee deelen	„ 5.90	„ 6.90

Band- en Omslagversiering van H. TEIRLINCK.

J. EVERTS Jr.

Catastrophen. Een bundel vertellingen. Bandversiering van HERMAN TEIRLINCK	f 2.90	f 3.50

AUG. VERMEYLEN.

Verzamelde Opstellen, Eerste Bundel	f 2.90	f 3.50
Verzamelde Opstellen, Tweede Bundel.	„ 2.90	„ 3.50

GUSTAAF VERMEERSCH.

De Last, Roman in twee deelen	f 4.25	f 5.50
Mannenwetten. Roman in twee deelen. Bandversiering van HERMAN TEIRLINCK	„ 4.25	„ 5.50

HERMAN HEIJERMANS Jr.

Tooneelstudies, I	f 1.25	f 1.50
II, III en IV, „Bloeimaand", „Schakels" en „Allerzielen"	„ 1.—	„ 1.35

SAMUEL FALKLAND.

Kleine Verschrikkingen	f 2.25	f 2.90
Gevleugelde Daden, met penteekeningen van den schrijver	„ 2.90	„ 3.50

Band- en Omslagversiering van H. TEIRLINCK.